

Särskilda yttranden

Särskilt yttrande av ledamoten Anna Åkerhielm (m)

Huvudlinjen i betänkandet är en renodling och ett tydliggörande av det kommunala ansvaret för elever i behov av särskilt stöd. För att uppnå detta föreslås en organisatorisk modell med en både regionalt och riksbaserad stödorganisation. Målet är att såväl skola som elev skall få tillgång till den tvärfackliga kompetens som är nödvändig i den pedagogiska situationen.

Flera statliga myndigheter har idag ansvar för frågor som rör elever med funktionshinder i skolan. Skolverket och Statens institut för handikappfrågor, SIH, har båda ett centralt ansvar. En av huvudfrågorna är om det även fortsättningsvis skall finnas en separat – särskiljande handikappmyndighet, eller om den tiden inte borde vara förbi.

Kommittén konstaterar i kapitel 4 att frågorna om funktionshindrade elever inte bör särskiljas i den statliga myndighetsorganisationen, men väljer att inte ta ställning och avvaktar den granskning av Skolverket som Riksdagens revisorer genomför.

Moderata Samlingspartiet har i ett flertal motioner till Riksdagen, senast 1997/98Ub208, föreslagit att Skolverket och SIH slås samman till en myndighet. Den uppfattningen delar jag, men avstår i nuläget från att reservera mig, eftersom frågan fortfarande får anses vara öppen.

Särskilt yttrande av sakkunnig Laina Kämpe

Åtgärdsprogram

FUNKIS-utredningen föreslår följande

- ”1. berörd personal skall utarbeta åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd
2. åtgärdsprogram skall även kunna initieras av eleven och elevens föräldrar
3. programmet skall utarbetas i samverkan med eleven och i samråd med vårdnadshavare och andra berörda
4. menar att begreppet individuell studieplan bör användas för planer som avser planering av utbildningens innehåll”

Nuvarande lydelse av grundskoleförordningen 5 kap 1 §

”Om en elev behöver särskilda stödåtgärder, skall ett åtgärdsprogram utarbetas av berörd skolpersonal. Vid utarbetandet av programmet bör skolpersonalen samråda med eleven och elevens vårdnadshavare”.

Bedömning om en elev behöver ett åtgärdsprogram ska göras utifrån elevens skolsituation. Åtgärdsprogrammet kan innehålla åtgärder som innebär stöd i undervisningen såväl som av särskilt anpassade läromedel och anpassad organisation. Det vill säga en anpassning av den pedagogiska lärandemiljön utifrån den enskilde elevens behov. Detta är bedömningar som idag förbehålls skolans professionella .

Synpunkter

Skyldighet att utarbeta åtgärdsprogram finns således redan avseende elever som behöver särskilda stödåtgärder i grundskolan, sameskolan och specialskolan. Förslaget innebär en utökning så till vida att alla skolformer inom det offentliga skolväsendet samt motsvarande fristående skolor skall omfattas av samma skyldighet. Jag instämmer i att alla elever som har behov av särskilda stödåtgärder omfattas av samma rätt till åtgärdsprogram. Vidare instämmer jag i första och fjärde punktsatsen. Däremot instämmer jag inte i de förslag till ändring av förordningstexten som redovisas under punk-

terna två och tre. De nya begreppen innebär tolkningssvårigheter och kan leda till onödiga tvister.

Föräldrars rätt att initiera arbete med åtgärdsprogram kan tolkas som en rätt att kräva och vad händer om berörd skolpersonal och föräldrarna gör olika bedömningar.

Begrepp som initiera, samråda och samverka kan tolkas olika. Naturligtvis skall såväl eleven som elevens föräldrar/vårdnadshavare erbjudas samråd men det ska vara frivilligt.

Mitt förslag är den reglering som finns i grundskoleförordningen med ändring enligt FUNKIS förslag i första och fjärde punktsatsen.

Merkostnader för kommunerna

Av direktiven till utredningen om funktionshindrade elever i skolan framgår att ansvaret för finansieringen av utbildningarna vid specialskolorna och riksgymnasieverksamheten ska ses över. Direktiven innehåller inga sparkrav.

Föreliggande förslag innehåller flera slutsatser som utgår ifrån att kommunerna ska stå för en betydligt större andel av kostnaderna vid de föreslagna teckenspråkiga grundskolorna och riksgymnasieverksamheten. Däremot finns inga konkreta förslag som ger vägledning avseende hur stor den totala kostnadsökningen kan bli. För närvarande betalar kommunerna 75 000 kronor per år för elever i specialskolan. Lägeskommunerna betalar en något lägre avgift. För riksgymnasieverksamheten gäller en ersättning som motsvarar interkommunal ersättning och en särskild avgift som för rh-gymnasierna motsvarar 4 000 kronor samt kostnader för eventuell assistans. Av förslaget framgår bland annat att den särskilda avgiften ska höjas och att hemkommunen ska stå för personlig assistent på fritiden.

Det är en brist i utredningen att det inte framgår vilka kostnader det kommer att handla om i slutändan och hur dessa ska finansieras.

Med hänvisning till finansieringsprincipen förutsätter jag att kommunerna kompenseras för merkostnaden.

Särskilt yttrande av sakkunnig Margareta Liljeqvist

I dag går ca 165 elever i riksgymnasium för rörelsehindrade. Staten står för samtliga kostnader för eleverna inkl habilitering. Habilitering kostar i genomsnitt ca 130 000 kr per elev och år vilket gör en årskostnad på drygt 20 miljoner kronor.

Utredningen föreslår att hemlandstinget i fortsättningen ska betala hälften av habiliteringskostnaden för varje elev.

Med hänvisning till finansieringsprincipen förutsätter jag att om och när den förändrade finansieringen träder i kraft kommer landstingen till fullo att kompenseras.

Kommittédirektiv

Dir.
1995:134

Utredning om funktionshindrade elever i skolan

Beslut vid regeringssammanträde den 23 november 1995

Sammanfattning av uppdraget

En kommitté skall utreda hur ansvaret för utbildning och omvårdnad i anslutning till utbildning av funktionshindrade elever skall fördelas mellan stat, kommun och landsting samt vem som skall finansiera verksamheten.

Den svenska handikappolitiken

Grunden för den svenska handikappolitiken är uppfattningen om alla människors lika värde och lika rätt. Strävan är att utforma samhället så att det blir tillgängligt för alla medborgare. Människor med funktionshinder skall således beredas möjligheter att som andra få en god utbildning, delta i arbetslivet och leva ett aktivt och självständigt liv. Begrepp som delaktighet och jämlikhet ger uttryck för denna syn. Den svenska politiken på handikappområdet har sedan lång tid tillbaka haft denna inriktning.

I december 1993 antog FN:s generalförsamling enhälligt ett förslag om internationella regler för personer med funktionshinder - de s.k. Standardreglerna. Syftet med reglerna är att säkerställa att människor med funktionshinder har samma rättigheter och skyldigheter som andra medborgare i respektive land. Reglerna uttrycker tydliga principiella ståndpunkter när det gäller rättigheter, möjligheter och ansvar samt ger konkreta förslag om hur ett land kan undanröja hinder för funktionshindrade personer och skapa ett tillgängligt samhälle.

Sektorer som social-, utbildnings- och arbetsmarknadsområdena är på olika sätt ansvariga för att handikappolitiken ges ett reellt innehåll. Ett uttryck för detta är sektorsprincipen. Den innebär att varje område skall ta ansvar för att målen för handikappolitiken förverkligas. Sverige har internationellt varit pådrivande inom området och fullföljer denna linje också nu inom ramen för medlemskapet i EU, FN och andra internationella organisationer.

Kommunerna har genomförandansvaret för bl.a. barnomsorg, skola och äldreomsorg. Landstingen har främst uppgifter inom hälso- och sjukvårdsområdet. På skolområdet bryts detta mönster i vissa fall, t.ex. för elever med funktionshinder. Det gäller bl.a. de statliga specialskolorna, gymnasieutbild-

ning för vissa funktionshindrade elever, resurscentren, vissa särskilda pedagogiska stödinsatser samt anpassning och utveckling av vissa läromedel.

Kommunernas sociala ansvar

På det *sociala området* har flera reformer genomförts under senare år.

Reformerna har inneburit att ansvaret i huvudsak har samlats hos en huvudman, kommunerna, som inom sin organisation kunnat samla olika kompetenser för att tillgodose de dagliga vård- och omsorgsbehoven. Landstingen har dock fortfarande ansvaret för de behov som kräver specialiserad vårdkompetens. Nya samarbetsformer mellan kommuner och landsting har också utvecklats som en del av reformerna. Exempel på reformerna är att kommunerna fått ta över ansvaret för service och vård till äldre och handikappade m.m. (ÅDEL-reformen) och stödet till funktionshindrade enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Den ändrade synen på institutionsvård, särskilt vad gäller omsorgsverksamheten och psykiatrisk vård, har varit en stark drivkraft till förändringarna.

Staten, kommunerna och landstingen delar ansvaret för skolan

Även på *skolans område* har omfattande förändringar genomförts under de senaste åren.

Staten skall ange mål och riktlinjer som skall gälla för alla skolformer i landet. Dessa mål och riktlinjer slås fast i skollagen, skolformsförordningar, läroplaner och kursplaner. Staten skall också följa upp och utvärdera hur de nationella bestämmelserna efterlevs och hur målen uppnås samt bedriva tillsyn.

Statsbidragen till kommunerna ändrades genomgripande från och med den 1 januari 1993. De specialdestinerade statsbidragen för skolans ändamål inordnades i ett generellt statsbidragssystem för kommunerna.

Kommunerna har sedan 1991 ett helt och odelat arbetsgivaransvar för all personal i skolan och avgör inom de ramar som riksdag och regering lagt fast hur verksamheten skall utformas. Kommunerna svarar för en ändamålsenlig organisation av skolverksamheten och för att det finns lokaler, läromedel och utrustning. De svarar för att det finns personal för olika uppgifter i skolan och för personalens fortbildning och de skall se till att skolan får de resurser som behövs för att skolverksamheten skall svara mot de nationella målen och riktlinjerna. Kommunerna har också ett ansvar för att utvärdera sin skolverksamhet.

Kommunerna har således driftansvaret för bl.a. grundskolan och gymnasieskolan samt fr.o.m. den 1 januari 1996 även för särskolan. Landstingen är också huvudmän för gymnasieskolan men får endast anordna omvårdnadsprogram och naturbruksprogram samt motsvarande specialkurser.

Den fortsatta utvecklingen av decentraliseringen och avregleringen rymmer åtgärder för att bl.a. förhindra utslagning i skolan, stimulera den pedagogiska utvecklingen samt utveckla elev- och föräldrainflytandet i skolan. Detta

kommer till uttryck på olika sätt, bl.a. i kommittédirektiven Det inre arbetet i skolan (dir.1995:19) och i propositionen Ökat föräldrainflytande över utvecklingsstörda barns skolgång – en försöksverksamhet (prop. 1994/95:212).

Omfattande förändringar har således genomförts eller är under genomförande på skolans område, men någon översyn av ansvarsfördelningen mellan olika huvudmän för elever med funktionshinder liknande den som genomförts på det sociala området har inte gjorts. Inte heller har någon översyn genomförts som prövat om en gränsdragning mellan utbildning och social omvårdnad för funktionshindrade elever är möjlig eller önskvärd.

Delat ansvar skapar oklarheter

Ansvar för utbildning av funktionshindrade barn och ungdomar är i dag delat på flera huvudmän. Ansvarsfördelningen är olika beroende på vilka funktionshinder eleverna har samt i vissa fall graden av funktionshinder. Huvudlinjen kan sägas vara att flertalet funktionshindrade elever får sin utbildning i kommunala skolor på bostadsorten. Genom den specialpedagogiska konsulentorganisationen vid Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH) ger staten stöd och råd till kommunerna för att underlätta funktionshindrade elevers skolgång på hemorten. Staten har också tagit på sig en mycket stor del av kostnadsansvaret för specialskolans elever och bidrar på olika sätt till verksamheten för andra handikappgrupper vid övriga skolformer.

Ansvarsfördelningen vad gäller utbildning och stödinsatser till vissa funktionshindrade elever skapar oklarheter. Det kan inte uteslutas att beslut om inskrivning av elever i en viss skolform påverkas av vem som skall finansiera undervisningskostnaderna respektive eventuella kostnader för boende, omvårdnad m.m. Det finns tecken som tyder på att elever med likartade funktionshinder får olika stöd beroende på ekonomiska överväganden.

Kommunernas ansvar för funktionshindrade elever

Kommunerna är enligt skollagen (1985:1100) skyldiga att anordna grundskola respektive särskola för alla skolpliktiga barn i kommunen. Kommunerna är också skyldiga att erbjuda i kommunen bosatta ungdomar utbildning i gymnasieskolan respektive gymnasiesärskolan. Flertalet funktionshindrade elever får sin utbildning i kommunala skolor. Staten bidrar till verksamheten genom det generella statsbidraget till kommunerna.

Skolhuvudmännen är enligt skollagen skyldiga att se till att barn med behov av särskilt stöd får det. För funktionshindrade elever kan det stödet ta sig många uttryck, t.ex. i form av särskilda hjälpmedel, särskilda lärarinsatser, elevvårdande insatser, specialanpassade lokaler eller anställning av särskilda elevassistenter.

Från principen om det kommunala samlade ansvaret är vissa skolor undantagna, bl.a. de åtta statliga specialskolorna för framför allt döva och hörselskadade barn. Staten har också tagit på sig olika långt gående ansvar

för döva, hörselskadade och svårt rörelsehindrade ungdomars gymnasieutbildning samt för vissa särskolelever.

Landstingen ansvarar för den pedagogiska hörselvården. En del av denna verksamhet utgör stöd till hörselskadade elever som motsvarar det stöd som SIH:s konsulenter ger till andra funktionshindrade grupper. SIH skall enligt sin instruktion samverka med landstingens pedagogiska hörselvård när det gäller hörsel-skadade elever.

Ett annat exempel där ansvaret är delat är hjälpmedelsförsörjningen. Landstingen och kommunerna har gemensamt ansvar för att funktionshindrade får de hjälpmedel som de behöver för att klara den dagliga livsföringen, medan kommunerna ansvarar för att funktionshindrade elever har tillgång till pedagogiska hjälpmedel relaterade till skolsituationen.

Statens ansvar för funktionshindrade elever

Specialskolan

Specialskolan är organiserad på fem regionskolor, med regionala upptagningsområden samt tre riksskolor med hela landet som upptagningsområde. Staten är huvudman för specialskolorna och svarar för kostnaderna för undervisning, elevhemsboende, hemresor m.m. För de elever som är inskrivna i specialskolan, betalar elevernas hemkommuner en fastställd avgift till staten. För närvarande uppgår beloppet till 75 000 kronor per elev och läsår.

Regionskolor finns i Härnösand (Kristinaskolan), Stockholm (Manilla-skolan), Örebro (Birgittaskolan), Vänersborg (Vänerskolan) och Lund (Östervångsskolan). De tar emot döva och hörselskadade elever. Eleverna vid regionskolorna följer i huvudsak samma kursplaner som eleverna i grundskolan. Vissa anpassningar görs bl.a. med anledning av elevernas funktionshinder. För döva och hörselskadade elever i specialskolan är dessutom teckenspråk ett obligatoriskt ämne.

Riksskolorna är Åsbackaskolan i Gnesta, Hällsboskolan i Sigtuna och Ekeskolan i Örebro. Åsbackaskolan tar emot döva och hörselskadade elever som också är utvecklingsstörda. Hällsboskolan tar emot döva eller hörselskadade elever med emotionella störningar samt hörande elever med grava språkstörningar. Ekeskolan tar emot synskadade elever som också är döva, hörselskadade eller utvecklingsstörda. Undervisning vid Åsbackaskolan och Ekeskolan följer i huvudsak särskolans kursplaner.

Styrelsen för respektive specialskola beslutar om inskrivning av elever i sin skola. Det finns tecken som tyder på att kriterierna för inskrivning varierar mellan skolorna, vilket leder till att elever med liknande behov behandlas olika. Vissa specialskolor anordnar också s.k. externa klasser på annan ort än den där specialskolan är förlagd.

Frågan om specialskolornas ställning och organisation har behandlats vid ett flertal tillfällen under de senaste decennierna, bl.a. av Integrationsutredningen, Statskontoret, Riksrevisionsverket och SIH-utredningen. Någon mer genomgripande förändring av special-skolornas ställning har emellertid inte gjorts.

Döva autistiska barn

Elever med autism eller autismliknande tillstånd har vid behov rätt till utbildning i särskolan. Döva autistiska barn borde därför enligt SIH:s uppfattning tillhöra Åsbackaskolans målgrupp. Eftersom Åsbackaskolan inte har ekonomiska förutsättningar för att ge elevgruppen den heldygns- och helårsomsorg som är önskvärd, har SIH föreslagit att särskolan får debitera elevens hemkommun för de merkostnader som uppstår för omvårdnad och boende utöver normalt skolor. Förslaget innebär ett avsteg från nu rådande principer. Särskolorna har aldrig tidigare erbjudit sådana tjänster utöver den vanliga skoltiden.

Riksgymnasier för döva, hörselskadade och svårt rörelsehindrade ungdomar

Örebro kommun får enligt gymnasieförordningen (1992:394) anordna utbildning för döva ungdomar från hela landet liksom för ungdomar som på grund av språkstörning behöver insatser av samma slag som döva. Kommunen anordnar också utbildning som bygger på muntlig kommunikation med tekniska hjälpmedel för hörselskadade ungdomar från hela landet. Verksamheten finansieras dels genom statligt stöd reglerat i avtal mellan Örebro kommun och staten, dels genom viss ersättning från elevernas hemkommuner till kommunen (s.k. interkommunal ersättning).

Fyra kommuner (Göteborg, Kristianstad, Stockholm och Umeå) anordnar enligt överenskommelse med staten s.k. Rh-anpassad gymnasieutbildning för svårt rörelsehindrade ungdomar som behöver speciellt anpassad utbildning. Utbildningen finansieras dels genom särskilt statligt verksamhetsstöd, dels genom interkommunal ersättning. Den Rh-anpassade gymnasieutbildningen kompletteras med särskilda omvårdnadsinsatser i anslutning till utbildningen. Staten finansierar dessa omvårdnadsinsatser genom Nämnden för vårdtjänst och de består av boende i elevhem, omvårdnad i boendet och habilitering. Huvudmän för omvårdnadsverksamheten vid de olika riksgymnasieorterna är Stockholms läns landsting, Stiftelsen Bräcke Diakonigård, Umeå kommun samt Kristianstads kommun.

Bidrag till kostnader för resor till och från hemorten liksom för boendet på utbildningsorten kan elever vid dessa utbildningar få enligt förordningen (1995:667) om bidrag till vissa funktionshindrade elever i gymnasieskolan. Bidraget administreras av Centrala studiestödsnämnden och ges för den del av kostnaderna för boende och resor som överstiger den förtidspension/det sjukbidrag som eleverna kan ha tillerkänts enligt lagen om allmän försäkring. Bidrag enligt denna förordning infördes den 1 juli 1995 och ersätter ett tidigare särskilt bidrag enligt förordningen (1987:406) om arbetsmarknadsutbildning.

Skolverket, som har i uppdrag att utvärdera dessa utbildningar, kommer att under mars 1996 avrapportera uppdraget.

Särskoleutbildning med statligt verksamhetsstöd

Landstinget Sörmland och landstinget i Västmanlands län anordnar enligt överenskommelser med staten utbildning vid Dammsdalskolan i Vingåker respektive Salbohedskolan i Sala för vissa utvecklingsstörda barn och ungdomar från hela landet. Vidare anordnar Örebro kommun enligt överenskommelse med staten yrkesutbildning för hörselskadade utvecklingsstörda ungdomar från hela landet. Verksamheten finansieras dels genom statligt stöd reglerat i avtalen, dels genom interkommunal ersättning.

Läromedel

Elever i grundskolan, sameskolan, specialskolan, särskolan och gymnasieskolan skall utan kostnad ha tillgång till böcker, verktyg och andra hjälpmedel som behövs för en tidsenlig utbildning. Någon motsvarande reglering för elever i kommunal vuxenutbildning (komvux) eller vid folkhögskolor finns inte.

Staten har åtagit sig att utveckla, framställa och distribuera läromedel för synskadade, rörelsehindrade, hörselskadade/döva och utvecklingsstörda elever. På uppdrag och mot ersättning anpassar SIH även läromedel för synskadade inom kommunal vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning. Talboks- och Punktskriftsbiblioteket (TPB) förser synskadade på högskolor och universitet med studielitteratur.

Länsarbetsnämnderna kan ge bidrag enligt förordningen (1987:409) om bidrag till arbetshjälpmedel m.m. till kostnader för tal- och punktskriftslitteratur som synskadade behöver för att kunna delta i arbetsmarknadsutbildning.

Statliga myndigheter

Den 1 juli 1991 inrättades två nya statliga myndigheter, Statens skolverk och Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH).

En av Skolverkets huvuduppgifter är att utveckla och ansvara för en sammanhållen och samordnad uppföljning och utvärdering av all skolverksamhet. Utvärderingen skall omfatta utbildningens resultat, organisation och kostnader. Syftet är att ge den samlade bild av skolverksamheten som behövs för att kunna bedöma vilka resultat som uppnås i de olika skolorna och ge underlag för beslut om förändringar. Uppföljningen och utvärderingen skall kompletteras av tillsyn.

En annan huvuduppgift är att ta fram underlag och förslag till utveckling av skolan, t.ex. genom att fortlöpande utvärdera kursplanerna och genom att ge ut kommentar- och referensmaterial. Skolverket har också ett visst ansvar för att forskning på området stimuleras samt att resultaten ges spridning. Skolverkets ansvar för att utveckla och utvärdera skolan liksom dess ansvar för tillsyn omfattar naturligtvis också funktionshindrade elever.

Huvuduppgiften för SIH är att ge hjälp och stöd till kommunerna för funktionshindrade elevers skolgång på hemorten. Verksamheten är uppdelad på huvudsakligen två områden. Det ena området är den specialpedagogiska konsulentorganisationen, som genom råd och stöd till kommunerna bidrar till

att underlätta skolgången för elever med funktionshinder. Det andra området är framställning av läromedel för vissa elever med olika funktionshinder. SIH är också central förvaltningsmyndighet för de åtta specialskolorna samt för Tomtebodaskolans resurscenter.

Inom Utbildningsdepartementet har gjorts en översyn av fördelningen av arbete, ansvar och kompetens mellan Skolverket och SIH samt mellan dessa myndigheter och Utbildningsdepartementet. Översynen har nyligen presenterats i en rapport Staten och skolan - styrning och stöd (Ds 1995:60). Nämnden för vårdartjänst har till uppgift att förbättra förutsättningarna för utbildning och studier för unga och vuxna personer med funktionshinder samt att administrera och utveckla olika stöd som behövs i och omkring studiesituationen. En viss del av stöden har kunnat utnyttjas för att anpassa folkhögskolornas tekniska utrustning till personer med funktionshinder.

Särskilda insatser för unga handikappade är en del av Arbetsmarknadsverkets reguljära verksamhet. Det är dels insatser för ungdomar med sjukbidrag och förtidspension födda 1963 och senare, dels de särskilda insatser som ges till skolungdomar med handikapp i samverkan med skolan.

Den specialpedagogiska konsulentorganisationen vid SIH

Konsulenternas stöd riktar sig dels till kommuner som har elever med synskada, rörelsehinder eller flerhandikapp samt synskadade förskolebarn, dels till kommuner som har vuxna dövblinda. Vad gäller stöd och rådgivning till döva och hörselskadade elever samverkar SIH med landstingens hörselkonsulenter. Elever som har funktionsnedsättningar av medicinsk karaktär omfattas inte av det specialpedagogiska stödet.

Konsulentresurserna fördelar sig i dag ojämnt mellan handikappgrupperna. Så har exempelvis ca 3 200 elever med rörelsehinder tillgång till 25 konsulenter medan ca 1 000 elever med synskada har 30 konsulenter.

Samordnade utbildningsinsatser av regional art

Staten finansierar också verksamheten vid de *resurscenter* som finns vid de rikstäckande specialskolorna (Ekeskolan, Hällsboskolan och Åsbackaskolan) samt vid Tomtebodaskolans resurscenter.

Från anslaget A 8. Särskilda insatser på skolområdet fördelar SIH statsbidrag till kommuner för samordnade utbildningsinsatser av regional art för vissa handikappgrupper. Bland annat får vissa kommuner statligt stöd för att anordna särskilda undervisnings-grupper för t.ex. hörselskadade elever. Dessa elever tillhör i regel inte specialskolans målgrupp, men har behov av undervisning i mindre grupper och ibland även av en teckenspråkig miljö. Från samma anslag fördelar SIH även medel till kommuner och regionala special-skolor för drift av *kunskapscenter* som inriktar sig på specialkunnande om rörelsehinder och hörselskador. Bidrag utgår också till landstingens regionala dataresurscentra (REDHA-centra) för data-pedagogiska insatser i anslutning till utprovning och ordination av datorhjälpmedel för elever med funktionshinder.

I regleringsbrevet för 1995/96 har SIH fått i uppdrag att precisera uppgifter och utvecklingsinriktning för resurscentren i syfte att effekti-visera och anpassa verksamheten efter såväl kommunernas som elevernas behov. Uppdraget skall redovisas senast den 1 mars 1996.

Uppdraget

Kommittén skall först kartlägga samhällets nuvarande insatser för funktionshindrade elever i skolan samt beskriva hur dessa insatser tillgodoser deras behov av samhälligt stöd. Därefter skall kommittén analysera hur ansvaret skall fördelas mellan stat, kommun och landsting för utbildning av funktionshindrade elever och deras omvårdnad i anslutning till utbildningen. Analysen skall utgå från hur funktionshindrade elevers behov av utbildning och omvårdnad i anslutning till utbildningen bäst kan tillgodoses och utmynna i förslag till klara gränser för ansvar och finansiering. Det är viktigt att statens och andras kompletterande insatser inte motverkar kommunernas initiativ att använda och utveckla sina resurser effektivt för undervisning av funktionshindrade barn och ungdomar.

Kommittén skall analysera hur elevgrupperna har förändrats över tiden och föreslå de förändringar som motiveras av analysen vad avser skolformernas kompetensområden, lokalisering, finansiering och huvudmannaskap. Kommittén skall undersöka om ansvaret för specialskolorna helt kan föras över till kommunerna. Om kommittén finner att staten även i fortsättningen skall vara huvudman för specialskolorna, skall kommittén föreslå hur kostnaderna för såväl skolverksamheten som omvårdnaden i anslutning till utbildningen skall fördelas mellan stat och kommun. Kommittén skall också föreslå de åtgärder som behövs för att stärka det demokratiska inflytandet över specialskolorna samt klargöra vilket ansvar styrelsen i varje specialskola skall ha.

Kommittén skall utreda såväl den specialpedagogiska konsulentorganisationen som den stödverksamhet som ges av resurscentren och kunskapscentren. I uppdraget ingår att särskilt pröva ansvarsfördelningen mellan den statliga sektorn och de lokala huvudmännen samt mellan berörda myndigheter. Kommittén skall särskilt studera samverkan dem emellan och, vid behov, föreslå åtgärder som kan leda till ökad flexibilitet och effektivitet.

Kommittén skall utvärdera om verksamheten med riksgymnasier för döva, hörselskadade och svårt rörelsehindrade ungdomar och föreslå nödvändiga förändringar av systemet. Utvärderingen skall omfatta både utbildnings- och omvårdnadsinsatserna och beakta såväl kvalitets- som effektivitetsaspekter av verksamheten. I den del uppdraget avser Rh-anpassad gymnasieutbildning skall kommittén ha nära samarbete med Nämnden för vårdtjänst och Nämnden för Rh-anpassad utbildning.

Kommittén skall kartlägga den statliga läromedelsproduktionen och föreslå hur den kan effektiviseras. Härvid skall kommittén särskilt beakta hur den tekniska utvecklingen på området kan ge ökad kvalitet och högre grad av kostnadseffektivitet. Kommittén skall föreslå vilken läromedelsproduktion som staten bör stå för och vilken produktion som kan skötas på en fri läromedelsmarknad, eventuellt med visst produktionsstöd. Kommittén skall också belysa

eventuella effektivitets- och rationaliseringsvinster av en samordning mellan av TPB:s och SIH:s läromedelsproduktion alternativt en samordning inom SIH:s läromedelsenheter.

Kommittén skall redovisa eventuella ekonomiska och organisatoriska konsekvenser av de åtgärder som föreslås.

Redovisning av uppdraget

Kommittén skall ha slutfört sitt uppdrag senast den 15 september 1997.

I de delar uppdraget avser specialskolorna och riksgymnasierna för döva, hörselskadade och gravt rörelsehindrade elever skall kommittén redovisa sina överväganden senast den 15 oktober 1996.

Övrigt

Kommittén skall i sitt arbete ta del av de analyser och förslag som nyligen redovisats i rapporten Staten och skolan - styrning och stöd (Ds 1995:60). Kommittén skall också ta del av de utvärderingar som för närvarande pågår inom berörda områden vid Skolverket och SIH.

Det är av särskild vikt att kommittén följer regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23). Därav framgår bl.a. att kommittén skall analysera och redovisa om förslagen är förenliga med oförändrade utgifter för den offentliga sektorn samt bedöma effekterna på den kommunala ekonomin.

Kommittén skall även beakta regeringens direktiv att redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50) samt jämställdhets-politiska konsekvenser av förslagen (dir. 1994:12).

Kommittén skall samråda med handikapporganisationerna.

Utbildningsdepartementet

Referensgrupp

De Handikappades Riksförbund (DHR)
De Handikappades Riksongdomsförbund (DHR UNG)
Sveriges Dövas Riksförbund (SDR)
Sveriges Dövas Ungdomsförbund (SDU)
Hörselskadades Riksförbund (HRF)
Unga Hörselskadade
Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB)
Synskadades Riksförbund (SRF)
Riksorganisationen Unga Synskadade
Föreningen Sveriges DövBlinda (FSDB)
Föreningen för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (FUB)
Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU)
RiksFöreningen Autism (RFA)
Riksförbundet mot Reumatism (RMR)
Sveriges Stamningsföreningars Riksförbund (SSR)
Afasiförbundet i Sverige
Riksförbundet ungdom för social hälsa (RUS/RSMH)
Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO)

Standardregler

**för att tillförsäkra människor
med funktionsnedsättning
delaktighet och jämlikhet**

FÖRORD

I december 1993 antog FN:s generalförsamling enhälligt ett förslag om internationella regler för personer med funktionshinder. Tillsammans med FN:s Världsaktionsprogram för handikappade är dessa Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet av grundläggande betydelse för handikappolitiken i FN:s alla medlemsländer. Reglerna uttrycker tydliga principiella ståndpunkter när det gäller rättigheter, möjligheter och ansvar och ger konkreta förslag om hur ett land kan undanröja hinder för funktionshindrade personer och skapa ett tillgängligt samhälle.

Det finns en klar överensstämmelse mellan innehållet i reglerna och målet för den svenska handikappolitiken. För Sveriges del är det naturligt att ha FN:s standardregler som utgångspunkt i det pågående handikappolitiska arbetet och vi kommer att aktivt verka för att omsätta reglerna i praktisk handling.

Standardreglerna presenteras härmed på svenska. De berör praktiskt taget alla samhällsområden. Alla i samhället, regeringen, offentliga organ på alla nivåer, företag, organisationer m.fl., har ett ansvar för att reglerna blir kända och respekterade och att den vision om ett samhälle för alla, som reglerna uttrycker, också blir verklighet.

Stockholm i mars 1995

Ingela Thalén

Lena Hjelm-Wallén

Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet

INTRODUKTION

Bakgrund och nuläge
Tidigare internationella åtgärder
Vägen mot standardregler
Standardreglernas syfte och innehåll
Grundläggande begrepp i handikappolitiken

INLEDNING

I. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR DELAKTIGHET PÅ LIKA VILLKOR

- Regel 1. Ökad medvetenhet
- Regel 2. Medicinsk vård och behandling
- Regel 3. Rehabilitering
- Regel 4. Stöd och service

II. HUVUDOMRÅDEN FÖR DELAKTIGHET PÅ LIKA VILLKOR

- Regel 5. Tillgänglighet
- Regel 6. Utbildning
- Regel 7. Arbete
- Regel 8. Ekonomisk och social trygghet
- Regel 9. Familjeliv och personlig integritet
- Regel 10. Kultur
- Regel 11. Rekreation och idrott
- Regel 12. Religion

III. GENOMFÖRANDE

- Regel 13. Kunskap och forskning
- Regel 14. Policy och planering
- Regel 15. Lagstiftning
- Regel 16. Ekonomisk politik
- Regel 17. Samordning
- Regel 18. Handikapporganisationer
- Regel 19. Personalutbildning
- Regel 20. Nationell granskning och utvärdering av handikappprogram i samband med standardreglernas genomförande
- Regel 21. Tekniskt och ekonomiskt samarbete
- Regel 22. Internationellt samarbete.

IV. UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING

INTRODUKTION

Bakgrund och nuläge

1. I alla delar av världen, i varje land och på alla samhällsnivåer finns människor med funktionsnedsättningar. Deras antal i världen är stort och det ökar.

2. Funktionsnedsättningens orsaker och konsekvenser är olika i olika delar av världen. Skillnaderna beror på olika sociala och ekonomiska förhållanden och på vilka åtgärder staterna vidtar för sina medborgares välfärd.

3. Nuvarande handikappolitik är resultatet av en utveckling under de senaste 200 åren. På många sätt återspeglar utvecklingen de allmänna levnadsvillkoren och den sociala och ekonomiska politiken under olika epoker. På handikappområdet finns det emellertid många faktorer som har påverkat levnadsförhållandena för människor med funktionsnedsättning. Okunnighet, likgiltighet, vidskepelse och rädsla är sociala faktorer som under historiens gång har isolerat människor med funktionsnedsättningar och fördröjt deras utvecklingsmöjligheter.

4. Handikappolitik har under åren utvecklats från att tillhandahålla vård på institutioner till att ge utbildning för barn med funktionsnedsättningar och rehabilitering av människor som fått en funktionsnedsättning i vuxen ålder. Genom utbildning och rehabilitering har de själva mer aktivt kunnat driva utvecklingen av handikappolitiken vidare. De, deras familjer och deras företrädare bildade organisationer som kämpade för bättre möjligheter för människor med funktionsnedsättningar. Efter andra världskriget infördes begreppen integrering och normalisering, vilket var ett uttryck för den ökade medvetenheten om dessa människors förmåga och möjligheter.

5. Mot slutet av 1960-talet började handikapporganisationerna i några länder att formulera ett nytt handikappbegrepp. Detta nya begrepp antydde det nära sambandet mellan den begränsning som människor med funktionshinder upplevde i miljöns utformning och beskaffenhet och den attityd som fanns hos allmänheten. Samtidigt kom handikappfrågorna i utvecklingsländerna att lyftas fram mer och mer. I några av dessa länder beräknades antalet människor med funktionsnedsättning i befolkningen vara mycket högt och de flesta av dessa var ytterst fattiga.

Tidigare internationella åtgärder

6. Förenta nationerna och andra internationella organisationer har under lång tid ägnat stor uppmärksamhet åt rättigheter för människor med funktionsnedsättning. Det viktigaste resultatet av Internationella handikappåret, 1981, var världsaktionsprogrammet för handikappade¹ som antogs av Generalförsamlingen i resolution 37/52. Internationella handikappåret och världsaktionsprogrammet bidrog starkt till att åstadkomma framsteg på området. Båda lade tonvikten vid att människor med funk-

¹ A/37/351/Add.1 and Corr.1, annex, sect. VIII, recommendation 1 (IV).

tionsnedsättning har rätt att få samma möjligheter som andra medborgare och att få lika del i de förbättringar av levnadsvillkor som är resultatet av ekonomisk och social utveckling. Här definierades också för första gången handikapp som ett förhållande mellan människor med funktionsnedsättning och deras omgivning.

7. FN:s expertmöte om handikappfrågor hölls i Stockholm år 1987. Där föreslogs att det skulle utvecklas ett synsätt till vägledning för vad som skulle prioriteras under de kommande åren. Grunden skulle vara att erkänna att människor med funktionsnedsättning har samma rättigheter som andra.

8. Mötet rekommenderade därför att Generalförsamlingen skulle sammankalla en särskild konferens med uppgift att göra ett utkast till en internationell konvention. Målet skulle vara att avskaffa all diskriminering mot människor med funktionsnedsättningar och konventionen skulle vid handikappartiondets slut ratificeras av alla stater.

9. Ett utkast till konventionstext förbereddes av Italien och lades fram för Generalförsamlingen under dess fyrtioandra session. Ytterligare förslag om en konvention lades fram av Sverige under Generalförsamlingens fyrtiofjärde session. Det gick emellertid inte att uppnå enighet om behovet av en sådan konvention vid något av dessa tillfällen. Många representanter ansåg att existerande dokument om mänskliga rättigheter redan garanterar människor med funktionsnedsättning samma rättigheter som andra människor.

Vägen mot standardregler

10. Vägled av överläggningarna i Generalförsamlingen kom man under Ekonomiska och sociala rådets första ordinarie session 1990 överens om att koncentrera sig på att utveckla ett internationellt instrument av ett annat slag. I resolution 1990/26 den 24 maj 1990 gav rådet FN:s sociala utvecklingskommission i uppdrag att under sin trettio tredje session överväga att tillsätta en särskild arbetsgrupp med uppgift att utarbeta standardregler för delaktighet och jämlikhet för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning. Arbetsgruppen skulle bestå av regeringsexperten vars medverkan skulle finansieras genom frivilliga bidrag. Arbetet skulle göras i nära samarbete med berörda fackorgan, mellanstatliga organisationer och frivilligorganisationer, speciellt med handikapporganisationerna. Rådet bad också kommissionen att slutföra texten till reglerna så att den kunde behandlas år 1993 och föreläggas Generalförsamlingen vid dess fyrtioåttonde session samma år.

11. De efterföljande diskussionerna i generalförsamlingens tredje utskott under den fyrtiofemte sessionen visade att det fanns brett stöd för initiativet att utarbeta standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättningar delaktighet och jämlikhet.

12. När den sociala utvecklingskommissionen höll sin trettio tredje session fick initiativet till standardregler stöd av ett stort antal representanter och diskussionerna ledde till att resolution 32/2 antogs den 20

februari 1991, i vilken beslöts att en särskild arbetsgrupp skulle tillsättas i enlighet med Ekonomiska och sociala rådets resolution 1990/26.

Standardreglernas syfte och innehåll

13. Standardreglerna har utvecklats utifrån erfarenheter som gjorts under Förenta nationernas handikappårionde (1983-1992)². Den politiska och moraliska grunden för dessa regler utgör de internationella reglerna om mänskliga rättigheter. Dessa består av den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna³, den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter,⁴ den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter⁵, konventionen om barnets rättigheter och konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor⁶ liksom världsaktionsprogrammet för handikappade.

14. Även om standardreglerna inte är juridiskt bindande, kan de bli internationell praxis när de används av ett stort antal stater som en folkrättslig regel. Standardreglerna innebär ett moraliskt och politiskt åtagande från staternas sida att anpassa samhället till människor med funktionsnedsättning. Där finns viktiga principer om ansvar, agerande och samarbete. Områden pekas ut som är av avgörande betydelse för livskvaliteten och för möjligheter att nå full delaktighet och jämlikhet. Standardreglerna erbjuder ett instrument som kan användas vid utformningen av handikappolitiken och anger lämpliga åtgärder till gagn för människor med funktionsnedsättning och deras organisationer. De utgör också en grund för tekniskt och ekonomiskt samarbete mellan medlemsländerna, Förenta nationerna och andra internationella organisationer.

15. Syftet med reglerna är att säkerställa att flickor, pojkar, män och kvinnor med funktionsnedsättning som medborgare har samma rättigheter och skyldigheter som andra medborgare i samhället. I alla samhällen i världen finns fortfarande hinder som gör det omöjligt för människor med funktionsnedsättning att utöva sina rättigheter och friheter och försvårar för dem att delta fullt ut i samhällets aktiviteter. Ansvar att undanröja sådana hinder vilar på medlemsländerna. Människor med funktionsnedsättning och deras organisationer bör spela en aktiv roll i den processen. Att anpassa samhället till dessa människor är ett viktigt bidrag till den allmänna och världsomfattande strävan att mobilisera mänskliga resurser. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot kvinnor, barn åldringar, fattiga, migrerande arbetare, människor med flera och komplicerade funktionsnedsättningar, ursprungsbefolkningar och etniska minoriteter. Dessutom finns det ett stort antal flyktingar med funktionsnedsättning som har speciella behov som behöver uppmärksammas.

Grundläggande begrepp i handikappolitiken

² Proclaimed by the General Assembly in its resolution 37/53.

³ Resolution 217 A (III).

⁴ See resolution 2200 A (XXI), annex.

⁵ Resolution 44/25, annex.

⁶ Resolution 34/180, annex.

16. De begrepp som följer nedan används genomgående i reglerna. De bygger i huvudsak på begrepp använda i världsaktionsprogrammet för handikappade. I vissa fall avspeglar de den utveckling som ägt rum under Förenta nationerna handikappårtionde.

Funktionsnedsättning och handikapp

17. Begreppet "funktionsnedsättning" innefattar ett stort antal olika funktionshinder i olika befolkningsgrupper överallt i världen. Människor kan ha funktionsnedsättningar på grund av fysiska eller intellektuella skador eller sjukdomar, syn- eller hörselskador eller -sjukdomar, medicinska tillstånd eller mentalsjukdomar. Sådana skador, tillstånd eller sjukdomar kan vara av bestående eller övergående natur.

18. "Handikapp" avser förlust eller begränsning av möjligheterna att delta i samhällslivet på samma sätt som andra. "Handikapp" beskriver mötet mellan människor med funktionsnedsättning och omgivningen. Syftet är att fästa uppmärksamheten på brister i miljön och inom olika samhällsområden, exempelvis brister i information, kommunikation och utbildning som hindrar människor med funktionsnedsättning från att delta på lika villkor.

19. Användningen av de två begreppen "funktionsnedsättning" och "handikapp", som de definieras i paragraferna 17 och 18, bör ses i ljuset av den moderna handikapphistorien. Under 1970-talet fanns en stark reaktion mot den tidens språkbruk bland representanterna för handikapporganisationerna och de yrkesverksamma inom handikappområdet. Begreppen "funktionsnedsättning" och "handikapp" användes ofta på ett oklart och förvirrande sätt, vilket gav dålig vägledning för politiska strategier och åtgärder. Språkbruket speglade en medicinsk och diagnostisk inställning som inte tog hänsyn till bristerna i det omgivande samhället.

20. År 1980 antog Världshälsoorganisationen (WHO) en internationell klassificering av skada, sjukdom, funktionsnedsättning och handikapp som angav en mer precis men samtidigt flexibel inställning. Den internationella klassificeringen av skada, sjukdom, funktionsnedsättning och handikapp⁷ gör en klar skillnad mellan "skada eller sjukdom", "funktionsnedsättning" och "handikapp". Den har använts i stor utsträckning inom områdena rehabilitering, utbildning, statistik, politik, lagstiftning, demografi, sociologi, ekonomi och antropologi. En del användare av klassificeringen har uttryckt farhågor för att definitionen av begreppet "handikapp" fortfarande kan anses vara alltför medicinsk och alltför starkt inriktat på individen och att den inte tillräckligt belyser samspelet mellan förhållanden eller förväntningar i samhället och den enskilda människans förmåga. Dessa farhågor, och andra som uttryckts under de tolv åren sedan publiceringen av klassificeringen, kommer att tas upp när klassificeringen revideras.

21. Ökade kunskaper om och större förståelse för handikappfrågor och den terminologi som används har utvecklats efter hand. Detta beror på erfarenhet i samband med genomförandet av världsaktionsprogrammet

⁷ World Health Organization, *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps: A manual of classification relating to the consequences of disease* (Geneva, 1980).

och den allmänna diskussion som ägde rum under Förenta nationernas handikappårionde. Den terminologi som används i dag bekräftar att det är nödvändigt att ta hänsyn till både individens behov (t.ex. rehabilitering och tekniska hjälpmedel) och samhällets brister.

Förebyggande åtgärder

22. Förebyggande åtgärder är åtgärder som syftar till att hindra uppkomsten av fysiska, intellektuella, psykiska skador eller sjukdomar eller syn- och hörselskador (primärt förebyggande). Förebyggande åtgärder är också åtgärder som skall hindra att skador orsakar bestående funktionsbegränsning eller funktionsnedsättning (sekundärt förebyggande). Förebyggande åtgärder kan vara av många olika slag. Det kan vara primärhälsovård, mödra- och spädbarnsvård, näringslära, vaccinering mot smittsamma sjukdomar och åtgärder för att hålla endemiska sjukdomar under kontroll. Det kan vara säkerhetsåtgärder och handlingsprogram för att i olika miljöer förebygga olycksfall; här inbegrips anpassning av arbetsplatser så att arbetshandikapp och sjukdomar förebyggs. Det kan vara förebyggande åtgärder mot funktionsnedsättningar på grund av miljöföroreningar och väpnade konflikter.

Rehabilitering

23. Begreppet "rehabilitering" avser en process som syftar till att människor med funktionsnedsättningar skall uppnå och behålla bästa möjliga fysiska, intellektuella, psykiska eller sociala funktionsförmåga och att ge dem möjligheter att förändra sina liv och uppnå ett större oberoende. Rehabilitering kan innefatta åtgärder av skilda slag, som att återställa en funktion, kompensera förlusten eller avsaknaden av en funktion eller kompensera en funktionsbegränsning. Rehabiliteringsprocessen innefattar inte primär hälso- och sjukvård. Däremot innefattar den ett stort antal åtgärder och aktiviteter, från mer grundläggande och allmän rehabilitering till målorienterade aktiviteter, som till exempel yrkesrehabilitering.

Delaktighet och jämlikhet

24. Begreppet innefattar en process som leder till att både olika samhällsområden och omgivningen blir tillgängliga för alla, särskilt för människor med funktionsnedsättning. Det gäller service, aktiviteter, information och dokumentation.

25. Principen om lika rättigheter innebär att varje individ har lika värde. Det betyder också att individens behov måste ligga till grund för samhällsplanering och att alla resurser måste användas på ett sådant sätt att varje individ ges lika möjlighet att delta i samhället.

26. Människor med funktionsnedsättningar är samhällsmedborgare och har rätt att få stanna kvar där de bor. De bör få det stöd de behöver inom de reguljära systemen för utbildning, hälso- och sjukvård, arbetsmarknad och social service.

27. I takt med att människor med funktionsnedsättning får samma rättigheter som andra bör de också få samma skyldigheter som andra. Efterhand kan också samhället öka sina förväntningar på dem. Som en del

av denna utveckling bör åtgärder vidtas för att människor med funktionsnedsättning skall fullt ut kunna ta ansvar som samhällsmedborgare.

INLEDNING

Vi stater,

är medvetna om den utfästelse som gjorts i enlighet med Förenta nationernas stadga att vidta gemensamma och särskilda åtgärder i samarbete med organisationen, att främja högre levnadsstandard, full sysselsättning och ekonomiska och sociala framsteg samt utveckling,

bekräftar på nytt den förpliktelse som uttalas i stadgan att respektera och värna de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, social rättvisa och människans värdighet och värde,

påminner särskilt om de internationella regler om mänskliga rättigheter som har fastställts i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna³, i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter⁴ och i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter⁴,

understryker att det i dessa instrument föreskrivs att de rättigheter som erkänns i dessa instrument skall rättvist tillförsäkras alla utan diskriminering,

påminner om konventionen om barnets rättigheter⁵, som förbjuder diskriminering på grund av funktionsnedsättning och kräver särskilda åtgärder för att säkerställa rättigheter för barn med funktionsnedsättning, samt om den internationella konventionen om skydd av rättigheter för alla migrerande arbetare och medlemmar av deras familjer⁸, som föreskriver vissa åtgärder för att förhindra funktionsnedsättning,

påminner också om bestämmelserna i konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor⁶ för att säkerställa rättigheter för flickor och kvinnor med funktionsnedsättning,

beaktar deklarationen om rättigheter för människor med funktionsnedsättning⁹, deklarationen om förståndshandikappades rättigheter,¹⁰ deklarationen om sociala framsteg och utveckling,¹¹ principerna för skydd av psykiskt sjuka och förbättring av psykiatri¹² samt andra instrument som antagits av generalförsamlingen,

beaktar också de konventioner och rekommendationer som antagits av ILO (Internationella arbetsorganisationen) med särskild hänvisning till reglerna om rätten för människor med funktionsnedsättning att delta i arbetslivet utan diskriminering.

⁸ Resolution 45/158, annex.

⁹ Resolution 3447 (XXX).

¹⁰ Resolution 2856 (XXVI).

¹¹ Resolution 2542 (XXIV).

¹² Resolution 46/119, annex.

är medvetna om UNESCO:s, WHO:s, UNICEF:s och andra berörda organisationers arbete och rekommendationer, särskilt UNESCO:s världsdeklaration om utbildning för alla,¹³

beaktar vårt åtagande med avseende på skyddet av miljön,

är medvetna om den förödelse som orsakas av väpnad konflikt och beklagar att de knappa resurser som står till förfogande används i vapenproduktionen,

bekräftar att Världsaktionsprogrammet för handikappade och dess definition av delaktighet och jämlikhet tolkar det internationella samfundets allvarliga strävan att ge internationella instrument och rekommendationer en praktisk och konkret innebörd,

erkänner att målet för Förenta nationernas handikappårionde (1983-1992) att genomföra världsaktionsprogrammet fortfarande gäller och kräver skyndsamma och fortsatta åtgärder,

påminner om att Världsaktionsprogrammet är grundat på idéer som gäller i lika mån i både utvecklingsländer och industrialiserade länder,

är övertygade om att det behövs ökade insatser för att människor med funktionsnedsättning fullt ut och på lika villkor skall kunna åtnjuta mänskliga rättigheter och delaktighet i samhället,

betonar på nytt att människor med funktionsnedsättning och deras föräldrar, förmyndare, företrädare och organisationer aktivt måste medverka vid planering och genomförande av åtgärder som påverkar deras medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter,

följer Ekonomiska och sociala rådets resolution 1990/26 och utgår från de särskilda åtgärder som krävs för att människor med funktionsnedsättning skall uppnå jämlikhet med andra i enlighet med Världsaktionsprogrammet,

har antagit följande standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet i syfte att

- a) understryka att alla åtgärder på handikappområdet bygger på adekvat kunskap och erfarenhet om förhållanden och särskilda behov som människor med funktionsnedsättning har,
- b) understryka att det är ett grundläggande mål i den sociala och ekonomiska utvecklingen att samhället görs tillgängligt för alla,
- c) dra upp principer för socialpolitiken inom handikappområdet, vilket inbegriper stöd till tekniskt och ekonomiskt samarbete,
- d) skapa modeller för den politiska beslutsprocess som behövs för att uppnå delaktighet och jämlikhet. Därvid måste de stora skillnaderna i teknisk och ekonomisk utveckling beaktas. I beslutsprocessen måste också förståelsen för olika kulturella sammanhang återspeglas och hänsyn tas till den ytterst viktiga roll som människor med funktionsnedsättning spelar i denna process.

¹³ Final Report of the World Conference on Education for All: Meeting Basic Learning Needs, Jomtien, Thailand, 5-9 March 1990, Inter-Agency Commission (UNDP, UNESCO, UNICEF, World Bank) for the World Conference on Education for All, New York, 1990, appendix 1.

- e) föreslå metoder för nära samarbete mellan stater, FN-systemet, andra mellanstatliga organ och handikapporganisationer,
- f) föreslå ett effektivt system för uppföljning och utvärdering av den utveckling som staterna försöker uppnå så att människor med funktionsnedsättning skall kunna nå delaktighet och jämlikhet.

I. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR DELAKTIGHET PÅ LIKA VILLKOR

Regel 1. Ökad medvetenhet

Staterna bör aktivt öka medvetenheten i samhället om människor med funktionsnedsättning, om deras rättigheter, behov och möjligheter och om vad de kan bidra med.

1. Staterna bör se till att ansvariga myndigheter informerar om tillgängliga program och tjänster för människor med funktionsnedsättning. Informationen bör presenteras så att den är tillgänglig för alla.
2. Staterna bör ta initiativ till och stödja informationskampanjer om människor med funktionsnedsättning och om handikappolitik. Dessa kampanjer skall upplysa om att människor med funktionsnedsättning är medborgare med samma rättigheter och skyldigheter som andra, och därigenom motivera åtgärder som undanröjer alla hinder för full delaktighet.
3. Staterna bör uppmuntra massmedia att skildra människor med funktionshinder på ett positivt sätt. Handikapporganisationerna bör rådfrågas i detta sammanhang.
4. Staterna bör försäkra sig om att det ordinarie utbildningsväsendet på alla sätt återspeglar principen om full delaktighet och jämlikhet.
5. Staterna bör erbjuda människor med funktionsnedsättning och deras familjer och organisationer att delta i informationsprogram om handikappfrågor.
6. Staterna bör uppmuntra företag inom den privata sektorn att beakta handikappfrågor i alla sina verksamheter.
7. Staterna bör ta initiativ till och stödja handlingsprogram som syftar till att hos människor med funktionsnedsättning öka medvetenheten om vilka rättigheter och möjligheter de har. Genom ökad självförtroende och med hjälp av kraftfulla åtgärder kan människor med funktionsnedsättning ta till vara de möjligheter som står till buds.
8. Åtgärder för att öka medvetenheten bör vara en viktig del både i utbildningen av barn med funktionsnedsättning och i rehabiliteringsprogram. Också genom sina organisationers arbete kan människor med funktionshinder öka sin medvetenhet.

9. Insatser för ökad medvetenhet bör ingå i utbildningen av alla barn och bör vara en del av utbildningen av lärare och andra yrkesgrupper.

Regel 2. Medicinsk vård och behandling

Staterna bör ansvara för att effektiv medicinsk vård och behandling finns tillgänglig för människor med funktionsnedsättning.

1. Staterna bör arbeta för att skapa handlingsprogram där specialister från olika kompetensområden ingår med uppgift att upptäcka, bedöma och behandla skador eller sjukdomar på ett tidigt stadium. Detta kan förebygga, minska eller undanröja orsaker till att en funktionsnedsättning uppstår. Program av detta slag bör kunna garantera att människor med funktionsnedsättning och deras familjer kan delta. Handikapporganisationerna bör delta i planeringen och utvärderingen.
2. Personal som arbetar på lokal nivå bör utbildas i att tidigt upptäcka skador eller sjukdomar, ge primärvård och hänvisa till rätt service.
3. Staterna bör garantera att människor med funktionsnedsättning, speciellt spädbarn och barn, får medicinsk vård inom samma vårdssystem.
4. Staterna bör garantera att all läkar- och vårdpersonal har tillräcklig utbildning och utrustning för att ge människor med funktionsnedsättning medicinsk vård och att de har tillgång till aktuella behandlingsmetoder och utrustning.
5. Staterna bör garantera att läkar-, vård- och annan berörd personal har den utbildning som behövs och att personalen inte ger felaktiga råd till föräldrar och på så vis förhindrar alternativa lösningar. Denna utbildning bör ges regelbundet och baseras på senaste rön.
6. Staterna bör garantera att människor med funktionsnedsättning har tillgång till den regelbundna behandling och de mediciner som de behöver för att behålla eller förbättra sin funktionsförmåga.

Regel 3. Rehabilitering*

Staterna bör se till att rehabilitering erbjuds för människor med funktionsnedsättning för att kunna uppnå och behålla största möjliga självständighet och funktionsförmåga.

1. Staterna bör utveckla egna rehabiliteringsprogram för alla handikappgrupper. Sådana program bör baseras på de funktionshindrades egna behov och på principerna om full delaktighet och jämlikhet.
2. Sådana rehabiliteringsprogram bör inbegripa olika aktiviteter, såsom grundläggande funktionsträning som kan förbättra eller kompensera en funktion, rådgivning till dessa människor och deras familjer, självförtroendeträning och särskilda tjänster som bedömning och rådgivning.

* (Se Introduktionen, punkt 23).

3. Alla människor med funktionsnedsättning som behöver rehabilitering, bör ha tillgång till sådan. Detta gäller även människor med omfattande eller flera funktionsnedsättningar.
4. Människor med funktionsnedsättning och deras familjer bör ges möjlighet att delta när rehabiliteringsinsatser som berör dem själva utarbetas och organiseras.
5. All rehabilitering bör finnas tillgänglig, där människor med funktionsnedsättning bor. För att uppnå vissa bestämda mål med rehabiliteringen kan emellertid i vissa fall särskilda tidsbegränsade rehabiliteringsinsatser anordnas på institutioner, om det bedöms som lämpligt.
6. Människor med funktionsnedsättning och deras familjer bör uppmuntras att själva delta i rehabilitering av andra, till exempel som lärare, instruktörer eller rådgivare.
7. Staterna bör ta till vara handikapporganisationernas expertis när rehabiliteringsprogram utarbetas eller utvärderas.

Regel 4. Stöd och service

Staterna bör garantera utvecklingen av och tillgången till stöd och service, inbegripet sådana hjälpmedel som bidrar till att personer med funktionsnedsättning kan bli mer oberoende i det dagliga livet och utöva sina rättigheter.

1. Staterna bör garantera att det finns hjälpmedel och utrustning, personlig assistans och tolkservice som uppfyller de behov som personer med funktionsnedsättning har. Detta behövs för att människor med funktionsnedsättning skall få jämlika möjligheter.
2. Staterna bör stödja såväl utveckling, tillverkning, distribution och service av hjälpmedel och utrustning som information om dessa.
3. För att uppnå detta bör tillgängligt tekniskt kunnande användas. I länder där det finns högteknologisk industri bör den utnyttjas till fullo så att hjälpmedlens och utrustningens standard och effektivitet förbättras. Det är viktigt att stimulera utvecklingen och produktionen av enkla och billiga hjälpmedel och om möjligt använda lokalt material och lokala produktionsmöjligheter. Människor med funktionsnedsättning kan själva delta i framställningen av dessa hjälpmedel.
4. Staterna bör så långt det är möjligt se till att alla människor med funktionsnedsättning som behöver hjälpmedel har tillgång till dem. Detta kan innebära att hjälpmedel och utrustning finns att få antingen gratis eller till en så låg kostnad att människor med funktionsnedsättning eller deras familjer har råd att köpa dem.
5. När det gäller personlig assistans och tolkservice inom rehabiliteringsprogram bör staterna se till att hjälpmedel och utrustning för flickor och pojkar med funktionsnedsättning är åldersanpassade och passar barnens eller ungdomarnas särskilda behov av formgivning och hållbarhet.

6. Staterna bör stödja utvecklingen av och tillgång till program för personlig assistans och tolkservice, speciellt för människor med omfattande eller flera funktionsnedsättning. Sådan hjälp kan göra det möjligt för människor med funktionsnedsättning att delta i vardagslivet i hemmet, på arbetet, i skolan och i fritidsaktiviteter.

7. Personlig assistans bör utformas så att människor med funktionsnedsättning som utnyttjar den har ett avgörande inflytande över hur den sköts.

II. HUVUDOMRÅDEN FÖR DELAKTIGHET PÅ LIKA VILLKOR

Regel 5. Tillgänglighet

Staterna bör inse tillgänglighetens betydelse på alla områden i utvecklingen mot full delaktighet. Oavsett vilka eller hur stora funktionshinder människor har, skall staten

- a) införa handlingsprogram som gör den fysiska miljön tillgänglig för dem och
- b) se till att de får tillgång till information och möjlighet till kommunikation.

a) Tillgång till den yttre miljön

1. Staterna bör ta initiativ till åtgärder i den yttre miljön för att undanröja hinder mot tillgänglighet. Detta bör innebära att regler och riktlinjer utvecklas och att det övervägs att lagstiftningsvägen säkra tillgängligheten på olika områden i samhället, t.ex. tillgängligheten till bostäder och andra byggnader, kollektivtransporter och andra kommunikationsmedel, gator och andra miljöer utomhus.

2. Staterna bör se till att arkitekter, byggnadsingenjörer och andra som är yrkesmässigt engagerade i utformningen och uppbyggnaden av den yttre miljön får tillräcklig information om handikappolitik och om vad som bör göras för tillgängligheten.

3. Krav på tillgänglighet bör ställas från början, när den yttre miljön utformas och byggs upp.

4. Handikapporganisationerna bör höras när regler och riktlinjer för tillgänglighet utvecklas. De bör också engageras redan på planeringsstadiet när offentliga byggnader och anläggningar planläggs lokalt. Detta för att garantera största möjliga tillgänglighet.

b) Tillgång till information och möjlighet till kommunikation

5. Människor med funktionsnedsättning och, där det anses lämpligt, deras familjer och företrädare bör på alla stadier få full information om diagnoser, rättigheter samt tillgänglig service och handlingsprogram. Informationen bör ges i sådana former som gör den tillgänglig för människor med funktionsnedsättning.

6. Staterna bör utveckla metoder för att göra information och dokumentation tillgängliga för olika grupper av människor med funktionsnedsättning. Punktskrift, kassetter, stor stil och annan lämplig teknik bör användas för att ge människor med synskador tillgång till skriven information och dokumentation. På liknande sätt bör lämplig teknik användas för att ge människor med hörselskador eller inlärningssvårigheter tillgång till muntlig information.
7. Användandet av teckenspråk i undervisningen av döva barn, inom deras familjer och i samhället bör övervägas. Teckenspråkstolkar bör också finnas tillgängliga för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra.
8. Hänsyn bör också tas till de behov som människor med andra kommunikationshandikapp har.
9. Staterna bör uppmuntra media, speciellt television, radio och tidningar, att göra sina tjänster tillgängliga.
10. Staterna bör se till att nya datoriserade informations- och service-system som erbjuds allmänheten är tillgängliga eller anpassas så att de blir tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.
11. Handikapporganisationerna bör tillfrågas innan det nya informationssystemet byggs upp.

Regel 6. Utbildning

Staterna bör erkänna principen om lika möjligheter till utbildning på grundskole-, gymnasie- och högskolenivå för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning. De bör se till att sådan utbildning är en integrerad del av den ordinarie utbildningen.

1. Myndigheterna inom utbildningssektorn har ansvaret för att utbildningen av människor med funktionsnedsättning äger rum i en integrerad miljö. Utbildningen bör ingå i den nationella planeringen av utbildning, läroplansutveckling och skolorganisation.
2. Utbildning i det ordinarie skolsystemet förutsätter att det finns teckenspråkstolkar och annat lämpligt stöd. Det bör finnas rutiner för lämpligt stöd och lämplig hjälp som gör utbildningen tillgänglig och tillfredsställer de behov som människor med funktionsnedsättning har.
3. Föräldragrupper och handikapporganisationer bör på alla nivåer delta i utbildningsprocessen.
4. I stater där utbildningen är obligatorisk bör den ges till flickor och pojkar med alla typer och grader av funktionsnedsättning, även grava sådana.
5. Särskild uppmärksamhet bör riktas på följande grupper:
 - a) mycket små barn med funktionsnedsättning,
 - b) förskolebarn med funktionsnedsättning,
 - c) vuxna med funktionsnedsättning, särskilt kvinnor.

6. För att möjliggöra att människor med funktionsnedsättning utbildas i det ordinarie skolsystemet bör staterna
 - a) ha en klart uttalad policy, förstådd och accepterad inom utbildningsväsendet och av samhället i övrigt,
 - b) tillåta flexibilitet, utbyggnad och anpassning av läroplanen,
 - c) se till att det finns undervisningsmaterial av god kvalitet, fortlöpande utbildning av lärare samt stödlärare.
7. Integrerad utbildning och insatser på lokal nivå skall ses som ett sätt att göra undervisning och utbildning för människor med funktionsnedsättning kostnadseffektiv. Centralt utformade handlingsprogram bör uppmuntra kommunerna att utnyttja och utveckla sina resurser så att dessa människor skall kunna få undervisning nära hemmet.
8. När det ordinarie skolsystemet inte kan tillgodose behovet av utbildning hos alla människor med funktionsnedsättning kan specialundervisning övervägas. Den bör ha som mål att förbereda de studerande för undervisning i det ordinarie skolsystemet. Sådan undervisning bör ha lika hög standard och lika höga ambitioner som den ordinarie undervisningen och bör vara nära knuten till den. Studerande med funktionsnedsättning bör erbjudas minst samma utbildningsresurser som studerande utan funktionsnedsättning. Medlemsländerna bör ha som mål att stegvis integrera specialundervisningen i den vanliga undervisningen. Det står dock klart att specialundervisning i vissa fall tillfälligt kan vara den lämpligaste typen av undervisning för vissa studerande med funktionsnedsättning.
9. Döva och döv-blinda har speciella behov av kommunikation och därför kan deras utbildning tillgodoses bättre i specialskolor eller specialklasser eller i speciella enheter i vanliga skolor. Särskilt i början av utbildningen behöver särskild omsorg ägnas åt undervisningsmetoder som skall resultera i att döva eller döv-blinda skall kunna kommunicera effektivt och bli så självständiga som möjligt.

Regel 7. Arbete

Staterna bör erkänna principen att förutsättningar skapas för människor med funktionsnedsättning så att de skall kunna utnyttja sina mänskliga rättigheter, särskilt rätten till arbete. Såväl på landsbygden som i städerna måste de ha lika möjligheter till produktivt och inkomstbringande arbete.

1. Lagar och regler på arbetsområdet får inte diskriminera människor med funktionsnedsättning och inte heller hindra deras anställning.
2. Staterna bör aktivt stödja att människor med funktionsnedsättning integreras i den öppna arbetsmarknaden. Detta stöd kan ges på olika sätt, t.ex. genom yrkesutbildning, stimulansskapande kvoteringsystem, befattningar som reserveras för dessa människor, lån eller bidrag till småföretag, ensamrätt eller förmånsrätt till viss tillverkning, skattelättnader, kontroll av kontraktsuppfyllelse eller annat tekniskt eller ekonomiskt bistånd till företag som anställer personer med funktionsnedsättning. Staterna bör också uppmuntra arbetsgivare att göra tillräckliga anpassningar för att människor med funktionsnedsättning lättare skall komma in i arbetslivet.

3. I staternas handlingsprogram bör ingå följande:
 - a) åtgärder så att arbetsplatser utformas och anpassas på ett sådant sätt att de blir tillgängliga för personer med olika slag av funktionsnedsättning,
 - b) stöd till att ny teknik utnyttjas och att hjälpmedel, verktyg och utrustning utvecklas och tillverkas samt åtgärder som gör sådana hjälpmedel och utrustningar lättillgängliga för människor med funktionsnedsättning och gör det möjligt för dem att få och behålla ett arbete,
 - c) lämplig utbildning och arbetsplacering och fortsatt stöd genom t.ex. personlig assistans och tolkservice.
4. Staterna bör ta initiativ till och stödja statliga och kommunala kampanjer som ökar allmänhetens medvetenhet och därmed övervinner negativa attityder och fördomar om anställda med funktionsnedsättning.
5. Som arbetsgivare bör staterna skapa gynnsamma förutsättningar för anställning av människor med funktionsnedsättning i den offentliga sektorn.
6. Stater, arbetstagarorganisationer och arbetsgivare bör samarbeta för att trygga en rättvis rekryterings- och befordringspolitik, och rättvisa anställningsförhållanden och lönestrukturer. Staterna bör agera för bättre arbetsmiljöer, så att skador eller sjukdomar som kan leda till funktionsnedsättningar förhindras och så att anställda som har fått arbetsskador kan rehabiliteras.
7. Målet bör alltid vara att människor med funktionsnedsättning skall få arbete på den öppna arbetsmarknaden. För människor vars behov inte kan tillgodoses på den öppna arbetsmarknaden kan anställning i små grupper eller anställning med särskilt stöd vara ett alternativ. Det är dock av stor vikt att sådana anställningar gagnar dessa människors möjligheter att få arbete på den ordinarie arbetsmarknaden.
8. Åtgärder bör vidtas så att människor med funktionsnedsättning skall kunna delta i träning och arbetsutbildning inom den privata och informella sektorn.
9. Stater, arbetsorganisationer och arbetsgivare bör samarbeta med handikapporganisationerna för att skapa möjligheter för människor med funktionsnedsättning att få utbildning och arbete med hjälp av t.ex. flexibel arbetstid, deltidsarbete, delat arbete, personlig assistent eller i ett eget företag.

Regel 8. Ekonomisk och social trygghet

Staterna är ansvariga för att människor med funktionsnedsättning har social trygghet och tillräckliga inkomster.

1. Staterna bör garantera att människor med funktionsnedsättning får tillräckligt stort ekonomiskt stöd, om de tillfälligt har förlorat sin inkomst, om de har fått den reducerad eller om de inte har någon möjlighet alls att ha ett arbete och om detta är en följd av en funktionsnedsättning eller faktorer som beror på en funktionsnedsättning. Staterna bör se till att de kostnader

som dessa människor och deras familjer ofta får till följd av en funktionsnedsättning beaktas när stöd beräknas.

2. Stater som har ett socialt trygghetssystem, socialförsäkring eller annan social välfärd och stater som håller på att utveckla sådant system för hela befolkningen, bör se till att dessa system inte utesluter eller diskriminerar människor med funktionsnedsättning.

3. Staterna bör också se till att människor som vårdar en person med funktionsnedsättning får ekonomiskt stöd och social trygghet.

4. System för social trygghet bör innehålla åtgärder som bidrar till att människor med funktionsnedsättning återfår sin förmåga att själva tjäna sitt uppehälle. Sådana system bör sörja för och bidra till att organisera, utveckla och finansiera yrkesutbildning. De bör också innefatta arbetsförmedling.

5. Handlingsprogram för social trygghet bör också motivera människor med funktionsnedsättning att söka arbete så att de på så vis får eller får tillbaka möjligheten till egen inkomst.

6. Människor med funktionsnedsättning bör få behålla ett ekonomiskt stöd så länge som deras funktionsnedsättning finns kvar. Stödet skall dock inte avhålla dem från att söka arbete. Det bör inte minskas eller dras in förrän den som får det har uppnått tillräcklig och trygg inkomst.

7. Stater, vars socialförsäkring i stor utsträckning ombesörjs av den privata sektorn, bör uppmuntra kommuner, frivilligorganisationer och familjer att utveckla hjälp till självhjälp och motivera till arbete eller arbetsrelaterad verksamhet för människor med funktionsnedsättning.

Regel 9. Familjeliv och personlig integritet

Staterna bör främja möjligheten för människor med funktionshinder att leva familjeliv. De bör främja deras rätt till personlig integritet och se till att lagar inte diskriminerar människor med funktionsnedsättning när det gäller sexuella relationer, äktenskap och föräldraskap.

1. Människor med funktionsnedsättning bör ha möjlighet att leva med sina familjer. Staterna bör uppmuntra att det i familjerådgivningen ingår ändamålsenlig upplysning och rådgivning om funktionsnedsättning och dess effekt på familjelivet. För familjer som har en medlem med funktionsnedsättning bör det finnas möjlighet till avlösarservice. Staterna bör undanröja alla onödiga hinder för den som vill adoptera ett barn eller en vuxen med funktionsnedsättning eller erbjuda henne eller honom ett familjehem.

2. Människor med funktionsnedsättning får inte förnekas möjligheten till sexuella erfarenheter och sexuella relationer eller till att bli förälder. Eftersom människor med funktionsnedsättning kan möta svårigheter om de vill gifta sig och bilda familj bör staterna se till att det finns nödvändig rådgivning. Människor med funktionsnedsättning måste få samma hjälp som andra att familjeplanera och de måste få kunskap om hur kroppen fungerar sexuellt.

3. Staterna bör uppmuntra åtgärder mot negativa attityder som fortfarande finns mot att människor med funktionsnedsättning och då särskilt flickor och kvinnor gifter sig, har ett sexualliv eller blir föräldrar. Media bör uppmuntras till att bekämpa sådana negativa attityder.

4. Människor med funktionsnedsättning och deras familjer måste informeras om vad de kan göra mot sexuella och andra former av övergrepp. Dessa människor är speciellt sårbara för övergrepp inom familjen, i samhället eller på institutioner. De behöver därför kunskap om både hur de skall undvika övergrepp, och också om hur övergrepp skall uppmärksammas och rapporteras.

Regel 10. Kultur

Staterna skall se till att människor med funktionsnedsättning kan delta i kulturlivet på lika villkor.

1. Staterna bör se till att människor med funktionsnedsättning har möjlighet att använda sin kreativitet och sina konstnärliga och intellektuella färdigheter. Detta oavsett om de bor i en stad eller på landsbygden. De skall få den möjligheten inte bara för sin egen skull, utan också för att berika sin omgivning med dans, musik, litteratur, teater, målning och skulptur. Särskilt i utvecklingsländerna skall man lägga särskild vikt vid både traditionella och moderna konstformer såsom dockteater, uppläsning och berättande.

2. Staterna bör främja tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning till lokaler för kulturutbud som teatrar, muséer, biografier och bibliotek.

3. Staterna bör främja utveckling och användande av särskild teknik så att litteratur, film och teater görs tillgängliga för personer med funktionsnedsättning.

Regel 11. Rekreation och idrott

Staterna skall vidta åtgärder för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning samma möjligheter till rekreation och idrott som andra.

1. Staterna bör vidta åtgärder för att anordningar för rekreation och idrott, t.ex. hotell, stränder, idrottsplatser och idrottshallar, görs tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

2. Turistmyndigheter, resebyråer, hotell, frivilligorganisationer och andra som är engagerade i att ordna fritidsaktiviteter eller resor bör erbjuda sina tjänster åt alla. Därvid skall de ta hänsyn till de speciella behov som människor med funktionsnedsättning har. Lämplig utbildning bör ordnas för att underlätta detta.

3. Idrottsrörelser bör uppmuntras att underlätta för personer med funktionsnedsättning att delta i idrott. I vissa fall kan detta ske genom förbättrad tillgänglighet. I andra fall kan det behövas särskilda arrangemang eller speciella idrottsgrenar. Staterna bör underlätta för människor med funktionsnedsättning att delta i nationella och internationella tävlingar.

4. Människor med funktionsnedsättning som deltar i idrott bör kunna få instruktion och träning av samma kvalitet som andra deltagare.
5. De som arbetar med idrott och fritidsverksamhet bör rådfråga handikapporganisationerna när de planerar sådana aktiviteter för människor med funktionsnedsättning.

Regel 12. Religion

Staterna skall uppmuntra åtgärder som syftar till att skapa jämlika möjligheter för människor med funktionsnedsättning att utöva sin religion.

1. Staterna bör i samverkan med dem som har ansvaret för religiösa frågor uppmuntra att diskriminering undanröjs och att religiös verksamhet görs tillgänglig för människor med funktionsnedsättning.
2. Staterna bör uppmuntra att information om handikappfrågor sprids till religiösa institutioner och samfund. Staterna bör också uppmuntra religiösa organ att informera om handikappolitik såväl i utbildningen till religiösa yrken som i religionsundervisning.
3. Staterna bör också underlätta för personer med skador eller sjukdomar som påverkar synen eller hörseln att få tillgång till religiös litteratur.
4. Stater och/eller religiösa samfund bör rådfråga handikapporganisationer när åtgärder för jämlika möjligheter för människor med funktionsnedsättning att delta i religiös verksamhet planeras.

III. GENOMFÖRANDE

Regel 13. Kunskap och forskning

Staterna tar det yttersta ansvaret för att kunskap om levnadsvillkoren för människor med funktionsnedsättning samlas in och sprids och också för att stöd ges till forskning på alla områden, inklusive det som är till hinder i deras liv.

1. Staterna bör regelbundet samla in både statistik som är uppdelad efter kön och information om vilka förhållanden människor med funktionsnedsättning lever under. Sådan datainsamling kan göras i samband med allmänna folkräkningar och hushållsundersökningar och i nära samarbete med bland annat universitetet, forskningsinstitutioner och handikapporganisationer. Insamlingen bör innehålla frågor om program och tjänster och hur dessa utnyttjas.
2. Staterna bör överväga att upprätta en databank om funktionsnedsättning, i vilken kan ingå statistik över dels vilka tjänster och program det finns, dels om olika handikappgrupper. Härvid måste kravet på skydd av den enskildes privatliv och personliga integritet beaktas.
3. Staterna bör ta initiativ till och stödja forskningsprogram om hur människor med funktionsnedsättning och deras familjer påverkas i sin livsföring av sociala och ekonomiska förhållanden. Sådan forskning bör

innefatta studier av funktionsnedsättningar orsaker, art och förekomst. Den bör också innefatta studier av pågående programs tillgänglighet och ändamålsenlighet och i vilken omfattning stöd och service behöver utvecklas och utvärderas.

4. Staterna bör i samarbete med handikapporganisationerna utveckla och anta den terminologi som skall användas och de kriterier som skall uppfyllas när landsomfattande undersökningar genomförs.

5. Staterna bör underlätta för människor med funktionsnedsättning att delta i datainsamling och forskning. Staterna bör speciellt uppmuntra anställning av kvalificerade personer med funktionsnedsättning till sådan forskning.

6. Staterna bör verka för utbyte av forskningsresultat och erfarenheter.

7. Staterna bör vidta åtgärder för att sprida information och kunskap om funktionsnedsättning på alla politiska och administrativa nivåer, centralt, regionalt och lokalt.

Regel 14. Policy och planering

Staterna skall se till att handikappaspekterna beaktas i alla relevanta policysammanhang och i planering på riksnivå.

1. Staterna bör ta initiativ till och planera en policy som gynnar människor med funktionsnedsättning och dessutom stimulera och stödja åtgärder på regional och lokal nivå.

2. Staterna bör engagera handikapporganisationerna i beslutsprocesser som rör planer och program för människor med funktionsnedsättning eller som påverkar deras ekonomiska och sociala situation.

3. De behov och intressen som människor med funktionsnedsättning har bör ingå i allmänna utvecklingsplaner och inte särbehandlas.

4. Det faktum att staterna har det yttersta ansvaret för människor med funktionsnedsättning befriar inte andra från deras ansvar. Alla som är ansvariga för stöd och service eller förmedling av information i samhället bör uppmuntras att se till att deras verksamheter görs tillgängliga för människor med funktionsnedsättning.

5. Staterna bör underlätta för kommunerna att utveckla handlingsprogram och åtgärder till gagn för människor med funktionsnedsättning. Ett sätt att göra detta kan vara att utarbeta handböcker eller checklistor och ordna utbildningar för de anställda.

Regel 15. Lagstiftning

Staterna har ansvaret för att det skapas en rättslig grund för åtgärder som leder till delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning.

1. All lagstiftning som behandlar medborgares rättigheter och skyldigheter bör också omfatta rättigheter och skyldigheter för människor med funktionsnedsättning. Staterna är skyldiga att göra det möjligt för dem att utöva sina mänskliga, medborgerliga och politiska rättigheter på samma sätt som andra medborgare. Staterna måste se till att handikapporganisationerna engageras såväl när nya lagar som rör människor med funktionsnedsättning och deras rättigheter förbereds som när sådan lagstiftning fortlöpande utvärderas.

2. Lagstiftning kan behövas för att undanröja förhållanden som kan inverka negativt på människor med funktionsnedsättning och deras liv som t.ex. ofredande eller våldshandlingar som riktas mot dem. All diskriminering av människor med funktionsnedsättning måste undanröjas. Lagstiftning bör innehålla regler om sanktioner mot kränkningar av principen om icke-diskriminering.

3. Lagstiftning om rättigheter och skyldigheter för människor med funktionsnedsättning kan utformas på två olika sätt. Antingen införlivas deras rättigheter och skyldigheter i den allmänna lagstiftningen eller också lagfästs dessa i speciella lagar. Sådana speciella lagar för människor med funktionsnedsättning kan stiftas på olika sätt:

- a) genom lagar som uteslutande behandlar handikappfrågor.
- b) genom att handikappfrågor tas in i lagstiftning som rör speciella områden.
- c) genom att människor med funktionsnedsättning nämns i de texter som skall tolka viss lagstiftning.

En kombination av dessa olika sätt att lagstifta kan vara önskvärd. Tillämpningsföreskrifter m.m. samt genomförandeplaner kan också behövas.

4. Staterna kan överväga att inrätta en formell besvärssystem för att skydda människor med funktionsnedsättning och deras intressen.

Regel 16. Ekonomisk politik

Staterna har det ekonomiska ansvaret för nationella handlingsprogram och åtgärder som skall tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet.

1. Staterna bör ta med handikappfrågor i det reguljära budgetarbetet på alla nivåer.

2. Staterna, frivilligorganisationer och andra intresserade organ bör gemensamt utveckla effektiva metoder för att stödja projekt och åtgärder som är av betydelse för människor med funktionsnedsättning.

3. Staterna bör överväga att använda ekonomiska åtgärder (lån, skattebefrielse, öronmärkta bidrag, särskilda fonder osv) för att stimulera och stödja möjligheten för människor med funktionsnedsättning att delta på lika villkor i samhället.

4. I många stater kan det vara önskvärt att upprätta en särskild handikappfond för att stödja olika pilotprojekt och självhjälpsprogram på gräsrotsnivå.

Regel 17. Samordning

Staterna är ansvariga för att nationella samordningskommittéer eller liknande organ inrättas, som säkerställer att handikappfrågor samordnas.

1. Den nationella samordningskommittén eller motsvarande organ bör vara permanent och reglerad i lagstiftning.

2. En kombination av privata organisationer och offentliga organ kan troligen bäst åstadkomma en mångfacetterad samverkan mellan alla berörda områden. Representanterna kan komma från berörda departement, handikapporganisationer och andra frivilligorganisationer.

3. Handikapporganisationerna bör ha ett betydande inflytande i samordningskommittén för att få gehör för sina intressen.

4. Samordningskommittén bör ha den självständighet och de resurser som krävs för att uppfylla sina förpliktelser och fatta nödvändiga beslut. Den bör rapportera direkt till regeringen.

Regel 18. Handikapporganisationer

Staterna bör erkänna handikapporganisationers rätt att representera människor med funktionsnedsättning på riks-, regional och lokal nivå. Staterna bör också erkänna handikapporganisationernas rådgivande roll när det gäller att fatta beslut i handikappfrågor.

1. Staterna bör ekonomiskt och på andra sätt uppmuntra och stödja att handikapporganisationer bildas av människor med funktionsnedsättning, deras familjemedlemmar och/eller företrädare samt att de stärks. Staterna bör erkänna dessa organisationers roll i utformningen av handikappolitiken.

2. Staterna bör ha fortlöpande kontakt med handikapporganisationerna och säkerställa att de kan delta i utformningen av den allmänna politiken.

3. Handikapporganisationernas roll kan vara att identifiera behov och prioriteringar och att delta i planeringen, genomförandet och utvärderingen av stöd och service och andra åtgärder som rör människor med funktionsnedsättning och deras liv. Deras roll kan också vara att öka allmänhetens medvetenhet och att förespråka nödvändiga förändringar.

4. Som hjälp till självhjälp stödjer och främjar handikapporganisationerna kunskapsutvecklingen på olika områden, det ömsesidiga stödet bland medlemmarna och informationsbyte.

5. Handikapporganisationerna kan spela en rådgivande roll på många olika sätt, exempelvis genom att ha ständig representation i styrelser för statligt finansierade organ, genom att delta i offentliga utredningar och genom att bidra med expertis inom olika projekt.

6. Handikapporganisationerna bör ha en fortlöpande rådgivande roll i arbetet för att utveckla och fördjupa utbyte av idéer och information mellan staten och organisationerna.
7. Organisationerna bör ha ständig representation i samordningskommittén eller motsvarande organ.
8. De lokala handikapporganisationernas roll bör utvecklas och stärkas så att de kan påverka frågor på kommunal nivå.

Regel 19. Personalutbildning

Staterna är ansvariga för att det på alla nivåer finns lämplig utbildning för all personal som deltar i planeringen och genomförandet av program och service för människor med funktionsnedsättning.

1. Staterna bör se till att alla myndigheter som tillhandahåller service på handikappområdet ger personalen lämplig utbildning.
2. Principen om full delaktighet och jämlikhet bör genomsyra all utbildning av yrkesverksamma på handikappområdet, liksom all förmedling av kunskap om handikapp i allmän utbildning.
3. Staterna bör utveckla utbildningar i samarbete med handikapporganisationerna. Personer med funktionsnedsättning bör delta som lärare, instruktörer eller rådgivare i personalutbildning.
4. Utbildningen av personal på lokal nivå är av stor vikt särskilt i utvecklingsländerna. Människor med funktionsnedsättning bör delta i utbildningen, vilken bör innefatta värderingar, kompetens och tekniska färdigheter likaväl som praktiska kunskaper som kan bli till nytta för människor med funktionsnedsättning, deras föräldrar, familjer och andra samhällsmedborgare.

Regel 20. Nationell granskning och utvärdering av handikappprogram i samband med standardreglernas genomförande

Staterna är ansvariga för fortlöpande granskning och utvärdering av nationella program och tjänster för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet.

1. Staterna bör regelbundet och systematiskt utvärdera nationella handikappprogram och sprida kännedom om såväl grunderna för som resultaten av utvärderingarna.
2. Staterna bör utveckla och anta den terminologi som skall användas och de kriterier som skall uppfyllas när handikappprogram och tjänster utvärderas.

3. Terminologin och kriterierna bör utvecklas på ett tidigt stadium i planeringen och i nära samarbete med handikapporganisationerna.
4. Staterna bör delta i internationellt samarbete för att utveckla ett gemensamt system för nationell utvärdering på handikappområdet. Staterna bör uppmuntra samordningskommittéer att medverka i detta arbete.
5. En metod för utvärdering av olika program på handikappområdet bör tas med redan när dessa program planeras, så att programmets ändamålsenlighet kan utvärderas.

Regel 21. Tekniskt och ekonomiskt samarbete

Stater, både industri- och utvecklingsländer, har ett ansvar för att tillsammans förbättra levnadsförhållandena för personer med funktionsnedsättning i utvecklingsländerna.

1. Åtgärder för att åstadkomma delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning, även för flyktingar med funktionsnedsättning, bör arbetas in i utvecklingsprogrammen.
2. Sådana åtgärder måste ingå i alla former av samarbete, såväl tekniskt som ekonomiskt, bilateralt som multilateralt, offentligt som privat. Staterna bör ta med handikappfrågor i diskussioner med de stater man samarbetar med.
3. I planeringen och utvärderingen av tekniskt och ekonomiskt samarbete bör man särskilt uppmärksamma konsekvenserna av sådant samarbete för människor med funktionsnedsättning. Det är ytterst viktigt att människor med funktionsnedsättning och deras organisationer rådfrågas om utvecklingsprojekt som avser dem. De bör vara direkt engagerade i utvecklingen, tillämpningen och utvärderingen av sådana projekt.
4. Prioriterade områden i tekniskt och ekonomiskt samarbete bör vara:
 - a) utvecklingen av mänskliga resurser genom att utveckla de färdigheter, kunskaper och den förmåga som människor med funktionsnedsättning har samt genom att ta initiativ till sysselsättningsskapande åtgärder.
 - b) utveckling och spridning av lämplig teknik och expertkunskaper med anknytning till handikappfrågor.
5. Staterna uppmuntras också att stödja bildandet och stärkandet av handikapporganisationer.
6. Staterna bör vidta åtgärder för att förbättra kunskaperna om handikappfrågor hos den personal som arbetar med tekniska och ekonomiska samarbetsprogram.

Regel 22. Internationellt samarbete

Staterna skall delta aktivt i internationellt samarbete när det gäller åtgärder för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet.

1. Staterna bör delta i utformningen av handikappolitiken inom FN, dess fackorgan och andra mellanstatliga organisationer.
2. När så är lämpligt bör staterna ta med handikappaspekter i förhandlingar om standarder, informationsutbyte, utvecklingsprogram etc.
3. Staterna bör uppmuntra och stödja utbyte av kunskaper och erfarenheter mellan:
 - a) frivilligorganisationer som arbetar med handikappfrågor,
 - b) forskningsinstitutioner och enskilda forskare som sysslar med handikappfrågor,
 - c) representanter för lokala program och för yrkesgrupper inom handikappområdet,
 - d) handikapporganisationer,
 - e) samordningskommittéer.
4. Staterna bör garantera att FN och dess fackorgan, liksom alla mellanstatliga och interparlamentariska organ på global och regional nivå, inkluderar globala och regionala organisationer för människor med funktionsnedsättning i sin verksamhet.

IV. UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING

1. Syftet med uppföljning och utvärdering är att främja standardreglernas effektiva genomförande. Uppföljningen och utvärderingen kommer att hjälpa staterna att bedöma hur reglerna följs och att mäta framstegen. Uppföljningen bör leda till att svårigheter uppmärksammas och att lämpliga åtgärder föreslås som kan bidra till att reglerna genomförs på ett framgångsrikt sätt. Uppföljningen bör beakta de ekonomiska, sociala och kulturella förhållandena i varje stat. En viktig uppgift som också bör ingå i uppföljningen är rådgivning och utbyte av erfarenheter och information mellan staterna.
2. Standardreglerna skall följas upp inom ramen för de sessioner som hålls av FN:s kommission för social utveckling. En särskild rapportör med relevant och omfattande erfarenhet av handikappfrågor och internationella organisationer skall utses för en treårsperiod med uppgift att övervaka standardreglernas genomförande. Detta arbete skall, om detta visar sig nödvändigt, finansieras med medel utanför den ordinarie budgeten.
3. Internationella handikapporganisationer med konsultativ status i Ekonomiska och sociala rådet och organisationer som representerar människor med funktionsnedsättning som ännu inte har bildat egna organisationer bör erbjudas att själva bilda en expertpanel, i vilken organisationer som representerar människor med funktionsnedsättning skall ha majoritet. När expertpanelen bildas skall hänsyn tas till olika typer av

funktionsnedsättningar och till rättvis geografisk fördelning. Panelen skall rådfrågas av den särskilda rapportören och vid behov av sekretariatet.

4. Expertpanelen skall anmodas av den särskilda rapportören att undersöka, ge råd om och ha synpunkter på hur reglerna skall stödjas, genomföras och följas upp.

5. Den särskilda rapportören skall översända ett antal frågor till staterna, organ inom FN-systemet och till mellanstatliga och frivilligorganisationer, däribland handikapporganisationerna. Frågorna skall inriktas på genomförandeplaner för standardreglerna. När frågorna förbereds skall rapportören samråda med expertpanelen och sekretariatet.

6. Den särskilda rapportören skall eftersträva en dialog både med staterna och med lokala frivilligorganisationer, genom att be om synpunkter och kommentarer om den information som skall ingå i rapporterna. Rapportören skall bistå med råd om hur standardreglerna skall genomföras och följas upp, och med hjälp att utarbeta svar på frågorna.

7. Flera organ inom FN skall samarbeta med den särskilda rapportören vid genomförande och uppföljning av standardreglerna i medlemsstaterna, bl.a. FN-sekretariatets avdelning för policysamordning och hållbar utveckling, i egenskap av samordnare av handikappfrågor inom FN-systemet. FN:s utvecklingsprogram (UNDP) och andra organ inom FN-systemet, såsom de regionala kommissionerna, fackorganen samt samordningsmöten mellan olika FN-organ, aktiva på handikappområdet.

8. Den särskilda rapportören skall med hjälp av sekretariatet utarbeta rapporter till FN:s sociala utvecklingskommission till dess trettiofjärde och trettiofemte session. Rapportören skall samråda med expertpanelen om utformningen av dessa rapporter.

9. Staterna bör uppmuntra nationella samordningskommittéer eller liknande organ att delta i genomförandet och granskningen av standardreglerna. Sådana kommittéer, med ansvar för handikappfrågor på nationell nivå, bör uppmuntras att skapa rutiner för samordning av standardreglernas uppföljning. Handikapporganisationerna bör uppmuntras att ta aktiv del i uppföljningen på alla nivåer.

10. Om resurserna kan uppbringas utanför den reguljära budgeten bör en eller flera regionala rådgivare utses med uppgift att bistå staterna med att

- a) anordna nationella och regionala seminarier om innehållet i standardreglerna;
- b) utveckla riktlinjer för standardreglernas genomförande;
- c) sprida information om hur standardreglerna bäst genomförs.

11. Den sociala utvecklingskommissionen bör vid sin trettiofjärde session bilda en arbetsgrupp som skall granska den särskilda rapportörens rapport och ge rekommendationer om hur tillämpningen av standardreglerna kan förbättras. Vid granskningen skall internationella handikapporga-

nisationer och fackorgan rådfrågas, enligt reglerna 71 och 76 i procedur-reglerna för Ekonomiska och sociala rådets funktionella kommissioner.

12. Vid sociala utvecklingskommissionens session efter det att den särskilda rapportörens mandatperiod har löpt ut, skall kommissionen undersöka möjligheten av att antingen förnya nuvarande mandat eller utnämna en ny rapportör eller överväga om en annan typ av uppföljning. Därefter bör kommissionen lämna lämpliga rekommendationer till Ekonomiska och sociala rådet.

13. Staterna bör uppmuntras att bidra till FN:s frivilliga handikappfond för att främja standardreglernas genomförande.

**SALAMANCA-DEKLARATIONEN
OCH HANDLINGSRAM**

**för undervisning av elever
med behov av särskilt stöd**

Förord

Vi är alla olika och har olika behov. Detta är en naturlig och värdefull del av samhället och ett faktum som måste vara den grundläggande utgångspunkten för allt arbete med barn och ungdomar. Skolan har till uppgift att skapa möjligheter för det enskilda barnets utveckling och lärande utifrån hans eller hennes egna förutsättningar och behov.

I Sverige talar vi ofta om att vi ska ha en 'skola för alla' – en skola utan förlorare. Med det menar vi att den gemensamma skolan ska ge alla barn optimala förutsättningar för sin egen utveckling. Denna målsättning omfattar sedan länge även barn med funktionshinder. Målet att 'skolan är till för alla barn' blir verklighet om skolan är en miljö där elevernas delaktighet och jämlikhet värderas högt och där personalen erbjuder stöd och handledning från välutbildade och erfarna experter.

Varje barn har en utvecklingspotential vars gränser ingen känner. Begåvningen ser också olika ut för olika barn och ungdomar. Därför har varje barn rätt till en skolgång utformad efter egna behov. Skolans organisation och resursfördelning måste därför ta hänsyn till varje barns unika utvecklingsmöjligheter och förutsättningar för lärande. En helhetssyn på den enskilda elevens förutsättningar för lärande, utveckling och delaktighet i skolans arbete ska vara styrande för hur olika insatser utformas.

Att erbjuda barn med funktionshinder en god skolgång där deras individuella resurser tas till vara är således en konsekvens av målsättningen att ge alla barn en bra utbildning. Det är skolan som ska anpassas efter eleverna, inte omvänt.

Vi kan aldrig nöja oss med att placera barn med funktionshinder i skolan, kalla detta integrering och sedan hoppas på att det ska fungera. I stället måste vi aktivt och medvetet arbeta för delaktighet och jämlikhet, såväl i vårt eget land som i andra länder. I detta arbete tror jag att Salamanca-deklarationen kan vara ett viktigt stöd. Man bör dock komma ihåg att Salamanca-deklarationen är utformad med tanke på att många länder fortfarande har institutioner och särlösningar. Våra lösningar måste utformas efter svenska behov och förutsättningar.

Stockholm i december 1996

Ylva Johansson

SALAMANCA-DEKLARATIONEN

OCH

HANDLINGSRAM

FÖR UNDERVISNING AV ELEVER
MED BEHOV AV SÄRSKILT STÖD

antagen av

INTERNATIONELLA KONFERENSEN OM
SPECIALUNDERVISNING:
TILLGÅNG OCH KVALITET

Salamanca, Spanien, 7-10 juni 1994

arrangerad av

Unesco och Spaniens utbildnings- och vetenskapsministerium

Förord

Drygt 300 deltagare representerande 92 regeringar och 25 internationella organisationer samlades i den spanska staden Salamanca den 7 – 10 juni 1994 för att inom ramen för arbetet att förverkliga målet **utbildning för alla** diskutera de grundläggande kursändringar som krävs för att främja principen om en integrerad skolgång, nämligen tanken att göra det möjligt för skolorna att betjäna alla elever, i synnerhet dem som har behov av särskilt stöd. Konferensen var organiserad av den spanska regeringen i samarbete med Unesco och sammanförde högre tjänstemän inom skolväsendet, administratörer, planeringsansvariga och specialister samt företrädare för Förenta nationerna och berörda FN-organ, andra internationella organisationer på regeringsnivå, icke-statliga organisationer (NGOs) och biståndsorganisationer. Konferensen antog Salamanca-deklarationen om principer, inriktning och praxis vid undervisning av elever med behov av särskilt stöd och en handlingsram. Grundtanken i dessa dokument är att man genom att erkänna behovet av att arbeta för målet 'skolor för alla' skall åstadkomma läroanstalter som är till för alla elever, som respekterar olikheter, som stödjer inläring och som tillgodoser individuella behov. I den egenskapen utgör dokumenten ett viktigt bidrag till strävandena att förverkliga en skolundervisning för alla och göra skolorna pedagogiskt effektivare.

Undervisning av elever med behov av särskilt stöd – en fråga som berör Nord och Syd lika mycket – är ett projekt som inte kan drivas framåt isolerat från andra strävanden. Det måste ingå i en övergripande utbildningsstrategi, ja, det måste vara ett led i en ny inriktning av social- och finanspolitiken. Det kräver en omfattande reform av det allmänna skolväsendet.

Dessa dokument uttrycker en internationell samsyn på specialundervisningens framtida behov. Unesco är stolt över att sammankopplas med denna konferens och dess viktiga slutsatser. Alla berörda parter måste nu anta utmaningen och arbeta för att begreppet *utbildning för alla* verkligen innebär FÖR ALLA, särskilt för dem som är mest sårbara och som har det största behovet. Framtiden är inte ödesbestämd, utan kommer att formas av våra värden, tankar och handlingar. Hur vi lyckas under de närmaste åren framöver kommer inte så mycket att bero på vad vi gör som på vad vi åstadkommer.

Det är min förhoppning att alla som läser denna skrift kommer att hjälpa till att verkställa Salamanca-konferensens rekommendationer genom att sträva efter att omsätta konferensens budskap i praktisk handling inom respektive ansvarsområde.

Federico Mayor, Generaldirektör, Unesco

SALAMANCA-DEKLARATIONEN
OM
PRINCIPER, INRIKTNING OCH PRAXIS

VID UNDERVISNING AV ELEVER
BEHOV AV SÄRSKILD STÖD

* Översättningsanmärkning: I denna rapport används flitigt begreppet 'inclusion' eller 'inclusive education' här översatta med integration. Ett annat uttryck som förekommer flitigt i rapporten är 'special needs education' vilket översatts med undervisning för elever med behov av särskilt stöd eller för elever med behov av särskilt stöd i undervisningen.

Genom att bekräfta varje enskild människas rätt till undervisning, så som den stadfästes i 1948 års allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna och att förnya världssamfundets utfästelse vid 1990 års världskonferens om undervisning för alla i avsikt att säkerställa denna rättighet för alla, oberoende av individuella olikheter,

Genom att erinra om Förenta nationernas olika deklarationer, som kulminerade i FNs år 1993 utfärdade standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionshinder, som eftertryckligt anmodar staterna att tillse att utbildning av personer med funktionshinder görs till en del av det allmänna utbildningsväsendet,

Genom att notera, med tillfredsställelse, det ökade engagemanget hos regeringar, myndigheter, kommuner, intresseorganisationer, och föräldrasammanslutningar, och särskilt hos de funktionshindrades egna organisationer, i deras strävan att förbättra tillgången till undervisning för den majoritet elever med behov av särskilt stöd som ännu inte har det, samt genom att som ett bevis för detta engagemang erkänna det faktum att representanter på hög nivå för ett flertal regeringar, specialistorgan och mellanstatliga organisationer aktivt deltar i denna världskonferens,

1) bekräftar vi, delegaterna vid världskonferensen om undervisning av elever med behov av särskilt stöd, representerande 92 regeringar och 25 internationella organisationer som samlats här i Salamanca i Spanien den 7 – 10 juni 1994, åter vårt engagemang för målsättningen undervisning för alla, samtidigt som vi erkänner nödvändigheten och angelägenheten av att tillhandahålla undervisning av barn, ungdomar och vuxna med särskilda utbildningsbehov inom det ordinarie undervisningsväsendet, och ger vidare härmed vårt stöd till handlingsramen för åtgärder för undervisning av elever med behov av särskilt stöd, så att regeringar och organisationer kan vägledas av andan i dess föreskrifter och rekommendationer,

2) Vi tror och deklarerar att

- varje barn har en grundläggande rätt till undervisning och måste få en möjlighet att uppnå och bibehålla en acceptabel skolningsnivå,
- varje barn har unika egenskaper, intressen, fallenheter och inlärningsbehov,
- utbildningssystemen skall utformas och utbildningsprogrammen genomföras på sådant sätt att den breda mångfalden av dessa egenskaper och behov tillvaratas,
- elever med behov av särskilt stöd måste ha tillgång till ordinarie skolor som skall tillgodose dem inom en pedagogik som sätter barnet i centrum och som kan tillgodose dessa behov,
- ordinarie skolor med denna integrationsinriktning är det effektivaste sättet att bekämpa diskriminerande attityder, att skapa en välkomnande närmiljö, att bygga upp ett integrerat samhälle och att åstadkomma skolundervisning för alla; dessutom ger de flertalet barn en funktions-

duglig utbildning och förbättrar kostnadseffektiviteten och – slutligen – hela utbildningssystemet.

3) Vi anmodar och uppmanar alla regeringar att

- i sina politiska riktlinjer och anslagstilldelningar prioritera förbättringarna av sina utbildningssystem så att de kan ta emot alla barn, oavsett individuella skillnader eller svårigheter,
- i lagstiftning eller riktlinjer stadfästa principen om integrerad undervisning, som innebär att alla barn undervisas inom det ordinarie skolväsendet, om det ej finns tvingande skäl att handla på annat sätt,
- ta fram goda exempel och uppmuntra utbyten med länder som har erfarenhet av integrerade skolor,
- upprätta decentraliserade och engagemangsfrämjande rutiner vid planering, övervakning och utvärdering av utbildningsutbudet för barn och vuxna med särskilda behov,
- uppmuntra och underlätta medverkan från föräldrarnas, lokalsamhällets och handikapporganisationernas sida i planering och beslutsfattande i samband med uppbyggnaden av utbildningsutbudet för barn och vuxna med särskilda behov,
- satsa mer på tidig kartläggning av behoven och på styrningsstrategier samt på yrkesutbildningsaspekterna av den integrerade skolundervisningen,
- tillse att lärarutbildningen och fortbildningen av lärare inom ramen för en systematisk förändring, anpassas till undervisningen av elever med behov av särskilt stöd inom det ordinarie skolväsendet.

4) Vi anmodar också det internationella samfundet, i synnerhet

- **regeringar med program för internationellt samarbete och internationella biståndsorgan, särskilt finansiärerna av Världskonferensen om utbildning för alla: Unesco (Förenta nationernas organisation för främjande av undervisning, vetenskap och kultur), UNICEF (Förenta nationernas barnfond), UNDP (Förenta nationernas utvecklingsprogram) och Världsbanken att**
 - ge sitt stöd till principen om integrerad skolundervisning och stimulera utvecklingen av undervisningsprogram för elever med behov av särskilt stöd som en del av samtliga undervisningsprogram,
- **Förenta nationerna och dess organ, särskilt ILO (Internationella arbetskontoret), WHO (Världshälsoorganisationen), Unesco och UNICEF,**
 - att stärka sina insatser för tekniskt samarbete lika väl som att förstärka sitt samarbete och sina nätverk för ett mera effektivt stöd till utökad och integrerat stöd till utbildning av elever med behov av särskilt stöd;

- **icke-statliga organisationer (NGOs) som medverkar i nationell planering och tillhandahållande av tjänster,**

- att stärka sitt samarbete med de officiella nationella institutionerna och intensifiera deras växande engagemang i planering, genomförande och utvärdering av integrerad undervisning av elever med behov av särskilt stöd;

- **Unesco, i dess egenskap av FNs organisation för främjande av undervisning, att**

- tillse att undervisningen av elever med behov av särskilt stöd tas upp i alla diskussioner i alla fora som rör utbildningsfrågor,

- mobilisera stödet från lärarorganisationerna i frågor som gäller förbättringen av lärarutbildningen i undervisning av elever med behov av särskilt stöd,

- stimulera vetenskapssamfundet att stärka forskning och bilda nätverk och att upprätta regionala informations- och dokumentationscentra, vidare att fungera som en central för erfarenhetsutbyten om sådana verksamheter och sprida kunskap om de konkreta resultat och framsteg som uppnåtts på nationell nivå vid genomförandet av denna deklarations principer,

- anskaffa medel genom att inom sin nästa plan på medellång sikt (1996–2002) inrätta ett utvidgat program för integrerade skolor och samhällsstöd-program, som skulle göra det möjligt att lansera pilotprojekt som kan användas för demonstration av nya metoder och utveckla indikatorer för behovet av och tillgången till undervisning av elever med behov av särskilt stöd.

5) Slutligen uttrycker vi vår varma tacksamhet mot Spaniens regering och Unesco för att ha organiserat konferensen, och vi uppfordrar dem att göra allt som står i deras förmåga för att bringa denna deklaration och medföljande handlingsram till världssamfundets kännedom, särskilt Toppmötet om sociala frågor (Köpenhamn 1995) och Internationella kvinnokonferensen (Beijing 1995).

Antagen med acklamation i staden Salamanca, Spanien, i dag den 10 juni 1994.

UNDERVISNING AV ELEVER MED BEHOV AV SÄRSKILT STÖD

HANDLINGSRAM

Innehållsförteckning

Inledning

I. **Nytänkande i specialpedagogiken**

II. **Riktlinjer för åtgärder på nationell nivå**

- A Inriktning och organisation
- B Skolfaktorer
- C Rekrytering och utbildning av undervisande personal
- D Externa stödtjänster
- E Prioriterade områden
- F Samhällsperspektiv
- G Erforderliga resurser

III. **Riktlinjer för åtgärder på regional och internationell nivå**

Inledning

1. Denna *handlingsram för specialpedagogiska åtgärder* antogs av den internationella konferensen om undervisning av elever med behov av särskilt stöd som arrangerades av spanska regeringen och Unesco i Salamanca den 7 – 10 juni 1994. Dess syfte är att ge regeringar, internationella organisationer, nationella biståndsorgan, icke-statliga organisationer och andra organ underlag för planering och vägledning för åtgärder i samband med genomförandet av *Salamanca-deklarationen om principer, inriktning och praktik vid undervisning av elever med behov av särskilt stöd*. *Handlingsramen* bygger i omfattande utsträckning på resolutioner, rekommendationer och publikationer inom FN-organisationen och andra mellanstatliga organisationer, särskilt *Standardreglerna om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning*.¹ I handlingsramen beaktas även förslagen, riktlinjerna och rekommendationerna från de fem regionala seminarierna som hölls som förberedelser inför den internationella konferensen.

2. Alla barns rätt till undervisning är stadfäst i den *allmänna deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna* och har kraftfullt bekräftats i den *internationella deklARATIONEN om utbildning för alla*. Varje människa med funktionshinder har rätt att uttrycka sina önskemål ifråga om sin utbildning så mycket som de kan utrönas. Föräldrarna har en given rätt att bli rådfrågade om den utbildningsform som är bäst lämpad med hänsyn till deras barns behov, förhållanden och ambitioner.

3. Den vägledande princip som ligger till grund för denna *handlingsram* är att skolorna skall ge plats för *alla barn*, utan hänsyn till deras fysiska, intellektuella, sociala, emotionella, språkliga eller andra förutsättningar. Den skall omfatta handikappade och begåvade barn, gatubarn och barnarbetare, barn från språkliga, etniska eller kulturella minoriteter samt barn från andra eftersatta eller marginaliserade områden eller befolkningsgrupper. Dessa förhållanden skapar en rad utmaningar för skolsystemen. I anslutning till föreliggande handlingsram avses med uttrycket 'specialundervisning' eller 'undervisning av elever med behov av särskilt stöd' undervisning av alla de barn och ungdomar vilkas behov härrör ur funktionshinder eller inlärningssvårigheter. Många barn upplever inlärningssvårigheter och har alltså någon gång under sin skoltid särskilda pedagogiska behov. Skolorna måste finna vägar när det gäller att med lyckat resultat ge undervisning åt alla barn, däribland dem som har svåra skador och funktionshinder.

Det råder en allt större enighet om att barn och ungdomar med behov av särskilt stöd i undervisningen (särskilda pedagogiska behov) bör omfattas av de allmänna undervisningssystem som byggts upp för flertalet barn. Detta har lett till begreppet 'integrerad skola'. Den uppgift som den integrerade skolan står inför är att utveckla en pedagogik med barnet i centrum

¹ *United Nations Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, A/RES/48/96, Förenta nationernas resolution antagen av generalförsamlingen vid dess 48:e session den 20 december 1993.

som har förutsättningar att med framgång ge undervisning åt alla barn, däribland dem som har grava skador och funktionshinder. Fördelen med sådana skolor är inte bara att de kan tillhandahålla undervisning av hög kvalitet åt alla barn. Inrättandet av sådana skolor är ett avgörande steg när det gäller att försöka ändra diskriminerande attityder, att skapa en välkomnande närmiljö och att utveckla ett integrerat samhälle. En ändring av det sociala perspektivet är ofrånkomlig. Alltför länge har personer med funktionshinder betraktats av ett samhälle som har koncentrerat sig mer på deras svårigheter än på deras möjligheter.

4. Undervisning av elever med behov av särskilt stöd bygger på den sunda pedagogikens välbeprövade principer som kan komma alla barn tillgodo. Den utgår från att alla skillnader människor emellan är normala och att inläringen följaktligen måste anpassas till barnets behov snarare än att barnet skall formas i enlighet med i förväg fastställda antaganden om inlärningsprocessens takt och natur. En pedagogik som sätter barnet i centrum är till nytta för samtliga elever och, följaktligen, för hela samhället. Erfarenheten visar att den kan i avsevärd utsträckning minska den utslagning och kvarsittning som är ett så omfattande inslag i många undervisningssystem, samtidigt som det ger bättre genomsnittresultat. En pedagogik som utgår från barnets behov kan hjälpa till att undvika det resursslöseri och omintetgörande av förhoppningar som alldeles för ofta är en konsekvens av undermåliga undervisningsmetoder och strävan efter homogenitet i fråga om undervisning. Skolor som utgår från barnet i centrum är dessutom en utbildningsbas för ett människoorienterat samhälle som respekterar alla människors såväl skillnader som värdighet.

5. Denna *handlingsram* är uppdelad i följande avsnitt:

I. Nyttänkande i specialpedagogiken

II. Riktlinjer för åtgärder på nationell nivå

- A Inriktning och organisation
- B Skolfaktorer
- C Rekrytering och utbildning av undervisande personal
- D Externa stödtjänster
- E Prioriterade områden
- F Samhällsperspektiv
- G Erforderliga resurser

III. Riktlinjer för åtgärder på regional och internationell nivå

I. NYTÄNKANDE I SPECIALPEDAGOGIKEN

6. Under de två senaste decennierna har man inom den allmänna socialpolitiken allt mer använt integrering och delaktighet som verktyg i kampen mot utslagningen. Att vara en del av samhället och att medverka i det är något väsentligt för människans värdighet och för hennes tillgodogörande och utövande av de mänskliga rättigheterna. På undervisningsområde återspeglas denna tendens av att man utarbetar strategier för att ge människorna verkligt lika förutsättningar. Erfarenheten i många länder visar att integreringen av barn och ungdomar med behov av särskilt stöd i undervisningen bäst uppnås inom reguljära skolor som betjänar alla barn i ett lokalsamhälle. Det är i detta sammanhang som elever med behov av särskilt stöd kan uppnå de bästa inlärningsresultaten och delaktighet i samhället. De integrerade skolorna erbjuder alltså gynnsamma förutsättningar för att skapa lika chanser och fullständig medverkan, men för att de skall lyckas krävs det en samordnad insats, icke blott från lärare och skolpersonal utan även från kamrater, familjer och frivilliga. En reform av samhällsinstitutioner är inte bara en teknisk uppgift – den beror framför allt på övertygelsen, engagemanget och den goda viljan hos de enskilda människor som utgör ett samhälle.

7. Den grundläggande principen för den integrerade skolan är att alla barn, närhelst så är möjligt, skall undervisas tillsammans, oberoende av eventuella svårigheter eller inbördes skillnader. De integrerade skolorna måste erkänna och tillgodose sina elevers olika behov och ha utrymme för både olika inlärningsmetoder och inlärningsstemon och därvid ge alla en kvalitativt bra undervisning genom lämpliga kursplaner, organisatoriska ramar, pedagogiska metoder, resursanvändning och samarbete med lokalsamhället. Stöd och tjänster skall tillhandahållas kontinuerligt och svara mot uppkomsten av särskilda behov i varje enskild skola.

8. Inom de integrerade skolorna skall barn med behov av särskilt stöd få allt det extra stöd de eventuellt behöver för att de skall kunna undervisas på ett effektivt sätt. Integrerad skolgång är det effektivaste sättet att bygga upp en solidaritet mellan barn med behov av särskilt stöd och deras kamrater. Att sända barn till särskilda skolor – eller att sammanföra dem i specialklasser eller avdelningar inom en viss skola på varaktig basis – bör vara en undantagslösning att förordas endast i de sällsynta fall där det har klart påvisats att undervisning i vanlig klass inte kan tillgodose ett barns undervisningsrelaterade eller sociala behov eller när så krävs med hänsyn till det barnets eller andra barns bästa.

9. Systemet för undervisning av barn med behov av särskilt stöd varierar oerhört från land till land. Så finns det exempelvis länder som har väletablerade system med särskilda skolor för elever med speciella funktionshinder. Sådana särskilda skolor kan utgöra en värdefull resurs för de integrerade skolornas utveckling. Personalen vid dessa specialiserade institutioner har den sakkunskap som behövs för tidig kartläggning och identifiering av barn med funktionshinder. Sådana särskilda skolor kan också tjäna som utbildnings- och resurscentra för personalen i vanliga

skolor. Slutligen gäller att specialskolor eller specialavdelningar inom integrerade skolor kanske även framledes är den skolform som har de största förutsättningarna att ge den lämpligaste undervisningen för det relativt lilla antal elever med funktionshinder som inte kan erbjudas en fullgod undervisning i vanliga klassrum eller skolor. Investeringar i de existerande specialskolorna bör styras mot deras nya och utvidgade uppgift att ge expertstöd till de reguljära skolorna för att hjälpa dem att tillgodose elever som har behov av särskilt stöd i undervisningen. En viktig insats som specialskolornas personal kan göra för de vanliga skolorna är att anpassa kursplanernas innehåll och metodik till elevernas individuella behov.

10. Länder med få eller inga specialskolor skulle i regel göra klokast i att koncentrera sina ansträngningar på att utveckla integrerade skolor och de specialfunktioner som behövs för att betjäna det stora flertalet barn och ungdomar, särskilt i form av lärarutbildning i specialpedagogik och resurserna med lämplig bemanning och utrustning, till vilka skolorna skulle kunna vända sig för assistans. Erfarenheten – särskilt i utvecklingsländerna – visar att specialskolornas höga kostnader i praktiken leder till att endast en liten minoritet elever, vanligen från en stadsbefolkningsselit, drar nytta av dem. Den stora majoriteten elever med behov av särskilt stöd, särskilt på landsbygden, får följaktligen ingen service alls. I många utvecklingsländer beräknas i själva verket andelen elever med behov av särskilt stöd som omfattas av existerande strukturer uppgå till mindre än en procent. Dessutom tyder erfarenheten på att integrerade skolor som betjänar samtliga elever i ett lokalsamhälle är mest framgångsrika när det gäller att utverka samhällets stöd och att hitta kreativa och okonventionella sätt att utnyttja de begränsade resurser som står till förfogande.

11. De som i statliga organ ansvarar för planeringen av utbildningsväsendet bör rikta in sig på undervisning för *alla* människor, i ett lands *alla* regioner och i *alla* socio-ekonomiska skikt, både via offentliga och privata skolor.

12. Eftersom jämförelsevis få barn med funktionshinder tidigare har haft tillgång till undervisning, särskilt i världens utvecklingsområden, finns det miljoner vuxna människor med funktionshinder som saknar t.o.m. den elementäraste grundutbildning. Det krävs alltså en samordnad satsning för att via vuxenundervisningsprogram lära vuxna människor med funktionshinder att läsa, räkna och tillägna sig grundläggande färdigheter.

13. Särdeles viktigt är att man inser att kvinnorna ofta har drabbats av ett dubbelt handikapp, en nackdel som oftast härrör ur det förhållandet att hon är kvinna förvärrar de av funktionshindret orsakade svårigheterna. Kvinnor och män skall ha lika stort inflytande på utbildningsprogrammets utformning och ha samma möjligheter att dra nytta av dem. Särskilda satsningar skall göras för att stimulera flickor och kvinnor att delta i utbildningsprogrammen.

14. Denna *ram* är avsedd att vara en övergripande vägledning vid planeringen av åtgärder på specialundervisningsområdet. Den kan uppen-

barligen inte beakta de mycket olikartade situationer som förekommer i världens olika regioner och länder och måste följaktligen anpassas till lokala behov och förhållanden. För att bli effektiv måste den kompletteras med nationella, regionala och lokala handlingsplaner som är genomsyrade av en politisk och folklig vilja att åstadkomma en *utbildning för alla*.

II. RIKTLINJER FÖR ÅTGÄRDER PÅ NATIONELL NIVÅ

A INRIKTNING OCH ORGANISATION

15. *Integrerad undervisning och samhällsbaserad [re]habilitering utgör kompletterande och ömsesidigt understödjande metoder att betjäna människor med behov av särskilt stöd i undervisningen. Båda begreppen utgår från principerna om tillhörighet, integrering och medverkan och står för välbeprövade och kostnadseffektiva tillvägagångssätt att främja likvärdig tillgång till undervisning för elever med behov av särskilt stöd, inom ramen för en rikstäckande strategi för att förverkliga en **utbildning för alla**. Jordens länder uppmanas att beakta nedanstående åtgärder med avseende på deras utbildningssystemens inriktning och organisation.*

16. Lagstiftarna skall erkänna principen om rätten för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder till lika möjligheter inom den obligatoriska skolan, gymnasieskolan och den postgymnasiala utbildningen. Detta skall, så långt som möjligt, förverkligas inom integrerade institutioner.

17. Parallella och kompletterande lagstiftningsåtgärder skall vidtas på områden som rör hälsovård, välfärd, yrkesutbildning och sysselsättning för att stödja och ge skollagstiftningen fullt genomslag.

18. Skolpolitiken på alla nivåer, från nationell till lokal nivå, skall bygga på kravet att ett barn med funktionshinder bör följa undervisningen i den närmaste skolan, dvs. den skola i vilken barnet skulle ha gått om det ej hade haft ett funktionshinder. Undantag från denna regel skall ifrågakomma endast vid överväganden från fall till fall, där undervisning i särskilda skolor eller specialiserade institutioner skall väljas endast om det kan påvisas att sådan undervisning tillgodoser det enskilda barnets behov.

19. Metoden att inte särbehandla barn med funktionshinder skall vara en normal beståndsdel av den nationella planeringen för att förverkliga målet *utbildning för alla*. Även i de undantagsfall där barn placeras i särskilda skolor behöver undervisningen av dem inte vara helt segregerad. Deltidsundervisning i normala skolor bör uppmuntras. Nödvändiga mått och steg bör också vidtas för att säkerställa att ungdomar och vuxna med särskilda behov kan delta i undervisning på gymnasie- och högskolenivå och i yrkesutbildningsprogram. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt kravet att flickor och kvinnor med funktionshinder skall ha samma tillgång till utbildning och samma förutsättningar på detta område som män.

20. Särskild uppmärksamhet skall ägnas barn och ungdomar med svårt funktionshinder eller med flera funktionshinder. De har samma rättigheter som alla andra i samhället att uppnå största möjliga oberoende

som vuxna och skall i det syftet få en så omfattande utbildning som de kan tillgodogöra sig.

21. Skolpolitiken skall till fullo beakta individuella skillnader och situationer. Så t.ex. skall teckenspråkets betydelse som kommunikationsmedium bland döva människor erkännas, och åtgärder skall vidtas för att alla döva har tillgång till undervisning på sitt nationella teckenspråk. På grund av döva och dövblinda människors särskilda kommunikationsbehov, är det eventuellt lämpligare att förlägga deras undervisning till specialskolor eller specialklasser och specialavdelningar i vanliga skolor.

22. Den samhällsbaserade rehabiliteringen bör utvecklas som en del av en övergripande strategi för stöd av kostnadseffektiv undervisning och utbildning av personer med behov av särskilt stöd i undervisningen. Samhällsbaserad habilitering skall ses som ett särskilt tillvägagångssätt inom ramen för samhällets strävan mot alla funktionshindrade människors habilitering, likvärdiga möjligheter och samhällsintegrering. Den bör förverkligas genom samordnade insatser från de funktionshindrade själva, från deras familjer samt från behöriga undervisnings-, hälso-, yrkesutbildnings- och sociala organ.

23. Såväl politiska program som finansiella arrangemang skall stimulera och underlätta framväxten av integrerade skolor. Hinder för utvecklingen bort från specialskolor till ordinarie skolor skall undanröjas, och en gemensam administrativ struktur byggas upp. Framstegen i riktning mot integreringen skall noggrant följas genom insamling av statistiska uppgifter som kan ge en klar uppfattning om antalet elever med funktionshinder som drar nytta av specialundervisningens resurser, sakkunskap och utrustning samt antalet elever med särskilda undervisningsbehov som är inskrivna i vanliga skolor.

24. Samverkan mellan skol-, social- och arbetsmarknadsmyndigheterna skall stärkas på alla plan för att samordning och arbetsfördelning skall kunna ske. Vid planerings- och samordningsarbetet skall hänsyn tas till den faktiska och möjliga roll som kan spelas av halvoffentliga och icke-statliga organisationer (NGOs). En särskild satsning bör göras för att utverka samhällets stöd när det gäller att tillgodose elevernas behov av stödjande insatser.

25. De nationella myndigheterna har ett särskilt ansvar för övervakningen av den externa finansieringen av specialundervisningen och för att man i samverkan med sina utländska partners tillser att finansieringen står i samklang med nationella prioriteringar och program för att förverkliga målsättningen *utbildning för alla*. Organ för bilateralt och multilateralt bistånd bör för sin del noggrant beakta de nationella myndigheternas riktlinjer för undervisning av elever med behov av särskilt stöd, när de planerar och genomför handlingsprogram inom utbildning och närbesläktade områden.

B SKOLFAKTORER

26. För att utveckla integrerade skolor som kan ta emot ett stort antal elever både i tätorter och på landsbygd krävs följande: formulering av en tydlig och kraftfull integreringspolitik tillsammans med erforderliga finansieringsåtgärder, en effektiv informationssatsning på allmänheten för att bekämpa fördomar och skapa upplysta och positiva förhållningssätt, ett omfattande program för information och personalutbildning samt tillhandahållande av nödvändiga stödtjänster. Förändringar på alla följande områden inom undervisningsväsendet, liksom på många andra områden, är nödvändiga för de integrerade skolornas framgång: läro- och kursplaner, skollokaler, skolorganisation, pedagogik, utvärdering, bemanning, etiska normer i skolan samt icke schemalagda aktiviteter.

27. De flesta av de erforderliga förändringarna hänför sig inte enbart till integreringen av barn med behov av särskilt stöd. De utgör en del av en större utbildningsreform som behövs för att förbättra dess kvalitet och aktualitet och höja samtliga elevers inlärningsnivåer. *Internationella deklARATIONEN om utbildning för alla* har understrukit behovet av en metodik som sätter barnet i centrum och som syftar till framgångsrik utbildning för alla barn. Om man tillämpar mer flexibla och anpassningsbara system som kan ta bättre hänsyn till barnens olika behov, bidrar man både till pedagogiska framgångar och till integreringen. Följande riktlinjer är koncentrerade på de faktorer som behöver beaktas vid undervisningen av barn med behov av särskilt stöd i integrerade skolor.

Flexibla kursplaner

28. Kursplanerna skall anpassas till barnens behov, inte tvärtom. Skolorna skall därför erbjuda alternativa kurser som passar barn med olika förutsättningar och intressen.

29. Barn med behov av särskilt stöd bör erhålla ytterligare inlärningsstöd inom ramen för den ordinarie kursplanen, inte en annorlunda kursplan. Den vägledande principen bör vara att ge alla barn samma undervisning, samtidigt som man ger ytterligare assistans och stöd till de barn som behöver det.

30. Förvärvandet av kunskaper är inte bara en fråga om formella och teoretiska redogörelser. Undervisningens innehåll bör riktas in mot högt ställda normer och mot individens behov i syfte att sätta honom eller henne i stånd att till fullo delta i utvecklingsarbetet. Undervisningsmetoderna bör ha samband med elevernas egna erfarenheter och praktiska angelägenheter för att de skall kunna motiveras bättre.

31. För att följa varje enskilt barns utveckling, skall bedömningsrutinerna ses över. Utvärderingen av inlärningsutvecklingen bör byggas in i den normala undervisningsprocessen, så att elever och lärare hålls underlättade om den kunskapsnivå som uppnåtts och för att kartlägga svårigheter och hjälpa eleverna att övervinna dem.

32. Barn med behov av särskilt stöd skall erbjudas kontinuerligt stöd. Det kan röra sig om allt från ett minimum av stöd i det vanliga klassrummet

till kompletterande program för inlärningsstöd inom skolan som vid behov kan utvidgas till assistans från speciallärare och extern stödpersonal.

33. Lämplig och överkomlig teknologi skall vid behov utnyttjas för att öka chanserna till framgångsrika skolstudier och stödjade kommunikation, rörlighet och inläring. Tekniska hjälpmedel kan erbjudas på ett mer ekonomiskt och effektivare sätt, om de tillhandahålls från en central resursbank på varje ort där det finns sakkunskap för val av lämpliga hjälpmedel med hänsyn till individuella behov och för service.

34. Kapacitet skall byggas upp och forskning genomföras på nationell och regional nivå för att utveckla lämpliga stödteknologisystem för specialundervisningen. De stater som har ratificerat Florensavtalet skall uppmuntras att använda detta verktyg för att underlätta fri handel med material och utrustning med anknytning till människor med funktionshinder. Samtidigt uppmanas de stater som inte har anslutit sig till avtalet att göra det för att underlätta fri handel med varor och tjänster av pedagogisk och kulturell natur.

Skolledning

35. Lokala administratörer och skolchefer kan spela en huvudroll när det gäller att göra skolorna mer lyhörda för elever med behov av särskilt stöd, om de ges den för detta erforderliga behörigheten och en lämplig utbildning. De bör uppmanas att ta fram flexiblare ledningsrutiner, inventera de pedagogiska resurserna, diversifiera studiealternativen, ta vara på den hjälp eleverna kan ge varandra, erbjuda stöd åt elever i svårigheter samt bygga upp nära relationer till föräldrar och närmiljö. För att skolan skall kunna ledas på ett framgångsrikt sätt, måste lärare och skolpersonal engagera sig på ett aktivt och kreativt sätt och man måste bygga upp en effektiv samverkan och ett effektivt lagarbete för att tillgodose elevernas behov.

36. Skolcheferna/rektorerna har ett särskilt ansvar för att stimulera till positiva förhållningssätt inom hela skolan och tillse att det sker en effektiv samverkan mellan klasslärare och stödpersonal. Lämpliga arrangemang för att organisera stödinsatserna och den exakta arbetsfördelningen mellan de olika aktörerna i undervisningsprocessen bör fastställas samråds- och förhandlingsvägen.

37. Varje enskild skola skall vara en samfällighet som är kollektivt ansvarig för varje enskild elevs framgång eller misslyckande. Det är undervisningsgruppen snarare än den enskilde läraren som skall dela ansvaret för undervisningen av barn med behov av särskilt stöd. Föräldrar och frivilliga bör inbjudas att ta aktiv del i skolans arbete. Lärarna spelar dock en nyckelroll i sin egenskap av ledare för undervisningsprocessen och skall stödja eleverna genom användning av tillgängliga resurser både inom och utanför klassrummet.

Information och forskning

38. Genom att sprida kännedom om exempel på framgångsrika arbetssätt skulle man kunna förbättra undervisning och inläring. Information om tillämpliga forskningsresultat skulle likaledes vara värdefull. Verksamheter i form av erfarenhetsinsamling och uppbyggnad av dokumentationscentraler bör stödjas på nationell nivå och tillgången till källorna breddas.

39. Specialundervisningen skall inkluderas i forskningsinstitutionernas forsknings- och utvecklingsprogram och vid de enheter som utarbetar läro- och kursplanerna. På det området bör särskild uppmärksamhet ägnas aktionscentrerad forskning med tonvikt på nya koncept vid framtagning av undervisnings- och inlärningsstrategier. Klasslärarna bör aktivt delta i både de praktiska insatser och den reflektionsverksamhet som ingår i sådana undersökningar. Experimentella projekt och fördjupningsstudier bör också initieras för att bredda beslutsunderlagen och ge bättre vägledning inför framtida åtgärdsprogram. Dessa experiment och studier skulle kunna genomföras på samverkans grund av flera länder.

C REKRYTERING OCH UTBILDNING AV UNDERVISANDE PERSONAL

40. *Utbildning av all undervisande personal framstår som en nyckelfaktor när det gäller att stimulera arbetet i riktning mot den integrerade skolan. Vikten av att rekrytera lärare med funktionshinder, som kan fungera som förebilder för barn med funktionshinder, inses allt mer. Nedan angivna åtgärder skulle kunna vidtas.*

41. Lärarutbildningarna för såväl grund- som gymnasieskola bör innehålla inslag som hos lärarkandidaterna skapar en positiv inställning till funktionshinder och som därigenom utvecklar en förståelse för vad som kan åstadkommas i skolor med lokalt tillgängliga stödtjänster. De kunskaper och färdigheter som krävs är huvudsakligen en god förmåga att lära ut, vari ingår förmågan att bedöma särskilda behov, anpassa kursplanens innehåll, utnyttja tekniska hjälpmedel, individualisera undervisningsmetoderna så att de passar en bredare uppsättning av färdigheter osv. I lärarutbildningens praktiska del bör särskild uppmärksamhet ägnas åt att förbereda lärarna att utöva sin autonomi och tillämpa sina färdigheter i att anpassa kursplaner och metoder för att tillgodose barnens behov och att samarbeta med specialister och samverka med föräldrar.

42. De färdigheter som krävs för att tillgodose specialundervisningens behov bör beaktas vid betygssättning och utexaminering av lärare.

43. Åtgärder som bör prioriteras är framtagning av skriftligt material och anordnande av seminarier för lokala skoladministratörer, inspektörer, rektorer och studierektorer och huvudlärare för att de skall kunna utveckla sin förmåga att utöva ledarskap på detta område och att stödja och utbilda lärarpersonal med begränsad erfarenhet.

44. Huvudutmaningen är att ge fortbildning åt alla lärare, med tanke på de skiftande och ofta svåra förhållanden under vilka de tjänstgör. Fortbildningen bör, där så är möjligt, äga rum på skolnivå i form av undervisning under ledning av handledare, varvad med distansstudier och andra självläringstekniker.

45. Specialiserad utbildning i pedagogik för undervisning av elever med särskilda behov, som leder till extra meriter, bör normalt integreras med eller föregås av utbildning och praktik som vanlig lärare, för att vederbörandes mångsidighet och flexibilitet skall säkerställas.

46. Utbildningen av speciallärare bör ses över i syfte att göra dessa lärare kapabla att arbeta i olika miljöer och spela en nyckelroll vid utformningen av kursprogrammen för undervisning av elever med behov av särskilt stöd. Som en gemensam kärna bör en generell metodik tas fram, som omfattar alla typer av funktionshinder, innan man specialiserar sig på ett eller flera specifika områden av funktionshinder.

47. Universiteten/högskolorna har en viktig rådgivande funktion inom arbetet på att utveckla pedagogiken för undervisning av elever med behov av särskilt stöd, särskilt vad gäller forskning, utvärdering, förberedelse av lärarutbildare samt utformning av utbildningsprogram och utbildningsmaterial. Uppbyggnaden av nätverk bland universitet och högskolor i industri- och utvecklingsländerna bör främjas. Att på det sättet sammankoppla forskning och utbildning har stor betydelse. Det är också viktigt att engagera människor med funktionshinder i forsknings- och utbildningssammanhang, så att man säkerställer att deras perspektiv till fullo beaktas.

48. Ett återkommande problem i alla undervisningssystem, även de som erbjuder utmärkta utbildningstjänster för elever med behov av särskilt stöd i undervisningen, är bristen på förebilder för sådana elever. Elever med behov av särskilt stöd i undervisningen behöver få en chans att fungera i växelverkan med vuxna med funktionshinder som har nått framgång, så att de kan modellera sin egen livsstil och sina egna ambitioner på grundval av realistiska förväntningar. Därutöver bör elever med funktionshinder ges utbildning och få exempel på personer med funktionshinder som lyckats bra och exempel på ledarskap, så att de kan medverka vid utformningen av de riktlinjer som kommer att påverka dem senare i livet. Utbildningsväsendet bör därför försöka rekrytera välutbildade lärare och annan undervisande personal med funktionshinder och bör även försöka engagera enskilda framgångsrika personer med funktionshinder inom regionen i specialundervisningen.

D EXTERNA STÖDTJÄNSTER

49. *Att externa tjänster kan tillhandahållas är av största vikt för att en integrerad skolpolitik skall lyckas. För att säkerställa att externa tjänster på samtliga nivåer står till förfogande för barn med behov av särskilt stöd, skall skolmyndigheterna beakta följande.*

50. Kompletteringstjänster till reguljära skolor skulle kunna tillhandahållas av såväl lärarhögskolor som av specialskolornas personal som står

till förfogande för sådana insatser. Specialskolorna bör i ökande utsträckning användas som resurscentra för de vanliga skolorna och ge direkt stöd till barn med särskilda undervisningsbehov. Både lärarutbildningsinstitutioner och specialskolor kan tillhandahålla specialutrustning och material samt utbildning i sådana pedagogiska strategier som ej kan erbjudas i vanliga skollokalerna.

51. Externa stödtjänster i form av resurspersoner från olika verksamhetsställen, avdelningar och institutioner, t.ex. rådgivande lärare, skolpsykologer, logopedier och arbetsterapeuter, bör samordnas på lokal nivå. Att sammanföra skolorna i grupper har visat sig vara en användbar strategi för att mobilisera pedagogiska resurser och engagera närsamhället. Skolorna inom gruppen skulle kunna ges ett kollektivt ansvar för att tillgodose de särskilda pedagogiska behoven hos elever i deras område och få handlingsutrymme för resurstilldelning enligt lokala behov. Sådana arrangemang bör även omfatta icke-pedagogiska tjänster. Erfarenheten tyder i själva verket på att undervisningen skulle tjäna avsevärt på om större satsningar gjordes på att säkra ett optimalt utnyttjande av all tillgänglig sakkunskap och alla tillgängliga resurser.

E PRIORITERADE OMRÅDEN

52. *Integreringen av barn och ungdomar med särskilda undervisningsbehov skulle vara effektivare och nå större framgångar, om man i utvecklingsplanerna för skolväsendet ägnade särskild uppmärksamhet åt följande målområden: förskoleundervisning för att stärka alla barns möjligheter att tillgodogöra sig reguljär skolundervisning, flickornas utbildning och övergången från utbildning till vuxenliv med förvärvsarbete.*

Förskoleundervisning

53. Den integrerade skolans möjligheter att lyckas beror i hög grad på om man på ett tidigt stadium kan identifiera, bedöma och stimulera de mycket små barn som har särskilda undervisningsbehov. Tillsynen av småbarn bör utvecklas och pedagogiska program för barn upp till sex års ålder bör tas fram och/eller ges en ny inriktning för att främja deras fysiska, intellektuella och sociala utveckling och stärka deras mentala beredskap för den reguljära skolundervisningen. Sådana program har ett stort ekonomiskt värde för individ, familj och samhälle när det gäller att förhindra att de handikappande faktorerna förvärras. Programmen på denna nivå bör anamma integreringsprincipen och byggas ut på ett övergripande sätt genom att förskoleverksamheten kombineras med småbarnshälsovården.

54. Många länder har valt att systematiskt främja inskolningsaktiviteter i de tidiga barnåren, antingen genom att stödja förskolornas och daghemmens utveckling eller genom att organisera familjeinformation och upplysningsaktiviteter i samband med de av samhället tillhandahållna tjänsterna (hälso-, mödra- och spädbarnsvård), skolgång samt lokala föräldra- eller kvinno föreningar.

Flickors utbildning

55. Flickor som är funktionshindrade är dubbelt handikappade. Särskilda insatser är nödvändiga för att ge flickor med särskilda pedagogiska behov undervisning och utbildning. Förutom att ha tillgång till skolundervisning skall flickor med funktionshinder dessutom kunna få information och vägledning och förebilder som skulle kunna hjälpa dem att göra realistiska val och förbereda dem för deras framtida roll som vuxna kvinnor.

Förberedelse för vuxenlivet

56. Ungdomar med särskilda behov skall få hjälp att så smidigt som möjligt klara övergången från skolans värld till vuxenliv och förvärvsarbete. Skolorna bör hjälpa dem att bli självständiga och ge dem de färdigheter som behövs i vardagslivet genom att erbjuda dem övning i sådana sociala och kommunikativa färdigheter som man i vuxenvärlden förväntas besitta. Detta kräver lämplig utbildningsteknik, inklusive erfarenhet av verkliga situationer i livet utanför skolan. Läroplanerna för elever med behov av särskilt stöd i grundskolans senare årskurser skall innehålla konkreta program för denna övergångsfas och, närhelst så är möjligt, stöd och uppmuntran för att underlätta övergången till gymnasieskolan och därpå följande högskolestudier, så att de ges förutsättningar att fungera som självständiga, bidragande samhällsmedlemmar efter skolan. Dessa verksamheter bör genomföras under aktiv medverkan av yrkesvägledare, arbetsförmedlingar, fackföreningar, lokala myndigheter samt de olika berörda myndigheterna och institutionerna.

Vuxen- och vidareutbildning

57. Personer med funktionshinder skall ägnas särskild uppmärksamhet vid utformningen och genomförandet av vuxen- och vidareutbildning. Personer med funktionshinder bör ges företräde vid antagningen av elever till sådana utbildningar. Specialkurser bör också tas fram för att tillgodose behov hos och förutsättningar för vuxna med funktionshinder.

F SAMHÄLLSPERSPEKTIV

58. *Att förverkliga målsättningen att ge barn med behov av särskilt stöd en fullgod utbildning är inte en arbetsuppgift för enbart utbildningsministerier och skolor. Det kräver samarbete från familjernas sida och en mobilisering av närsamhällets organisationer och frivilliginsatser, liksom stöd från den stora allmänheten. Erfarenheterna från länder eller områden som har bevittnat framsteg i arbetet på att skapa lika förutsättningar för barn och ungdomar med särskilda behov innehåller åtskilliga nyttiga lärdomar.*

Föräldramedverkan

59. Uppgiften att undervisa barn med behov av särskilt stöd är en gemensam uppgift för både föräldrar och yrkesfolk. En positiv inställning hos föräldrarna gynnar skolan och främjar den sociala integreringen. Föräldrarna behöver stöd för att kunna ikläda sig rollen som föräldrar till ett barn med behov av särskilt stöd. Familjernas och föräldrarnas roll skulle

kunna stärkas genom att man ger dem den nödvändiga informationen på ett enkelt och tydligt språk. Att tillgodose behovet av information och ge utbildning i de färdigheter som föräldrarna behöver är en särdeles grannliga uppgift i sådana kulturella miljöer där utbildningsstraditionen är ringa. Såväl föräldrar som lärare kan behöva stöd och stimulans när det gäller att arbeta tillsammans som jämställda partners.

60. Föräldrarna är prioriterade partners beträffande deras barns behov av särskilt stöd i undervisningen, och skall i möjligaste mån ges möjlighet att välja den typ av utbildning som de önskar för sitt barns räkning.

61. Ett partnerskap på samarbetets och det ömsesidiga stödets grund bör byggas upp mellan skoladminstratörer, lärare och föräldrar, och föräldrarna skall betraktas som aktiva intressenter i beslutsfattandet. Föräldrarna bör uppmuntras att delta i undervisningsverksamheter hemma och i skolan (där de skulle kunna lära sig en effektiv teknik och hur man organiserar icke-schemalagda aktiviteter) samt att övervaka och stödja sina barns inläring.

62. Regeringarna bör ta initiativet i fråga om att främja föräldrarnas aktiva engagemang, både genom att ange policyinriktning och genom lagstiftning om föräldrarättigheter. Föräldraföreningarnas utveckling bör stimuleras och deras representanter engageras i utformningen och genomförandet av de program som är avsedda att förbättra deras barns utbildning. Samråd med handikapporganisationerna bör också ske beträffande programmens utformning och genomförande.

Samhällsengagemang

63. Om planeringen decentraliseras och baseras på lokala förhållanden, främjas ett ökat engagemang hos närsamhället i undervisningen och utbildningen av människor med behov av särskilt stöd i undervisningen. Lokala skoladminstratörer bör stimulera ett sådant engagemang från samhällets sida genom att stödja berörda intresseorganisationer och inbjuda dem att delta i beslutsfattandet. I det syftet bör man upprätta mobiliserings- och uppföljningssystem, bestående av företrädare för den lokala offentliga förvaltningen, skol-, hälsovårds- och planeringsmyndigheterna, förtroendevalda och frivilligorganisationer, inom geografiska områden som är tillräckligt små för att en meningsfull samverkan med närsamhället skall komma till stånd.

64. Närsamhällets engagemang skall eftersträvas som komplement till verksamheterna inom skolan, som en möjlighet att tillhandahålla studiehjälp i hemmet och kompensera avsaknaden av familjestöd. I detta sammanhang skall även nämnas boendesamfälligheternas möjligheter att tillhandahålla lokaler, vidare bör familjesammanslutningarnas, ungdomsklubbarnas och folkrörelsernas roll nämnas, vilket även gäller de insatser som kan göras av pensionärer och andra frivilliga, bl.a. personer med funktionshinder, i verksamheter såväl inom som utanför skolan.

65. Alltid när samhällsbaserad rehabilitering initieras utifrån, är det närsamhället som skall avgöra om programmet i fråga skall bli en del av de

pågående verksamheterna för samhällsutveckling eller ej. Olika intressenter i närsamhället, däribland handikapporganisationer och andra icke-statliga organisationer, bör ges rätt att ta ansvar för programmet. Om så är lämpligt, bör statliga organ på såväl nationell som lokal nivå även ge finansiellt och annat bistånd.

Frivilligorganisationernas roll

66. Eftersom frivilligorganisationer och nationella icke-statliga organisationer (NGOs) har större handlingsfrihet och kan reagera snabbare på redovisade behov, bör de stödjas i sitt arbete på att utveckla nya idéer och göra experiment med okonventionella arbetsmetoder. De kan spela innovatörens och katalysatorns roll och öka utbudet av program som står till närsamhällets förfogande.

67. Handikapporganisationer, dvs. de organisationer i vilka de funktionshindrade själva har det avgörande inflytandet – bör inbjudas att aktivt delta i kartläggningen av behoven, framföra synpunkter på prioriteringen, administrera tjänster, utvärdera resultat och förorda ändringar.

Allmänhetens medvetenhet

68. Policyansvariga på alla nivåer, däribland inom undervisningsväsendet, bör regelbundet bekräfta sitt stöd för principen om den integrerade skolan och främja en positiv inställning bland barn, bland lärare och bland den stora allmänheten gentemot människor med behov av särskilt stöd i undervisningen.

69. Massmedierna kan göra en kraftfull insats för att främja positiva attityder till integreringen i samhället av människor med funktionshinder, övervinna fördomar, missuppfattningar och vanföreställningar om samt överföra större optimism och förväntningar på funktionshindrade människors kapacitet. Medierna kan också bidra till att hos arbetsgivarna skapa en positiv inställning till att anställa personer med funktionshinder. Medierna bör användas till att informera allmänheten om nya undervisningsmetoder, särskilt med avseende på tillgången till specialundervisning i vanliga skolor, vilket kan ske genom att man informerar om goda exempel och lyckade erfarenheter.

G ERFORDERLIGA RESURSER

70. *Uppbyggnaden av integrerade skolor som det effektivaste sättet att åstadkomma en undervisning för alla måste erkännas som ett nyckelområde för regeringspolitiken och tilldelas en prioriterad plats på nationens dagordning i fråga om utvecklingsarbetet. Endast på det sättet kan erforderliga resurser utverkas. Ändrade riktlinjer och prioriteringar kan inte bli effektiva, om behoven av resurser inte tillgodoses i tillräcklig omfattning. Ett politiskt engagemang, på såväl nationell som lokal nivå, krävs både för att få fram de kompletterande resurserna och för att använda de existerande på ett nytt sätt. Även om lokalsamhället måste spela huvudrollen när det gäller att bygga upp de integrerade skolorna, är regeringarnas stimulansåt-*

gärder och stöd också väsentliga faktorer för att man skall kunna ta fram effektiva och ekonomiskt överkomliga lösningar.

71. Vid resursfördelningen till skolorna skall man på ett realistiskt sätt ta hänsyn till de olika utgiftsbehoven när det gäller att tillhandahålla lämplig undervisning för alla barn, under beaktande av deras behov och bakgrund. Det kan vara en realistisk modell att börja med att stödja de skolor som önskar främja en integrerad skolgång och initiera pilotprojekt på några områden, för att vinna den erfarenhet som är nödvändig för en utbyggnad och successiv generalisering. Vid det generella förverkligandet av den integrerade skolan måste omfattningen av det tillhandahållna stödet och expertkunnandet ställas i relation till efterfrågevolymen.

72. Resurser måste även avsättas till stödåtgärder för utbildning av ordinarie lärare, tillhandahållande av resurscentra och av special- och resurslärare. Erforderliga tekniska hjälpmedel måste likaledes ställas till förfogande, för att det integrerade skolsystemet skall kunna fungera bra. En metodik som bygger på integreringsprincipen bör därför vara kopplad till en utbyggnad av stödtjänsterna på centrala och mellanliggande nivåer.

73. Att sammanföra de mänskliga, institutionella, logistiska, materiella och finansiella resurserna i olika regeringsdepartement (utbildning, hälsa, social välfärd, arbetsmarknad, ungdom osv), hos regionala och lokala myndigheter och andra specialiserade institutioner är ett effektivt sätt att maximera deras genomslagskraft. Om man vill kombinera både den pedagogiska och sociala aspekten på undervisningen av elever med behov av särskilt stöd, krävs det välfungerande ledningsstrukturer, som kan sätta de olika enheterna i stånd att samverka på såväl nationell som lokal nivå, samtidigt som offentliga myndigheter och dem närstående organ därigenom får en möjlighet att förena sina krafter med de förstnämndas.

III. RIKTLINJER FÖR ÅTGÄRDER PÅ REGIONAL OCH INTERNATIONELL NIVÅ

74. *Internationell samverkan bland statliga och icke-statliga, regionala och interregionala organisationer kan spela en mycket viktig roll när det gäller att stödja utvecklingen i riktning mot integrerade skolor. Med utgångspunkt i tidigare erfarenhet på detta område skulle internationella organisationer, mellanstatliga och icke-statliga samt bilaterala stödorganisationer kunna överväga förenade insatser vid genomförandet av följande strategiska tillvägagångssätt.*

75. Tekniskt bistånd bör riktas in mot strategiska verksamhetsområden, där synergieffekter kan förväntas, särskilt i utvecklingsländerna. En viktig arbetsuppgift för det internationella samarbetet är att stödja lanseringen av pilotprojekt som syftar till utprovning av nya metoder och till kapacitetsuppbyggnad.

76. Om man organiserar regionala samprojekt eller nära samverkan mellan länder med likartad syn på undervisningen av barn med behov av

särskilt stöd, skulle detta kunna leda till att man planerar förenade aktiviteter inom ramen för existerande regionala eller andra samarbetsstrukturer. Sådana aktiviteter bör vara utformade så att man drar ekonomisk nytta av och utnyttjar de deltagande ländernas erfarenheter och främjar det nationella kunnandet.

77. Den viktigaste uppgiften som åvilar de internationella organisationerna är att underlätta informationsutbyte, information om och resultat av pilotprogram på specialpedagogikens område mellan länder och regioner. Insamling av internationellt jämförbara indikatorer på framsteg i fråga om integrering i utbildningssystem och på arbetsmarknad bör bli en del av den världsomfattande utbildningsdatabasen. Knutpunkter skulle kunna inrättas i subregionala centra för att underlätta informationsutbytet. Existerande strukturer på regional och internationell nivå bör stärkas och deras aktiviteter utsträckas till sådana områden som policyskapande, personalutbildning och utvärdering.

78. Det direkta resultatet av brist på information, fattigdom och dålig hälsa orsakar en stor del av funktionshindren. Eftersom andelen drabbade människor med funktionshinder internationellt sett ökar, särskilt i utvecklingsländerna, borde samordnade internationella åtgärder vidtas i nära samverkan med nationella satsningar på att med utbildningens hjälp hejda orsakerna till funktionshinder, vilket i sin tur skulle minska förekomst och utbredning av funktionshinder och därigenom ytterligare minska trycket på det aktuella landets begränsade finansiella och mänskliga resurser.

79. Internationellt och tekniskt bistånd till undervisning av elever med behov av särskilt stöd härrör ur ett flertal källor. Det är därför väsentligt att säkerställa konsekvens och arbetsfördelning mellan FN-organisationerna och andra institutioner som tillhandahåller bistånd på detta område.

80. Internationell samverkan bör organiseras för att stödja avancerade utbildningsseminarier för skolledare och andra specialister på regional nivå och lägga grunden till samarbete mellan universitet/högskolor och andra utbildningsinstitutioner i olika länder för genomförande av jämförande studier och publicering av underlag och instruerande material.

81. Internationell samverkan bör användas som komplement vid utveckling av regionala och internationella intresseorganisationer för yrkesfolk som arbetar på att utveckla pedagogiken för undervisning av elever med behov av särskilt stöd och som hjälp vid skapandet och spridningen av nyhetsblad och tidskrifter och genomförandet av regionala sammankomster och konferenser.

82. Internationella och regionala sammankomster som behandlar frågor i anslutning till utbildning bör tillse att undervisning av elever med behov av särskilt stöd tas upp som en del av huvuddebatten och inte som en separat fråga. Som ett konkret exempel kan nämnas att undervisningen av elever med behov av särskilt stöd skall tas upp på dagordningen för de regionala ministerkonferenser som arrangeras av Unesco och andra internationella organ.

83. Organ för internationell teknisk samverkan och finansiering som är engagerade i stödverksamheten för och utvecklingen av initiativ inom ramen för målsättningen utbildning för alla bör tillse att pedagogiken för undervisning av elever med behov av särskilt stöd blir en del av alla utvecklingsprojekt.

84. Internationell samverkan bör finnas för att främja universiell tillgänglighet till IT-teknologin som respons på den framväxande informationsteknologiska infrastrukturen.

85. Denna handlingsram antogs med acklamation efter diskussion och revidering vid konferensens avslutande möte den 10 juni 1994. Den är avsedd att vara en vägledning för FNs medlemsstater och för icke-statliga organisationer (NGOs) i dessa stater vid genomförandet av Salamanca-deklarationen om principer, inriktning och praxis vid undervisning av elever med behov av särskilt stöd.

Nyckeltal

Tabell 1 **Antal elever i grundskolan, den obligatoriska sarskolan och specialskolan, läsåret 1996/97**

	Grundskolan	Obligatoriska sarskolan		Specialskolan
		därav – grundsar- skolan	– tränings- skolan	
Kommuner	957 083	6 920	3 492	–
Landsting	–	12	4	–
Fristående	26 933	169	113	–
Stat	155	–	–	792
Totalt	984 171	7 101	3 609	792

Källa: Skolan i siffror 1998: Del 2; Skolverkets rapport 148

Tabell 2 **Antal elever i gymnasieskolan, gymnasiesarskolan, läsåret 1996/97**

	Gymnasieskolan Totalt	Gymnasiesarskolan		Gymnasiesarskolan därav – yrkes- förbere- dande program	– indivi- duella program
		därav – RGD/RGH	– rh-gymn		
Kommuner	286 576	390	165	1 882	2 064
Landsting	16 781			94	80
Fristående	9 579			48	154
Totalt	312 936	390	165	2 024	2 298

Källor: Skolan i siffror 1998: Del 2; Skolverkets rapport 148 samt Sibus och skolorna

Tabell 3 Elever i grundskolan med funktionshinder läsåret 1996/97

Funktionshinder ¹⁾	Antal elever	Andel flickor (%)	Andel med tilläggs-handikapp (%)	Andel i särskild undervisningsgrupp (%)	Andel med annat modersmål än svenska (%)
Gravt synskadad	108	50	10	7	10
Uttalat synsvag	181	42	18	10	10
Synsvag	603	44	17	7	6
Dövblind (syn- o hörselskadad)	7
Döv	101	51	2	54	6
Hörselskadad, ord hörapparat	1604	48	3	21	10
Dubbelsidigt hörselskadad, ej ord hörapparat	1091	47	1	2	6
Rörelsehindrad pga hjärnskada	1364	41	6	16	5
Övriga rörelsehindrade	1216	45	1	5	6
Totalt²⁾	6125	45	..	12	7

Källa: Beskrivande data om skolverksamheten 97; Skolverkets rapport nr 135

1) Inga uppgifter har lämnats om hörselskadade elever i D län. Antalet är därför något underskattat.

2) Ungefär 125 elever är dubbelrapporterade ovan, men ej i totalsumman.

Tabell 4 Elever i gymnasieskolan med funktionshinder läsåret 1996/97

Funktionshinder ¹⁾	Antal elever	Därav på riksgymn	Andel elever på olika program (%)		
			SP o NV	IV	övriga
Gravt synskadad	28		50	11	39
Uttalat synsvag	57		39	7	54
Synsvag	99		26	12	62
Döv	207	183	31	9	60
Hörselskadad	1012	196	27	5	68
Rörelsehindrad pga hjärnskada	383	102	18	15	67
Övriga rörelsehindrade	410		32	10	57
Totalt	2196		28	9	64

Källa: Beskrivande data om skolverksamheten 97; Skolverkets rapport nr 135

1) Inge uppgifter har lämnats om hörselskadade elever i D-län. Antalet hörselskadade (ej riksgymnasiet) är således något underskattat.

Tabell 5 Elever och elevers boende i specialskolan läsåret 1996/97

Skoltyp Skola	Elever Totalt	därav elever från annan kommun		Antal hem- kom- muner	Antal elever boende i			
		Antal	Andel %		Föräl- dra- hem	Annat enskit boen- de	Elev- hem på skolan	Elev- hem utom skolan
<i>Region- skolor</i>	576	296	51,4	133	456	13	0	107
därav								
Birgitta- skolan	187	66	35,3	39	146	7	0	34
Kristina- skolan	82	45	54,9	20	44	2	0	36
Manilla- skolan	142	89	62,7	25	137	3	0	2
Väner- skolan	70	41	58,6	26	45	1	0	24
Öster- vångs- skolan	95	55	57,9	27	84	0	0	11
<i>Riks- skolor</i>	216	190	87,8	..	85	0	5	211
därav								
Eke- skolan	43	38	88,4	33	8	0	5	30
Hällsbo- skolan	127	108	85,0	66	65	0	0	62
Åsbacka- skolan	46	44	95,7	34	12	0	0	34
Samtliga	792	486	61,4	180	541	13	5	233

Källa: Skolan i siffror 1998: Del 2; Skolverkets rapport nr 148

Tabell 6 Antal elever vid de Rh-anpassade gymnasieskolorna
läsåren 1991/92 - 1997/98

	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98
Kristianstad			5	12	22	33	38
Göteborg	23	26	25	25	32	40	44
Stockholm	35	47	47	54	54	51	53
Umeå	9	15	14	22	25	30	30
Samtliga	67	88	91	113	133	154	165

Källor: De enskilda skolorna och för 1997/97 statsliggaren för år 1998

Tabell 7 Elever vid RGD/RGH 1984/85 – 1997/98

Läsår	RGD	RGH	Summa
1984/85	216	20	269
1988/89	178	124	302
1994/95	194	253	447
1995/96	210	208	418
1996/97	193	196	389
1997/98	204	186	390

Källa: ETT ÅR SENARE En beskrivning av förändrat boende och fritid för elever på RGD/RGH; Per-Ola Bergstén, Rapport 10:1995 Utvärderingsenheten Örebro kommun och Örebro kommun.

Tabell 8 Lärare i grundskolan, obligatoriska särskolan,
gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och
specialskolan, vecka 42 år 1997

	Antal lärare	Antal tjänster
Grundskola	82 176	74 257
andel (%) med ped. utb.	89,8	91,6
Specialskola	334	290
andel (%) med ped. utb.	87,7	88,6
andel (%) med spec.ped. utb.	60,2	64,2
Obligatorisk särskola	3 653	2 391
andel (%) med ped. utb.	91,5	93,6
Gymnasieskola	28 460	23 055
andel (%) med ped. utb.	82,3	85,8
Gymnasiesärskola	1 422	996
andel (%) med ped. utb.	89,2	91,7

Källa: Skolan i siffror 1998: Del 2; Skolverkets rapport 148

**Tabell 9 Lärartäthet i grundskolan, specialskolan
särskolan och gymnasieskolan, vecka 42 år 1997**

	Antal lärare i heltidstjänster per 100 elever	
	– totalt	– exkl lärare i hemspråk o Sv2
Grundskolan	7,5	7,2
Specialskolan	36,6	36,6
Obligatoriska särskolan	26,4	26,2
Gymnasieskolan	7,4	7,3
Gymnasiesärskolan	25,5	25,3

Källa: *Skolan i siffror 1998: Del 2*; Skolverkets rapport 148

**Tabell 10 Kostnader för grundskolan, specialskolan
särskolan och gymnasieskolan, fördelade på
kostnadsslag, år 1996**

	Grundskolan		Specialskolan		Särskolan		Gymnasiet	
	Total kostn (mkr)	Kostn per elev (kr)	Total kostn (mkr)	Kostn per elev (kr)	Total kostn (mkr)	Kostn per elev (kr)	Total kostn (mkr)	Kostn per elev (kr)
Totalt	49 020	51 600	336	430 600	2 535	214 200	20 452	65 700
<i>därav</i>								
undervisning		24 000		130 700		96 200		26 300
lokaler		12 400		62 500		28 000		17 000
skolmältider		3 100		15 800		4 300		2 900
lärom, utr, bibl		2 100		8 200		5 200		5 500
skolledning		1 800		11 400		6 300		2 100
elevhem				87 200				
skolskjuts/ reseersättning		1 500		37 800		20 300		2 510
elevvård		900		14 700		5 000		800
syö		220		1 800		1 300		690
övrigt		5 600		60 400		47 600		7 900

Källa: *Beskrivande data om skolverksamheten 97*; Skolverkets rapport 135

Tabell 11 Regionskolor för döva och hörselskadade. Huvudmannens kostnader per elev, kr, kalenderåret 1996.

	Samtliga	Birgitta-skolan	Kristina-skolan	Manilla-skolan	Väner-skolan	Öster-vångs-skolan
Skolledning	10 500	8 800	12 200	10 100	13 800	10 500
Undervisning	113 100	109 600	125 000	111 800	115 800	109 500
Lokaler/ inventarier	55 200	36 000	52 000	59 400	111 500	50 000
Läromedel/ utrustning/ skolbibliotek	8 200	3 100	9 900	14 300	8 400	7 700
skolmåltider	13 600	9 500	17 500	13 300	22 600	12 500
elevhem	44 500	44 500	102 100	0	110 500	13 200
skolskjuts/ reseersättning	26 600	21 600	26 600	31 400	24 600	30 400
syo	1 700	1 400	2 100	1 500	1 700	2 400
elevvård	8 700	6 200	10 600	7 100	12 800	11 400
övrigt	57 100	49 200	67 800	52 800	71 700	59 300

Källa: Skolan i siffror 1997: Del 3; Skolverkets rapport 133

Tabell 12 Riksskolor. Huvudmannens kostnader per elev, kr, kalenderåret 1996.

	Samtliga	Ekeskolan	Åsbacka-skolan	Hällsbo-skolan
Skolledning	14 100	16 700	20 800	10 300
Undervisning	180 700	253 800	163 700	160 500
Lokaler/ inventarier	83 200	110 300	114 100	60 500
Läromedel/ utrustning/ skolbibliotek	8 300	11 300	5 600	8 200
skolmåltider	22 000	48 100	10 200	17 200
elevhem	208 100	418 600	227 700	121 600
skolskjuts/ reseersättning	69 700	54 800	112 600	57 600
syo	1 800	3 500	4 200	200
elevvård	31 700	73 300	28 200	17 700
övrigt	69 800	114 000	129 900	28 600

Källa: Skolan i siffror 1997: Del 3; Skolverkets rapport 133

Tabell 13 Fördelning av SIS-medel som SIH disponerar , efter ändamål i tkr

Fördelade medel	1994/95	1995/96	1997	% 1997
Sjukhusundervisning m m	64 148	93 990	62 414	55
Kunskapscenter	13 585	25 366	16 493	14
Regionala undervisningsinsatser	21 355	36 581	25 955	23
REDAH-center	4 135	7 135	4 946	4
Utvecklingsprojekt och analyser	4 228	4 521	1 702	1
Dövklasser i Göteborg			3 000	3
Summa	107 451	167 593	114 510	100

Källa: SIH:s årsredovisning 1997

Not: SIH disponerar endast en del av det totala SIS-anslaget A8. För 1997 var storleken på hela anslaget 243 856 tkr, varav 109 215 tkr var avsatta för den riksrekryterande gymnasieutbildningen och 19 700 tkr för viss riksrekryterande utbildning för utvecklingsstörda elever.

Kommunenkät

En av kommitténs huvuduppgifter har varit att kartlägga hur samhällets insatser för elever med funktionshinder tillgodoser elevernas behov av samhälleligt stöd. Denna enkät som har utarbetats i samverkan med Svenska Kommunförbundet är en del i denna kartläggning.

Enkäten sändes ut till ett urval på 68 kommuner. Inför urvalet delades landets kommuner in i fyra grupper utifrån kommunstorlek. Enkäten skickades till samtliga av de tio största kommunerna, 50 procent av kommunerna med ett invånarantal på 50 000–100 000, 19 procent av kommunerna med ett invånarantal på 20 000–50 000 och 16 procent av kommunerna med färre än 20 000 invånare. Enkäterna besvarades under perioden maj–augusti 1997. Sammanställningen har utförts av kommittén.

Enkäten omfattar hela ungdomsskolan. Där detta anges särskilt avses endast grundskolan och gymnasieskolan. Övriga frågor, bland annat avseende stödet från andra huvudmän, omfattar även den obligatoriska respektive frivilliga särskolan.

Vid redovisning av kommentarer och beskrivningar har vissa mindre redigeringar av texterna utförts. Namn på kommuner och verksamheter har tagits bort.

Kommungrupp	Invånarantal
1	> 100 000
2	50 000 – 100 000
3	20 000 – 50 000
4	< 20 000

Antal svar	Kommungrupp				
	Totalt	1*	2**	3***	4
Inkomna svar	64	10	14	14	26
Bortfall	4	–	2	1	1

* Svaren från Göteborg är inte fullständiga p.g.a. uppdelningen på stadsdelsnämnder. Svaren från Uppsala gäller endast gymnasiet.

** Svaren från Huddinge gäller gymnasiet samt tre av sju kommundelar.

*** Svaren från Nybro gäller endast grundskolan.

I. Styrning och resursfördelning

I.I Enligt vilka huvudprinciper fördelas resurser till kommunens skolor? Ange de variabler som ingår i kommunens modell för resursfördelning.

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	64	10	14	14	26

Antal elever	53	7	12	11	23
Antal invånare	5	3	2	–	–
Invandratäthet	25	8	6	7	4
Andra sociala faktorer	24	7	7	8	2
Antal/andel elever med särskilda behov	33	2	5	11	15
Antal/andel elever med funktionshinder	30	3	5	8	14
Andra variabler, ange vilka	12	3	2	2	5

Huvudprinciper som redovisas under punkten övriga variabler

- Andel barn med utomnordisk bakgrund.
- Andel barnfamiljer med inkomst under 200 000 kr/år.
- Det geografiska områdets stabilitet.
- Elevrörlighet.
- En mindre central reserv avsätts för under året nytillkommande, ej förutsedda, elever med mycket stora behov av stöd.
- Föräldrars utbildningsnivå.
- Lönebildningen (kompensation för äldre dyrare lärare).
- Särskilda medel till Sv 2 och hemspråk.
- Tidigare års ekonomiska utfall.

I.2 Hur fördelas medel till elever med omfattande behov till följd av funktionshinder?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	62	10	13	14	25

Särskild pott finns avsatt centralt i kommunen och fördelas vid behov	30	2	6	9	13
Särskilda resurser fördelas till skolan i samband med övrig resurstilldelning	30	7	6	4	13
Rektor har att finansiera även omfattande behov inom ramen för den generella resurstilldelningen	13	2	3	3	5
Enligt annan princip, ange vilken	16	6	3	3	4

Huvudprinciper som redovisas under annan princip

- Anslagsfinansiering till skola, skoldaghem, resurscentrum, eller liknande.
- Elevassistenter finns för vissa behov.
- Ledningsgruppen inventerar behov.
- Rektor/skolchef/övriga berörda runt eleven bedömer behov.
- Resurser finns avsatta för elever som tidigare haft stöd enligt LSS.
- Stadsdel/kommundel avgör.

I.3 Finns i kommunens skolförvaltning någon central befattningshavare med särskilt ansvar för att på övergripande nivå följa upp situationen för elever med funktionshinder?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	62	10	13	14	25

Ja	34	4	7	10	13
Nej	28	6	6	4	12

Exempel på ansvarsområden

- Bevakning av stödinsatser
- Elevvården
- Elevvårdsteam
- Fördelning av resurser
- Personalutbildning
- Samverkan med andra enheter
- Skoldaghem
- Särskoleelever
- Uppföljning
- Utredning, analys, behovsbedömning
- Utveckling

Tjänstebenenämningar

- Barn- och utbildningskonsulent
- Biträdande barn- och utbildningschef
- Central rektor
- Elevvårdschef
- Enhetschef
- Förskollärare/specialpedagog med samordningsansvar
- Förvaltningschef
- Hörsel- och synkonsulent
- Områdeschef
- Pedagogkonsult
- Psykolog i centrala förvaltningen
- Resultatenhetschef
- Resurschef
- Resurspedagog
- Samordnare

- Specialundervisningskonsulent
- Utvecklingschef, utvecklingsledare

II. Organisation av undervisningen

II.1 Finns det i kommunens grundskola och gymnasieskola särskilda undervisningsgrupper för elever med funktionshinder?

Frågan avser vt 1997. Med särskilda undervisningsgrupper för elever med funktionshinder avses grupper med elever med textrörelsehinder, hörselskada, språkstörning, DAMP mm och där eleverna tillbringar mer än hälften av sin undervisningstid. (Frågan avser ej gruppintegrerade särskoleelever.)

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	64	10	14	14	26

Ja	32	9	14	7	2
Nej	32	1	–	7	24

Fråga II.2 - II.3 besvaras om fråga II.1 besvarats med ja.

II.2 Har i kommunens grundskola och gymnasieskola andelen elever i särskilda undervisningsgrupper för elever med funktionshinder förändrats de senaste fem åren?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	39	9	14	11	5

Andelen har					
ökat kraftigt	8	–	4	3	1
ökat något	24	7	10	5	2
är oförändrad	7	2	–	3	2
minskat något	–	–	–	–	–
minskat kraftigt	–	–	–	–	–

II.3 Redovisa nedan de särskilda undervisningsgrupper för elever med funktionshinder som finns i kommunens grundskola och gymnasieskola. Frågan avser gruppernas huvudsakliga inriktning, således inte varje enskild elevs diagnos. (Avser ej gruppintegrerade särskoleelever.)

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	32	8	14	8	2

Grupper för vilka det finns särskilda undervisningsgrupper

Målgrupp	Antal kommuner
MBD/DAMP	18
Rörelsehinder	9
Aspergers syndrom	9
Språkstörning	8
Samverkansklass	7
Särskilda behov	5
Autism	4
Psykosocial problematik	4
Dyslexi	2
Hörselnedsättning	2

II.4 Finns i kommunens grundskola eller gymnasieskola andra organisatoriska lösningar för undervisningen av elever med funktionshinder än undervisning i särskilda undervisningsgrupper? Med organisatorisk lösning avses ej stöd av särskild resursperson i klassrummet.

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	57	9	14	13	21

Elever undervisas både i stor och liten grupp (i liten grupp mindre än 50 %)	38	8	9	7	14
Anpassning av klasstorlek (i vanlig grundskole- respektive gymnasieklass)	23	3	8	5	7
Integrering i grundsärskolegrupper eller gymnasiesärskolegrupper, full tid	20	5	7	6	2
Integrering i grundsärskolegrupper eller gymnasiesärskolegrupper, del av tid	12	2	2	6	2
Andra lösningar, ange vilka	8	2	–	1	5
Nej*	1	–	–	–	1

*Fanns ej med som alternativ.

III. Kommunens specialpedagogiska resurser

III.1 Har antalet speciallärare/specialpedagoger i kommunens grundskola och gymnasieskola förändrats under de senaste fem åren?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	13	14	25

Antal speciallärare/ specialpedagoger					
har ökat betydligt	3	1	1	–	1
har ökat något	8	–	1	1	6
är oförändrat	14	–	3	5	6
har minskat något	24	5	5	6	8
har minskat betydligt	12	3	3	2	4

III.2 Hur har speciallärarens/specialpedagogens arbetsuppgifter i grundskolan och gymnasieskolan förändrats de senaste fem åren? Observera att frågan gäller lärarens/pedagogens roll, således inte om t ex specialundervisningen har ökat eller minskat totalt.

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	60	8	13	14	25

Individuellt inriktad specialundervisning					
har ökat	15	3	2	2	8
är oförändrat	18	–	1	7	10
har minskat	25	5	9	4	7

Konsultativa insatser					
har ökat	42	5	12	10	15
är oförändrat	10	1	1	3	5
har minskat	3	–	–	–	3

Utredning och dokumentation					
har ökat	36	5	6	10	15
är oförändrat	15	2	6	1	6
har minskat	2	–	–	–	2

III.3 Var har grundskolans och gymnasieskolans speciallärare/ specialpedagoger sin huvudsakliga organisatoriska hemvist i kommunen? Frågan avser vt 1997. (Flera alternativ kan anges.)

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	63	9	14	14	26

Speciallärarna/ specialpedagogerna har sin huvudsakliga organisatoriska hemvist					
på skolorna	48	9	10	11	18
inom rektorsområdena	27	3	6	6	12
inom specialpedagogiska team gemensamma för kommunen eller kommundelen	5	1	1	1	2
inom elevvårdsteam gemensamma för kommunen eller kommundelen	10	3	1	4	2
annan organisatorisk form, beskriv	3	1	1	–	1

Fråga III.4 och III.5 besvaras endast om det i kommunen finns specialpedagogiska team eller elevvårdsteam med specialpedagogisk kompetens.

III.4 Arbetar samma specialpedagogiska team eller elevvårdsteam också med barn i förskolan?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	24	6	6	5	7

Ja	14	5	2	3	4
Nej	9	–	4	2	3

Om nej, finns det i kommunen särskilda specialpedagogiska team som är riktade endast mot förskolan?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	8	1	2	3	2

Ja	3	1	1	1	–
Nej	5	–	1	2	2

III.5 Arbetar samma specialpedagogiska team eller elevvårds-
team också med barn och ungdomar i särskolan?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	24	6	6	5	7

Ja	5	2	–	1	2
Nej	19	4	6	4	5

III.6 Finns i kommunen särskilda konsulenter med inriktning
mot elever i särskolan med tilläggshandikapp?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	49	8	11	11	19

Ja	13	4	5	3	1
Nej	36	4	6	8	18

III.7 Har kommunen specialpedagogiska resurs- eller kunskapscenter med inriktning på elever med funktionshinder, exempelvis för elever med rörelsehinder, MBD/DAMP, dyslexi m m?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	14	14	24

Ja	23	7	8	6	2
Nej	35	1	5	8	21
<i>Under utveckling*</i>	3	1	1	–	1

*Fanns ej med som alternativ.

Fråga III.8 besvaras om kommunen har specialpedagogiska resurs- eller kunskapscenter.

III.8 Besvara nedanstående frågor för varje specialpedagogiskt resurs- eller kunskapscenter. (Frågan avser inte de statligt finansierade centren vid de statliga specialskolorna.)

Ange

- Centrets namn
- Verksamhetens inriktning
- Delas huvudmannaskap och finansiering med annan kommun eller organisation. Ange vem/vilka
- Erhåller centret SIS-anslag från SIH?
- Vilka personalkategorier som arbetar på centret

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	23	7	9	5	2

Sammanfattning

Utförligheten i svaren varierar mycket och det är ibland osäkert vilken inriktning centren har. Många uppger att centren arbetar mot elever med behov av särskilt stöd och beskriver inte närmare verksamheten.

Vilka personalkategorier som arbetar vid centren varierar givetvis beroende på centrets inriktning och storlek. Någon tydlig skillnad mellan kommungrupperna går dock inte att urskilja. Vanliga

personalkategorier vid centren är förskollärare, läkare, psykologer, specialpedagoger, talpedagoger, kuratorer, logoped, lärare, sjukgymnaster, skolsköterskor, arbetsterapeuter, hörselpedagoger, pedagoger, socionomer och speciallärare.

Sammanfattning av svaren uppdelat på de olika kommungrupperna

Kommuner med fler än 100 000 invånare

I de sju kommuner som uppgivit att det i kommunen finns specialpedagogiskt resurs- eller kunskapscenter finns sammanlagt 12 center varav tre arbetar generellt med barn med behov av särskilt stöd, tre med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, tre med rörelsehinder, ett med hörselskadade, ett med kommunikationshinder, ett med neurologiska funktionshinder och ett med DAMP och autism. Fem center får bidrag för, eller delar ansvaret för verksamheten med landstinget, Skolverket eller SIH. Tre center erhåller SIS-anslag.

Kommuner med 50 000–100 000 invånare

I de nio kommuner som uppgivit att det i kommunen finns specialpedagogiskt resurs- eller kunskapscenter finns sammanlagt 16 center. Majoriteten av dessa, 11 stycken, arbetar med elever med behov av särskilt stöd, ofta kombinerat med arbete med elever med sociala svårigheter, två med DAMP, två med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och ett med rörelsehinder. Sex center får bidrag från eller delar ansvaret för verksamheten med landstinget, länsstyrelsen, Socialstyrelsen eller Allmänna arvsfonden. Tre av centren erhåller SIS-anslag.

Kommuner med 20 000–50 000 invånare

I de fem kommuner som uppgivit att det i kommunen finns specialpedagogiskt resurs- eller kunskapscenter finns sammanlagt sex center. Två arbetar med elever med behov av särskilt stöd, två med autism, ett med DAMP och ett med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Kommunen är ensam huvudman och finansiär för samtliga center och inget center erhåller SIS-anslag.

Kommuner med färre än 20 000 invånare

Två kommuner uppgiver att det i kommunen finns ett specialpedagogiskt resurs- eller kunskapscenter. Båda är inriktade mot elever med behov av särskilt stöd. Kommunen är ensam

huvudman och finansiär för båda dessa center och inget av dem erhåller SIS-anslag.

IV Specialpedagogiskt stöd från andra huvudmän

För vissa elever med omfattande, ovanliga eller komplicerade specialpedagogiska behov finns konsulenter inom landstinget (hörselskadade) eller inom SIH (rörelsehindrade, synskadade och elever i särskolan med tilläggshandikapp). Följande frågor avser detta stöd till kommunerna och skolorna.

Fråga IV.1 - IV.4 besvaras om kommunen har erfarenheter av landstingets pedagogiska hörselvård från de senaste tre åren.

IV.1 Är kontakterna med landstingets pedagogiska hörselvård främst av planerad och regelbunden karaktär eller sker de främst vid behov?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	14	14	24

Främst av planerad/ regelbunden karaktär	8	2	2	1	3
Främst vid behov	24	2	7	4	11
Både planerat/regelbundet och vid behov	29	5	5	9	10

IV.2 Vem är den vanligaste initiativtagaren till kontakten mellan kommunen/skolan och landstingets pedagogiska hörselvård?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	14	14	24

Eleven själv	1	1	–	–	–
Elevens förälder/föräldrar	24	5	6	7	6
Skolledning	20	3	3	2	12
Särskild kommunal samordnare för elever med särskilda behov/funktionshinder	13	3	3	4	3
Elevens lärare	13	3	3	3	4
Elevvårdspersonal	17	2	4	5	6
Barn- och ungdomshabiliteringen	1	1	–	–	–
SIH-konsulent	9	1	2	–	6
Den pedagogiska hörselvården	35	6	7	7	15
Övrig, ange vem	6	2	1	3	–

IV.3 Om ett plötsligt behov av stöd uppkommer, hur tillgängligt är då det specialpedagogiska stödet från landstingets pedagogiska hörselvård?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	14	14	24

Mycket tillgängligt	18	6	3	5	4
Tillgängligt	37	2	9	9	17
Mindre tillgängligt	2	1	1	–	–
Inte alls tillgängligt	1	–	1	–	–
Vet ej, har ej varit aktuellt*	3	–	–	–	3

*Fanns ej med som alternativ.

IV.4 Hur värderar kommunen det specialpedagogiska stöd som den pedagogiska hörselvården erbjuder?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	14	14	24

Stödet					
är av mycket stort värde	25	5	5	5	10
är av stort värde	34	4	8	9	13
är av mindre värde	2	–	1	–	1
saknar värde	–	–	–	–	–

Fråga IV.5 - IV.8 besvaras om kommunen har erfarenheter av SIH:s konsulentstöd från de senaste tre åren.

IV.5 Är kontakterna med SIH:s konsulenter främst av planerad och regelbunden karaktär eller sker de främst vid behov?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	60	9	14	14	23

Främst av planerad/ regelbunden karaktär	8	2	1	–	5
Främst vid behov	23	2	8	7	6
Både planerat/regelbundet och vid behov	29	5	5	7	12

IV.6 Vem är normalt initiativtagare till kontakten med SIH:s konsulenter?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	59	9	14	14	22

Eleven själv	4	2	–	–	2
Elevens förälder/föräldrar	20	5	5	3	7
Skolledning	31	5	8	7	11
Särskild kommunal samordnare för elever med särskilda behov/funktionshinder	13	–	3	4	6
Elevens lärare	16	4	5	1	6
Elevvårdspersonal	23	2	6	7	8
Barn- och ungdomshabiliteringen	8	2	4	–	2
SIH-konsulent	33	5	6	8	14
Övrig, ange vem	4	2	1	1	–

IV.7 Om ett plötsligt behov av specialpedagogiskt stöd uppkommer, hur tillgängligt är då det specialpedagogiska stödet från SIH:s konsulenter?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	59	9	14	14	22

Mycket tillgängligt	16	4	3	2	7
Tillgängligt	39	4	10	10	15
Mindre tillgängligt	3	1	1	1	–
Inte alls tillgängligt	–	–	–	–	–

IV.8 Hur värderar kommunen det specialpedagogiska stöd som SIH:s konsulenter erbjuder?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	58	9	14	13	22

Stödet					
är av mycket stort värde	23	5	4	4	10
är av stort värde	30	3	8	8	11
är av mindre värde	3	1	–	1	1
saknar värde	–	–	–	–	–

Sammanfattning

Positiva kommentarer

- SIH-konsulenterna har bra överblick.
- SIH-konsulenterna utgör ett värdefullt stöd till personer med övergripande ansvar inom kommunen.
- SIH-konsulenternas kunskaper om familjerna och barnens situation är mycket värdefull.
- SIH-konsulenterna är bra på tips och idéer.
- Det är speciellt värdefullt med kontakten lärare–specialpedagog som arbetar med integrerade särskoleelever.

Negativa kommentarer

- SIH-konsulenterna bör renodla sin roll och arbeta på uppdrag av skolan och undvika att inför föräldrar ta ställning i verksamhetsfrågor.
- SIH:s uppdrag borde vara av mer övergripande karaktär, istället för att arbeta med kontroll på individnivå.
- SIH-konsulenterna är värdefulla vid den praktiska planeringen men p.g.a. att de ej har ekonomiskt ansvar skiljer sig värderingarna kraftigt.

V. Fortbildning

V.1 Vilken typ av fortbildningsinsatser är vanligast vad gäller frågor om elever med funktionshinder? (Max två alternativ bör markeras)

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	63	9	14	14	26

Utbildning av enskilda lärare som arbetar med elever med funktionshinder	60	9	13	13	25
Enstaka inslag vid studiedagar eller motsvarande	34	4	10	7	13
Regelbundna inslag vid studiedagar eller motsvarande	9	4	2	2	1
Förekommer ej	–	–	–	–	–

Ge gärna exempel på eventuella utbildningsaktiviteter med inriktning på elever med funktionshinder som förekommit under senare år.

19 kommuner har gett exempel på fortbildningsaktiviteter.

Fortbildning om	Antal kommuner
MBD/DAMP, ADHD	7
Aspergers syndrom	5
Autism	4
Dyslexi	4
Synnedstättning	3
Rörelsehinder	2
Datorstöd	4
Kommunikation	2
Kurs för elevassistenter	2

VI.2 Hur bedömer Ni omfattningen av det externa utbudet av utbildning om elever med funktionshinder? Med externt utbud avses utbildning anordnad av universitet och högskolor, SIH, enskilda utbildningsanordnare m fl.

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	63	9	14	14	26

Utbudet är					
omfattande	33	4	9	6	14
normalt*	2	1	–	1	–
av mindre omfattning	27	4	5	7	11
saknas	–	–	–	–	–
vet ej*	1	–	–	–	1

*Fanns ej med som alternativ.

VI.3 Hur bedömer Ni inriktningen av detta utbud? Frågan avser utbildningens inriktning avseende målgrupper, ämnesområden m.m.

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	62	9	14	14	25

Inriktningen av utbildningsutbudet täcker					
i stort de behov som finns	39	6	8	8	17
vissa, men inte alla de behov som finns	20	2	5	6	7
inte de behov som finns	3	1	1	–	1

Om inriktningen av utbudet inte täcker behov som finns, ge gärna exempel på vad som saknas.

Sammanfattning

- Större utbud i grundutbildningen för studie- och yrkesvägledare samt påbyggnadskurser efter grundutbildningen.
- Utbildning om DAMP.
- Handledning för lärare som kommer i kontakt med dyslexi.
- Utbildning för elevassistenter.

- Utbildning saknas ibland om udda och nya problem. Ett kompetenscenter att kontakta vid behov vore värdefullt.
- Utbildning om kopplingen pedagogiskt stöd/program och funktionsnedsättningen.
- Utbildning om vuxenpsykologi; att förstå och kunna möta föräldrar i kris.
- Utbildning om praktisk tillämpning av specialpedagogik.
- Allmän fortbildning täcker inte behoven. Bättre med individuell handledning/rådgivning i varje enskilt fall.

VI Synpunkter inför framtiden

VI.1 Svarar inriktningen av dagens kommunövergripande stödorganisation mot kommunens behov?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	61	9	14	14	24

Ja, inriktningen av dagens organisation svarar mot kommunens behov av stöd	30	5	4	8	13
Nej, det finns grupper för vilka kommunen saknar kompetens och därför har behov av specialpedagogiskt stöd	23	3	5	4	11
Nej, det befintliga stödet omfattar både grupper för vilka kommunen har egen kompetens samtidigt som kommunen saknar stöd för andra grupper	7	1	4	2	–
Kommunen har den specialpedagogiska kompetens som krävs	1	–	1	–	–

Grupper för vilka stöd efterfrågas

Funktionshinder	Antal kommuner
MBD/DAMP	9
Aspergers syndrom	5
Dolda/mycket ovanliga funktionshinder	4
Dyslexi	4
Autism	2
Synnedstättning	2
Utvecklingsstörning + tilläggshandikapp	2
ADHD	1
Beteendestörning	1
Hörselnedstättning	1
Integrerade särskoleelever	1
Språkstörning	1
Tourettes syndrom	1

VI.2 Vilken typ av insatser är det särskilt viktigt att en kommunövergripande specialpedagogisk stödorganisation erbjuder?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	62	9	13	14	26

Individuellt riktade insatser, direkt till den enskilde eleven	25	1	5	7	12
Konsultativa insatser till den enskilde elevens lärare	49	8	9	11	21
Konsultativa insatser till kommunens/skolans specialpedagoger	43	9	8	11	15
Information till rektorer och skolledare	33	7	7	8	11
Fortbildning av personalgrupper kring enskilda elever	40	7	8	9	16
Fortbildning generellt	14	1	4	4	5
Utredningar avseende enskilda elever	15	3	3	3	6
Övrigt, ange vad	1	–	1	–	–

Kommentarer i sammanfattning

- SIH:s insatser är oerhört värdefulla men eventuellt är en lösning att ha fler mindre resursteam som riktar sig till specifika grundbehov. Det skulle kunna röra sig om barn med autism som har mycket speciella behov, men även andra grupper. Representanter från teamen skulle tillsammans kunna bilda en kommunövergripande pedagogisk stödorganisation.
- Det är mycket svårt att prioritera insatser eftersom behoven varierar från elev till elev.
- Det borde finnas en kunskapsbank att rådfråga. Allt som har med enskilda elever att göra ska ske utifrån kommunens initiativ och behov och inte SIH:s behov och påtryckta stöd.
- Alla insatser är viktiga men värdet kan variera beroende av hur behoven ser ut.

VI.3 Hur bör en framtida organisation för specialpedagogiskt stöd till kommunen/skolan se ut för att svara mot de behov som skolan och kommunen har?

	Kommungrupp				
	Totalt	1	2	3	4
Antal svar	30	4	8	7	11

Sammanfattning

Kommentarerna har i vissa fall delats upp under skilda rubriker.

Förslag på förändrad framtida stödorganisation

Kommuner med fler än 100 000 invånare

- Vi tror att någon typ av regionövergripande pooler med bred handikappkompetens skulle vara av stort värde. Vi tror att kommunfinansiering (med SIS-medel) vore att föredra eftersom skolorna har bekymmer med alla slags olika handikapp och eftersom det är kommunernas ansvar. En sådan organisation skulle kunna ha ett nära samarbete med skolorna för att öka medvetenhet och beställarkompetens. Ett värde för skolpersonal men också för elever och föräldrar skulle vara enklare kanaler till kompetens oberoende av vilken sorts handikapp det gäller.
- En framtida organisation bör ha tydliga ansvarsområden eller tas bort helt. Mer SIH-medel ut till enheten i stället!

Kommuner med 50 000–100 000 invånare

- Det bör finnas en centralt placerad organisation för stöd till elever med funktionshinder.
- Samordning av de statliga insatserna för grundskola och särskola bör ske snarast. Vår kommun önskar statliga medel för att bygga upp ett resurscentrum för denna och närliggande kommuner.
- Diskussion bör utifrån enkätsvaren föras ifall det kommunövergripande stödet ska föras ner på kommunnivå med åtföljande statsbidrag.
- Det bör finnas en enhet inom kommunen som organisatoriskt omfattar samtliga specialpedagogiska resurser inklusive särskolan.
- Dagens organisation täcker i stort de behov som finns, men det kan vara svårt att finna stöd när man stöter på udda och nya problem. Ett kompetenscentrum som kunskapsbank att kontakta vid behov vore värdefullt.
- Hörselkonsulenterna bör föras in under samma tak som syn- och Rh-konsulenterna.
- Allt specialpedagogiskt stöd borde med fördel samlas under en huvudman, t.ex. Skolverket. Erfarenheten av samarbetet med landstinget är att det är stort, otympligt, otydligt och svårframkomligt.

Kommuner med 20 000–50 000 invånare

- Regionalt eller via SIH bör stöd ges till kommunerna då varje målgrupp oftast är liten.

Kommuner med färre än 20 000 invånare

- SIH, landstingets hörselvård och barnhabiliteringen är alla olika instanser med en hel del personalkategorier. Det blir många kontakter för både skola och föräldrar och ibland många personer – ibland med samma kompetens – med på konferenser. Det blir många att ringa till och många som ringer. Kan det inte integreras, det handlar ju om samma barn? Det skulle bli mer lättarbetat och antagligen också billigare.
- En framtida organisation kan t.ex. finnas i samma organisation som habiliteringen eller SIH. Organisationen fungerar bra nu.
- Det är viktigt med väl utvecklade nätverk mellan kommun, landsting och stat.
- Det är viktigt med en flexibel, professionell och snabb handläggning.

- En framtida organisation borde vara mer inriktad på svårigheter för barn och ungdomar med funktionshinder som MBD/DAMP, Aspergers syndrom, autism m.fl. Rörelsehinder, tal-, syn- och hörselsvårigheter är lättare att ta till sig och förstå.

Det som finns är bra och bör finnas kvar, eventuellt förslag på förstärkning

Kommuner med fler än 100 000 invånare

- Det är viktigt att SIH:s funktioner finns kvar eftersom deras "fält" är större och deras arbete stimulerar och stöttar utvecklingsarbetet. Samtidigt ser SIH till att sammanföra olika grupper som arbetar för elever med funktionshinder och bidrar därmed till informationsspridning och förbättrad kommunikation. SIH-konsulenterna är mycket viktiga för elever och föräldrar eftersom de följer eleven från skolstart. Det bör finnas konsulenter för syn, hörsel och rörelsehinder.
- Kompetens i resursteam med specialpedagoger med inriktning på funktionshinder av alla slag. Viktigt är att det stöd som finns är väl känt ute i kommunerna. Det krävs en aktiv "marknadsföring". Önskvärt att det finns ett kontinuerligt utbildningsutbud kring funktionshinder av olika slag, kring nytt material m.m.

Kommuner med 50 000–100 000 invånare

- Konsulentverksamheten, specialskolorna och deras resurscenter bör finnas kvar.

Kommuner med 20 000–50 000 invånare

- Stöd till elever med behov av specialpedagogiskt stöd fungerar på ett tillfredsställande sätt i kommunerna.
- Organisationen bör framför allt bli tydligare. Hur når man respektive konsulent? Vad kan de göra (uppdraget)? Vad vill de att kommunerna blir bättre på? Vikten av samordning av insatser är stor. En SIH-dag med respektive konsulent, exempelvis varje höst, tror jag skulle underlätta.
- Vi anser att idag finns det kunnande vi behöver för att klara av behoven på ett bra sätt.

Kommuner med färre än 20 000 invånare

- Vi är en riktig glesbygdskommun med många skolor utanför tätorten och med långa avstånd. Följden av det är att många särskoleelever finns integrerade, oftast ensamma, i grundskoleklasser. Vi önskar att dessa skolor, föräldrar–eleven–personalen,

oftare fick besök av specialpedagogerna inom SIH, tex 2 ggr/termin.

- Då nuvarande organisation motsvarar kommunens behov av specialpedagogiskt stöd bör den bibehållas. Däremot bör eventuellt resurser ges till flera konsulenttjänster då vi upplevt väntetid för stödinsatser.

Landstingsenkät

En av kommitténs huvuduppgifter har varit att kartlägga hur samhällets insatser för elever med funktionshinder tillgodoser elevernas behov av samhälleligt stöd. Denna enkät som har utarbetats i samverkan med Landstingsförbundet är en del i denna kartläggning. Enkäten avser insatser inom barn- och ungdomshabiliteringen, den pedagogiska hörselvården, syncentralerna och den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten. För att respektive verksamhet skulle kunna besvara enkäten har den delats i nedanstående fyra delar.

- A. Barn- och ungdomshabiliteringen
- B. Den pedagogiska hörselvården
- C. Syncentralerna
- D. Barn och ungdomspsykiatri (BUP/PBU)

Enkäten har besvarats av de 23 landstingen samt kommunerna Göteborg, Malmö och Gotland. Enkäten sändes ut centralt med önskemål om att någon på central nivå skulle göra en sammanställning för landstinget/kommunen. Om detta inte skett har sammanställningen utförts av oss. De som haft störst problem med att besvara enkäten är Barn- och ungdomspsykiatri. Enkäterna besvarades under perioden maj–augusti 1997.

Vid redovisning av kommentarer och beskrivningar har vissa mindre redigeringar av texterna utförts. Namn på landsting och verksamheter har tagits bort.

Verksamhet	Antal landsting	Antal svar	Kommentar
Barn- och ungdomshabiliteringen	26	43	Malmöhus: 3 av 6 enheter saknas
Den pedagogiska hörselvården	26	28	
Syncentraler	26	33	
Barn- och ungdomspsykiatri	26	51	Stockholm: 1 av 3 enheter saknas

A. Enkät till barn och ungdomshabiliteringen

A.1 Vilka grupper med funktionshinder omfattar verksamheten vid barn- och ungdomshabiliteringen inom Ert landsting?

Antal svar: 26

Funktionshinder	Antal		
	Ja	Ja, som tilläggs-handikapp	Summa
Rörelsehinder	26	–	26
Utvecklingsstörning	25	–	25
Utvecklingsstörning med tilläggshandikapp	25	–	25
Autism, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom	24	–	24
Andra neurologiska funktionsnedsättningar	22	–	22
ADHD, MBD/DAMP	21	–	21
Synskada	12	9	21
Språkstörning	13	5	18
Dövhet eller hörselskada	7	9	16
Dyslexi	5	2	7

Övriga funktionshinder*	Antal
Reumatiska sjukdomar	16
Cystisk fibros	13
Hjärtsjukdomar	9
Dysmeli	6
Epilepsi	5
Tumörsjukdomar	5
Extremitetsmissbildning	5
Traumatiska hjärnskador	5
Astma	3
Blödarsjukdom	3
Muskelsjukdomar	3
LSS:s personkretsområde I–II–III	3
Utvecklingsstörning	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

A.2 Ange nedan hur många barn och ungdomar i olika åldersgrupper som är registrerade vid barn- och ungdomshabiliteringen.

Antal svar: 26

Nedan redovisade uppgifter är ungefärliga. Uppgifter saknas från vissa enheter i Malmöhus och Stockholms län. Andra enheter har inte kunnat redovisa uppgifter exakt uppdelat på de åldersgrupper som efterfrågats.

Åldersgrupp	Antal	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	8400	30
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	9400	34
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	6300	23
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	3800	13
Summa	27 900	100

A.3 Uppskatta hur stor andel av barn- och ungdomshabiliteringens insatser (av personalens tid) som vänder sig till barn och ungdomar i nedanstående åldersgrupper.

Antal svar: 26

Vid beräkning av andel ingår 21 landsting.

Åldersgrupp	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	51
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	25
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	15
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	9
Summa	100

A.4 Finns det ett särskilt ungdomsteam inom barn- och ungdomshabiliteringen? Svartalternativ: ja, nej.

Antal svar: 26

	Antal
Särskilt ungdomsteam finns ej	13
Särskilt ungdomsteam finns	5
Särskilt ungdomsteam finns ej, men vuxenhabiliteringen har viss ungdomsverksamhet	4
Särskilt ungdomsteam är under uppbyggnad	2
Särskilt ungdomsteam är under utredning	2

A.5 Vid vilken ålder övergår ett barn/ungdom till vuxenhabiliteringen i Ert landsting?

Antal svar: 26

Åldern då ungdomar övergår till vuxenhabiliteringen varierar mellan och inom landsting. Vanligast är att detta sker vid 18–21 års ålder. Vid vissa enheter sker övergång till vuxenhabiliteringen då personen är 16 år, vid andra inte förrän vid 23 eller 25 års ålder.

A.6 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av funktionsnedsättningar förekommer inom barn- och ungdomshabiliteringen?

Antal svar: 26

Funktionsnedsättning	Antal		
	Ja	Ja, som tilläggs-handikapp	Summa
Rörelsehinder	26	–	26
Autism, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom	25	–	25
Utvecklingsstörning med tilläggs-handikapp	25	–	25
Utvecklingsstörning	24	–	24
Andra neurologiska funktionsnedsättningar	24	–	24
ADHD, MBD/DAMP	23	–	23
Synskada	13	10	23
Språkstörning	16	4	20
Dövhet eller hörselskada	10	9	19
Dyslexi	9	3	12
Medicinska funktionsnedsättningar*			
Övriga*			

* Se fråga A1, övriga grupper.

A.7 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av insatser förekommer direkt riktade till eleven eller elevens familj?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Sjukgymnastik	26
Arbetssterapi/ADL-träning	26
Utprovning av hjälpmedel	26
Rådgivning till föräldrar	26
Språk- och kommunikationsträning (insats av logoped)	25

Övriga insatser*	Antal
Psykolog/kuratorkontakt	11
Gruppverksamhet	9
Utredning/bedömning/diagnostisering	9
Samtalsstöd	7
Fritidsverksamhet	6
Läkarkontakt	6
Råd och stöd	6
Handledning skola	4

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

A.8 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av insatser förekommer riktat till skolan?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Handledning och rådgivning till skolan avseende hjälpmedel och fysisk miljö	26
Handledning till skolpersonal som ger behandling (ex sjukgymnastik el arbetsterapi)	25
Deltagande i skolans fortbildningsaktiviteter, t ex studiedagar	20
Handledning och rådgivning till skolan avseende specialpedagogik	17

Övriga insatser*	Antal
Deltagande vid elevvårdskonferenser	10
Rådgivning/information om enskild elev	8
Utbildning, skolpersonal	3
Utbildning, assistenter	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

A.9 Ange vilka yrkesgrupper som finns anställda vid barn- och ungdomshabiliteringen – som andel av heltidstjänst (årsarbetskrafter=åak).

Antal svar: 26

Yrkesgrupp	Antal
Sjukgymnast	26
Förskollärare med specialpedagogisk påbyggnad	26
Kurator	26
Arbetsterapeut	26
Psykolog	26
Logoped	25
Läkare	24*
Sjuksköterska	18
Förskollärare	11
Fritidspedagog	7
Grundskollärare/gymnasielärare	–
Grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad	5
Fritidspedagog med specialpedagogisk påbyggnad	1

* 5 BoU-habiliteringar köper tjänster från barnklinik.

A.10 Vilka av dessa yrkeskategorier inom barn- och ungdomshabiliteringen arbetar normalt med insatser i skolan?

Antal svar: 26

Yrkesgrupp	Antal
Arbetsterapeut	26
Sjukgymnast	26
Psykolog	25
Logoped	22
Kurator	21
Förskollärare med specialpedagogisk påbyggnad	16
Läkare	16
Sjuksköterska	14
Fritidspedagog	4
Förskollärare	4
Grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad	4

Övriga yrkesgrupper*	Antal
Fritidskonsulent	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

A.11 Vad är pedagogens/pedagogernas huvudsakliga uppgift inom habiliteringsteamet?

Antal svar: 26

Pedagogens huvudsakliga uppgift	Antal
Att bidra med pedagogisk kompetens i habiliteringsteamet	16
Att handleda skolan (lärare, assistent, elevvårdspersonal m fl)	5
Bidra med pedagogisk kompetens i habiliteringsteamet samt handleda skolan	12

Övriga huvudsakliga uppgifter*	Antal
Handleda förskola	9
Handleda föräldrar	7
Samarbete vid övergång från förskola till skola	7
Handleda skola vid skolstart	4
Utredning/bedömning/behandling	4

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

Fyra landsting uppger att pedagogiska insatser endast ges till förskolebarn.

A.12 Vem initierar vanligen barn- och ungdomshabiliteringens insatser i skolan?

Antal svar: 26

Initiativtagare	Antal
Barn- och ungdomshabiliteringen	25
Föräldrar	25
Elevens lärare	24
SIH-konsulent	21
Elevvårdspersonal	19
Skolledning	12
Eleven själv	9
Syncentralen	6
Särskild kommunal samordnare för elever med funktionshinder	6
Den pedagogiska hörselvården	6

Övriga initiativtagare*	Antal
Personlig assistent/elevassistent	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

A.13 Med vilken frekvens bedömer Ni att habiliteringen samverkar med SIH:s konsulenter? Svaren anges med kryss på en tiogradig skala, där 1 motsvarar aldrig och 10 motsvarar ofta.

Antal svar: 26

Där flera svar inkommit från samma landsting har ett medeltal räknats fram.

Samverkanspartners	Genomsnitt
Konsulenter för elever med synskada	7,2
Konsulenter för utvecklingsstörda elever med synskada	7,1
Habiliteringen	4,7
Konsulenter för förskolebarn med synskada	2,6

A.14 Kring vilken typ av frågeställningar och i vilka situationer samverkar barn- och ungdomshabiliteringen med SIH:s konsulenter?

Antal svar: 25

Frågeställning	Antal
Stadieövergång	17
Skolstart	16
Utbildning/information till skola	14
Hjälpmiddel – utredning/ordination	13
Deltagande vid skolkonferens/ elevvårdskonferens	8
Lokalanpassning	6
Uppföljning av skolsituationen	5
Information till föräldrar	4
Planering av skolgång	4
Synbedömning – förskolebarn	3
Habiliteringsplaner	2
Kontakt med specialskola	2
Samverkan kring åtgärdsprogram	2
Utbildning/information till förskola	2

A.15 Är, enligt Er uppfattning, gränsdragningen mellan habiliteringens och SIH:s konsulenter uppdrag tydlig?

Antal svar: 26

	Antal
Ja	11
Nej	10
Ja och nej	5

15 landsting tar upp problem eller önskemål vad gäller gränsdragningen mellan habiliteringens och SIH:s konsulenter olikansvarsområden.

Flera landsting påpekar att oklarheter i ansvarsfördelningen medför att risk för dubbelarbete föreligger. Tätt sammankopplat med önskemålen om tydligare ansvarsfördelning är önskemål om en tydligare organisation samt ett bättre samarbete och samverkan mellan habiliteringen och SIH:s konsulenter. Nio landsting har önskemål om tydligare ansvarsfördelning, tydligare organisation och/eller bättre samarbete/samverkan.

Fyra landsting efterfrågar SIH-konsulenter för barn med MBD/DAMP, ADHD, Autism och Aspergers syndrom.

Två landsting nämner problem med SIH:s synkonsulent för förskolebarn. Ett landsting menar att dessa borde ingå i barnhabiliteringen och inte finnas på statlig nivå. Ytterligare ett landsting tar upp denna problematik under fråga A.16.

Två landsting efterfrågar mer tid för Rh-konsulenter.

A.16 Hur bör enligt Er uppfattning uppdraget till habiliteringen respektive SIH:s konsulentorganisation definieras?

Antal svar: 23

Några landsting nämner att ett utökat samarbete mellan habiliteringen och SIH:s konsulenter är viktigt. Ett landsting tycker att man kan ha gemensamma lokaler för att underlätta samarbetet, ett annat landsting föreslår kontinuerliga gemensamma konferenser. Ett landsting tycker att SIH:s resurser bör överföras till habiliteringen.

Av de landsting som kort definierar SIH-konsulenternas respektive habiliteringens uppgifter säger 14 att SIH-konsulenternas ansvar är att ge specialpedagogisk rådgivning och handledning till skolan. Fyra landsting menar att SIH skall stå för kontroll eller uppföljning av det enskilda barnets situation. Detta uttrycks av ett landsting som att SIH har legitimitet att gå in i skolans "inre värld". Ett landsting menar att konsulenternas uppgift är att vara en brygga mellan skolan och habiliteringen. Detsamma uttrycker det landsting som skriver att allt som rör barnets situation i skolan bör gå genom SIH:s konsulenter, som sedan i sin tur, i samråd med föräldrarna, vid behov vänder sig till habiliteringen.

"Uppdraget till habiliteringen är definierat i HSL och LSS. Habilitering är samordnade medicinska, pedagogiska och sociala behandlingsåtgärder för att minska och kompensera medfödda eller förvärvade funktionshinder hos barn och ungdomar. Arbetet sker i samråd med och utifrån föräldrars/ungdomars uppdrag med en helhetssyn och i ett utredningsperspektiv. Rådgivning och annat personligt stöd är särskilda expertinsatser."

Detta svar beskriver mycket väl hur majoriteten av landstingen beskriver habiliteringens verksamhet. Tre landsting nämner att habiliteringen ger råd och stöd till skolan. Ett landsting menar att habiliteringens specialpedagogiska resurser bör avgränsas till förskolenivå där arbetet sker på familjens uppdrag. Samma landsting skriver att synkonsulent inom SIH för förskolebarn är en mycket märklig konstruktion som kanske bör föras över till Barn- och ungdomshabiliteringen. Ett landsting menar att i förhållande till SIH:s konsulenter svarar habiliteringen mer för arbetet på basnivå för att sedan ta hjälp av SIH som en extra resurs.

B. Enkät till den pedagogiska hörselvården (barn- och ungdomsverksamheten)

B.1 Ange nedan hur många barn och ungdomar i olika åldersgrupper som är registrerade vid den pedagogiska hörselvården.

Antal svar: 26

Åldersgrupp	Antal döva	Hörsel- skadad med hörapparat	Hörsel- skadad ej hörapparat	Totalt	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	302	588	312	1 202	15
Grundskole- elever tom åk 5 (7–11 år)	141	903	1 425	2 469	30
Grundskole- elever tom åk 9 (12–15/16 år)	181	800	1 530	2 511	31
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	134	608	1 236	1 978	24
SUMMA	758	2 899	4 503	8 160	100

B.2 Uppskatta hur stor andel av den pedagogiska hörselvårdens insatser (av personalens tid) som vänder sig till barn och ungdomar i nedanstående åldersgrupper.

Antal svar: 24

Åldersgrupp	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	61
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	18
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	13
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	8
Summa	100

B.3 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av insatser förekommer direkt riktade till eleven eller elevens familj?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Rådgivning till föräldrar	26
Teckenspråksundervisning till föräldrar och/eller syskon	22
Utprovning av hjälpmedel	19
Teckenspråksundervisning till eleven	16

Övriga insatser*	Antal
Föräldrakurs	8
Lägerverksamhet	4
Gruppverksamhet	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

B.4 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av insatser förekommer riktat till skolan?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Handledning och rådgivning till skolan om hjälpmedel och fysisk miljö	25
Handledning och rådgivning till skolan avseende specialpedagogik	24
Medverkan i skolans fortbildningsaktiviteter, t ex studiedagar	19

Övriga insatser*	Antal
Utbildning/fortbildning av lärare	10
Deltagande vid elevvårdskonferens	5
Samverkan med hörsellärare	5
Information till skolläda	5

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

B.5 Ange vilka yrkesgrupper som finns anställda vid den pedagogiska hörselvården – som andel av heltidstjänst (årsarbetskrafter=åak).

Antal svar: 25

Yrkeskategori	Antal
Förskollärare med specialpedagogisk påbyggnad	23
Kurator	23
Psykolog	15
Grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad	14
Läkare	9
Förskollärare	7
Fritidspedagog	2
Fritidspedagog med specialpedagogisk påbyggnad	2
Sjuksköterska	2
Grundskollärare/gymnasielärare	–
Logoped	–

Övriga yrkeskategorier*	Antal
Audionom	14
Hörselingenjör	10
Hörselvårdskonsulent	10
Teckenspråklärare	10
Tekniker	5
Hörselpedagog	4
Tolk	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

B.6 Vid insatser i skolan: Vilka av dessa yrkeskategorier inom den pedagogiska hörselvården är normalt berörda?

Antal svar: 26

Yrkeskategori	Antal
Förskollärare med specialpedagogisk påbyggnad	17
Kurator	17
Grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad	14
Läkare	10
Psykolog	10
Förskollärare	3
Sjuksköterska	3
Fritidspedagog	2
Grundskollärare/gymnasielärare	2
Logoped	1
Fritidspedagog med specialpedagogisk påbyggnad	1

Övriga yrkeskategorier*	Antal
Hörselingenjör	13
Hörselvårdskonsulent	11
Audionom	8
Teckenspråklärare	4
Tekniker	4

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

B.7 Vem initierar vanligen den pedagogiska hörselvårdens insatser i skolan?

Antal svar: 26

Initiativtagare	Antal
Den pedagogiska hörselvården	23
Föräldrar	15
Elevens lärare	13
Elevvårdspersonal	11
Skolledning	10
Eleven själv	6
SIH-konsulent	5
Barn- och ungdomshabiliteringen	3
Särskild kommunal samordnare för elever med funktionshinder	1

Övriga initiativtagare*	Antal
Hörsellärare	5
Hörselvårdskonsulent	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

C. Enkät till syncentralerna (barn- och ungdomsverksamheten)

C.1 Ange nedan hur många barn och ungdomar i olika åldersgrupper som är registrerade vid syncentralen.

Antal svar: 26

Från syncentralerna har svar inkommit från samtliga landsting. Någon enhet kan dock saknas utan att vi känner till det. I något fall skilde sig åldersindelningen från den i enkäten.

Åldersgrupp	Antal	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	1 060	24
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	1 450	32
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	1 170	26
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	810	18
Summa	4 490	100

C.2 Uppskatta hur syncentralens insatser (av personalens tid) fördelar sig mellan barn och ungdomar i nedanstående åldersgrupper.

Antal svar: 22

Åldersgrupp	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	35
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	31
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	22
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	12
Summa	100

C.3 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av insatser ges direkt till eleven eller elevens föräldrar?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Utprovning av hjälpmedel	25
Råd och stöd till föräldrar	25

Övriga insatser*	Antal
Miljöanpassning	9
Bedömning/undersökning/behandling	7
Gruppverksamhet	7
Hjälpmedel – inträning, utprovning	6
Orienterings- /förflyttningsträning	5
Träning av kompensatorisk teknik	5
ADL-träning	4

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

C.4 För barn/ungdomar i skolåldern: Vilken typ av insatser förekommer riktat till skolan?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Handledning och rådgivning till skolan om hjälpmedel och fysisk miljö	26
Deltagande i skolans fortbildningsaktiviteter, t ex studiedagar	9
Handledning och rådgivning till skolan avseende specialpedagogik	6

Övriga insatser*	Antal
Allmän information till skola, elever	7
Planeringskonferenser	3
Rådgivning angående miljö	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

C.5 Ange vilka yrkesgrupper som finns anställda vid syncentralen – i procentandel av heltidstjänst (årsarbetskrafter = åak).

Antal svar: 26

Yrkesgrupp	Antal
Kurator/synkonsulent	26
Synpedagog/anpassningslärare	26
Optiker	25
Läkare	19
Sjuksköterska	2
Psykolog	1
Ortoptist	–

Övriga yrkesgrupper*	Antal
Chaufför till synkonsulent	3
Tekniker	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

C.6 Vilken grundutbildning har centralens synpedagoger/ anpassningslärare?

Antal svar: 26

Grundutbildning	Antal
Sjuksköterska	16
Arbetsterapeut	15
Fritidspedagog	7
Grundskollärare/gymnasielärare	6
Förskollärare	5
Sjukgymnast	–
Socionom	–

Övrig grundutbildning*	Antal
Oftalmologassistent	7
Ortoptist	5
Ögonsjuksköterska	5

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

C.7 Vid insatser i skolan: Vilka av dessa yrkeskategorier inom syncentralen är normalt berörda?

Antal svar: 26

I samtliga landsting gör syncentraler insatser i skolan.

Yrkeskategori	Antal
Synpedagog/anpassningslärare	26
Kurator	8
Optiker	6
Läkare	3

C.8 Vem initierar vanligen syncentralens insatser i skolan?

Antal svar: 26

Initiativtagare	Antal
SIH-konsulent	26
Syncentralen	20
Elevens lärare	14
Föräldrar	13
Eleven själv	9
Elevvårdspersonal	8
Skolledare	5
Barn- och ungdomshabiliteringen	3
Särskild kommunal samordnare för elever med funktionshinder	1

C.9 Med vilken frekvens bedömer Ni att syncentralen samverkar med SIH:s konsulenter m fl? Svaren har angivits med kryss på en tiogradig skala där 1 motsvarar aldrig och 10 motsvarar ofta. Där flera svar inkommit från samma landsting har ett medeltal räknats fram.

Antal svar: 26

Samverkanspartners	Genomsnitt
Konsulenter för elever med synskada	8,7
Konsulenter för förskolebarn med synskada	8,5
Konsulenter för utvecklingsstörda elever med synskada	5,7
Habiliteringen	5,1

C.10 Kring vilken typ av frågeställningar och i vilka situationer sker samverkan med SIH:s konsulenter?

Antal svar: 26

Majoriteten av syncentralerna tycks ha ett kontinuerligt och väl fungerande samarbete med SIH:s konsulenter.

Frågor kring vilka samarbetet är regelbundet	Antal
Hjälpmedel	17
Miljöanpassning	9
Förändrad förskole-/skolsituation	6
Utredning/undersökning/bedömning	6
Första kontakten med familjen	5
Förskole-/skolbesök	5
Hembesök	4
Grupp-/lägerverksamhet	3
Förskole-/skolförhållande	3
Information till personal/föräldrar	3
Orienterings-/mobilityträning	2
Kurs-/utbildningsverksamhet	2

C.11 Är, enligt Er uppfattning, gränsdragningen mellan syncentralen och SIH:s konsulenter uppdrag tydlig?

Antal svar: 24

	Antal
Ja	14
Nej	9
Ja & nej	1

Av de landsting som svarar ja på denna fråga beskriver majoriteten att SIH ansvarar för pedagogiken. Deras uppdrag är av konsultativ karaktär riktad mot barnomsorg och skola. Syncentralerna har istället det medicinska-optiska ansvaret samt ansvarar för synträning och till viss del habilitering och rehabilitering. Syncentralerna ansvarar dessutom för hjälpmedelsutprovning.

Av de landsting som tycker att gränsdragningen mellan SIH:s konsulenter och syncentralerna är otydlig menar flera att oklarheter föreligger vad gäller hjälpmedelsutprovning och synbedömningar. Sju landsting menar att SIH:s konsulenter ger sig in på syncentralernas arbetsuppgifter.

Några landsting menar att gränsdragningen visserligen inte är tydlig men att man tillsammans kommit fram till fungerande rutiner. Vissa landsting menar att gränsdragningen är mest otydlig vad gäller förskolebarn, andra menar att den är otydligare för skolbarn. Några landsting påpekar att otydligheter leder till dubbelarbete och att man skulle tjäna på att samarbeta mer och sitta närmare varandra.

C.12 Hur bör enligt Er uppfattning uppdraget till habiliteringen respektive SIH:s konsulentorganisation definieras?

Antal svar: 21

Landstingen är överens om att SIH har det specialpedagogiska ansvaret. Habiliteringen eller habilitering/syncentral, i de fall där de utgör samma organisation, skall bl a stå för råd och stöd till familjen, utprovning av hjälpmedel, miljöanpassning, ADL-träning och förflyttningsträning.

Ett landsting tycker att SIH:s konsulent med förskolepedagogisk kompetens borde föras över till syncentralen samt att konsulenten för skolbarn borde organiseras som Rh-konsulenten. (Ingen närmare precisering ges.)

Två landsting tror att resurserna skulle utnyttjas bättre om SIH-konsulenterna tillhörde landstinget.

I ett landsting där habilitering och syncentral är skilda organisationer menar man att habiliteringen borde uppmärksamma barnens synproblem mer och att en särskild punkt borde finnas i habiliteringsplanen där habiliteringen har huvudansvar för att söka sådan kunskap. Syncentralen kan bara vara konsult åt habiliteringen när det gäller de flerhandikappade barnen. Habiliteringarna borde efterfråga sådant samarbete med syncentral och SIH-konsulent. Det borde aldrig få förekomma konkurrensförhållande mellan de olika vårdgivarna, vilket man ibland uppfattar att det gör.

Liknande åsikter framförs av ytterligare ett landsting. Bland övriga funktionshinder bör habiliteringen uppmärksamma/inte glömma bort synskadan och samverka med syncentralens aktörer. Habiliteringen bör vara medveten om synens betydelse för barnets utveckling och därför se till att syncentralen och synkonsulent blir en aktiv del av habiliteringsteamet.

Ett annat landsting där habiliteringen och syncentralen också är skilda organisationer tycker att alla synskadade barn borde vara inskrivna vid habiliteringen.

D. Enkät till barn- och ungdomspsykiatri (BUP/PBU)

D.1 Omfattar Er verksamhet barn och ungdomar med funktionshinder? Med funktionshinder avses såväl traditionella handikapp som t ex synskada, dövhet, hörselskada och rörelsehinder som neurologiskt, medicinskt eller psykiatriskt betingade funktionsnedsättningar. Karaktäristiskt är att funktionsnedsättningen inte är av tillfällig art.

Samtliga 26 landsting uppger att verksamheten omfattar barn och ungdomar med funktionshinder.

Om ja, hur vanligt är det att nedanstående grupper med funktionshinder omfattas av Er verksamhet. Alternativ: ofta, ibland, aldrig.

Antal svar: 26

Funktionshinder	Ofta	Ibland	Mycket sällsynt*	Aldrig	Ej svar
ADHD, MBD/DAMP	24	2	–	–	–
Autism, Aspergers syndrom, Tourettes syndrom	14	12	–	–	–
Andra neurologiska funktionsnedsättningar	3	22	–	1	–
Rörelsehinder	–	21	2	1	2
Dövhet/hörselskada	–	19	5	1	1
Synskada	–	19	5	1	1

* Fanns ej som alternativ, men angavs trots det av flera landsting.

Övriga funktionshinder*	Antal
Psykiskt betingade funktionsnedsättningar	7
Olika former av kroniska sjukdomar	6
Mental retardation med psykiskt/mentalt funktionshinder	6

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

D.2 Ange nedan hur många barn och ungdomar med funktionshinder som för närvarande är registrerade hos BUP/PBU. Redovisa fördelat på ålder.

Antal svar: 15

Många landsting har inte kunnat besvara denna fråga eftersom man inte för sådan statistik. De svar som inkommit är i flera fall grova uppskattningar. Sammanställningen bygger därmed på få och osäkra uppgifter.

Åldersgrupp	Andel %
Förskolebarn (tom 6 år)	20
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	37
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	30
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	13
Summa	100

D.3 Uppskatta hur BUP/PBU:s insatser (av personalens tid) för barn och ungdomar med funktionshinder fördelas mellan nedanstående åldersgrupper.

Antal svar: 19

Åldersgrupp	Andel %	Beräknat på
Förskolebarn (tom 6 år)	23	12 landsting samt vissa enheter inom 7 landsting
Grundskoleelever tom åk 5 (7–11 år)	41	12 landsting samt vissa enheter inom 7 landsting
Grundskoleelever tom åk 9 (12–15/16 år)	25	12 landsting samt vissa enheter inom 7 landsting
Ungdomar i gymnasieåldern (16/17 år–)	11	11 landsting samt vissa enheter inom 7 landsting

D.4 Vid vilken ålder övergår ett barn/ungdom till vuxenpsykiatri i Ert landsting?

Antal svar: 26

I 25 landsting övergår ungdomar normalt till vuxenpsykiatri vid 18 års ålder. Fem kliniker uppger 18–20 år och ett landsting uppger 18–25 år.

D.5 För barn/ungdomar i skolåldern med funktionshinder: Vilken typ av insatser ges direkt till eleven eller elevens föräldrar?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Utredning	25
Behandling	25
Råd och stöd till föräldrar	25

Övriga insatser*	Antal
Föräldrautbildning vid ADHD/DAMP	8
Handledning till olika personalkategorier	7
Samverkan med andra institutioner	4

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

D.6 För elever i skolåldern med funktionshinder: Vilken typ av insatser förekommer riktat till skolan?

Antal svar: 26

Insats	Antal
Information avseende elevens situation	26
Handledning och rådgivning avseende specialpedagogik	22
Deltagande i fortbildningsaktiviteter, t ex studiedagar	19

Övriga insatser*	Antal
Samarbetskonferens med skola och föräldrar i uppföljande syfte	8
Samverkan/samverkansinsatser med barnhabilitering	5
Konsult hjälp till bla personliga assistenter och läkare	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

**D.7 Ange vilka yrkesgrupper som finns anställda vid BUP/PBU
– i procentandel av heltidstjänst (årsarbetskrafter = åak).**

Antal svar: 24

Yrkesgrupp	Antal
Psykolog	24
Kurator	24
Läkare, psykiatri	24
Sjuksköterska	23
Skötare i psykiatrisk vård	18
Läkare, övrigt	10
Grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad	10*
Fritidspedagog	10
Förskollärare med specialpedagogisk påbyggnad	7
Förskollärare	7
Fritidspedagog med specialpedagogisk påbyggnad	3
Grundskollärare/gymnasielärare	3**

* På 5 BUP/PBU finns kommunalt anställda grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad.

** Varav 1 projektanställning.

Övriga yrkesgrupper*	Antal
Bildterapeut	5
Arbetsterapeut	4
Psykoterapeut	4
Sjukgymnast	4
Behandlingsassistent	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

D.8 Vid insatser i skolan: Vilka av dessa yrkeskategorier inom BUP/PBU är normalt berörda?

Antal svar: 25

Yrkesgrupp	Antal
Psykolog	24
Kurator	23
Läkare, psykiatri	23
Sjuksköterska	14
Grundskollärare/gymnasielärare med specialpedagogisk påbyggnad	13
Skötare i psykiatrisk vård	11
Grundskollärare/gymnasielärare	7
Förskollärare	5
Fritidspedagog	4
Förskollärare med specialpedagogisk påbyggnad	4
Läkare, övrigt	3
Fritidspedagog med specialpedagogisk påbyggnad	1

D.8 Vem initierar vanligen BUP/PBU:s insatser i skolan?

Antal svar: 26

Initiativtagare	Antal
Föräldrar	25
Elevvårdspersonal	22
Elevens lärare	18
Skolledning	13
Barn- och ungdomshabiliteringen	11
Eleven själv	4
Särskild kommunal samordnare för elever med funktionshinder	3
Den pedagogiska hörselvården	1
SIH-konsulent	1
Syncentralen	–

Övriga initiativtagare*	Antal
Barn- och ungdomspsykiatri	9
Primärvård, barnklinik	3

*Alternativ som anges av färre än tre landsting redovisas ej.

Kommunala skolplaner

Under februari – mars 1997 beställdes skolplaner från landets samtliga kommuner. Sammanlagt inkom 292 dokument, varav 13 från Göteborgs Stad.

Kommunerna kan utifrån inkomna dokument delas in i fyra grupper:

Skolplan finns	218
Skolplan saknas	9
Skolplan finns, revidering pågår	33
Förslag till ny skolplan finns	25
Övriga dokument (ingår ej i sammanställningen)	3
Summa	288

Gällande skolplan

Av många skolplaner framgår inte vilken tidsperiod de omfattar, vem som fastställt planen och när detta gjordes. Om inget annat uppgivits har inkomna dokument förutsatts gälla.

Skolplan saknas

Nio kommuner har uppgivit att skolplan saknas.

Skolplan finns, revidering pågår

33 kommuner har meddelat att revidering av skolplan pågår. Sammanställningen bygger på kommunernas tidigare skolplaner.

Förslag till ny skolplan

25 kommuner har sänt förslag till ny skolplan. Sammanställningen bygger på dessa förslag.

Övriga dokument

Två kommuner har sänt in annat dokument än skolplan. I Göteborg har framtagande och fastställande av skolplaner lagts ut på de 21 stadsdelsnämnderna. Dessa dokument ingår inte i sammanställningen.

Sammanställning

I sammanställningen redovisas i vilken omfattning stöd till elever med särskilda behov behandlas i de kommunala skolplanerna.

Nationella mål

Majoriteten av skolplanerna beskriver kort vissa nationella mål och riktlinjer som finns för elever med behov av särskilt stöd.

Hänsyn skall tas till elever med särskilda behov	247
Insatser skall göras för elever med särskilda behov	220

Kommunala mål

Få skolplaner innehåller preciserade målformuleringar för elever med behov av särskilt stöd. De målformuleringar som finns är sällan tydliga och endast i något fall finns tidsbestämda och mätbara mål med angivelse om vem som är ansvarig för att målen uppnås. Då det är svårt att göra en rättvis bedömning av målformuleringar görs ingen sammanställning.

Resurser

I vissa skolplaner markeras att resurser måste avsättas för elever med behov av särskilt stöd.

Resurstilldelning för elever med särskilda behov nämns	133
Personella resurser för elever med särskilda behov nämns	50
Krav på kartläggning/behovsinventering	27
Centrala resurser för elever med särskilda behov säkras	22
Ökat stöd till elever med särskilda behov nämns	7

Prioriteringar

Många kommuner har bristande resurser och kan inte uppfylla alla mål samtidigt. Prioriteringar är därför nödvändiga.

Elever med särskilda behov skall prioriteras	78
Prioritering motiveras	5

Åtgärder för att fastställda mål skall uppnås

Kommunen är skyldig att i skolplanen redogöra för de åtgärder kommunen skall vidta för att de nationella målen skall uppnås.

Direkt stöd	
Lokalanpassning nämns	22
IT-stöd för elever med särskilda behov nämns	21
Assistentstöd nämns	17
Hjälpmedel/läromedelsanpassning nämns	16
Bibliotek/lättlästa böcker/talböcker nämns	4
Schemaanpassning/fastare rutiner nämns	1
Syo-stöd för elever med särskilda behov nämns	1
Undervisning	
Specialpedagogik nämns	97
Särskild inlärningsmiljö nämns	67
Indirekt stöd	
Åtgärdsprogram nämns	99
Samverkan med andra organisationer nämns	69
Kompetensutveckling på området nämns	62
Stödteam nämns	32

Uppföljning/utvärdering

Kommunen skall kontinuerligt följa upp och utvärdera skolplanen och skolverksamheten.

Utvärdering av skolplan/skolverksamhet nämns	244
Utvärdering för gruppen elever med särskilda behov nämns	53
Tidpunkt för utvärdering anges	164

Utformning av skolplan

Hur skolplanen är utformad är avgörande för hur lättläst och tillgänglig den är.

Särskilt avsnitt om elever med särskilda behov	87
Funktionshinder/handikapp nämns	69
Särskilt avsnitt om särskola	75
Särskola nämns (ej särskilt avsnitt)	62

